

Živan Lazović

JEZIK, KONTEKST I ZNANJE

Institut za filozofiju
Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet

JEZIK, KONTEKST I ZNANJE

ŽIVAN LAZOVIĆ

BEOGRAD
2023.

SADRŽAJ

BELEŠKA AUTORA	7
UVOD	9
OD INVARIJANTIZMA KA KONTEKSTUALIZMU	23
KONVERZACIONI KONTEKST I EPISTEMIČKI STANDARDI	71
MODELI ZA SEMANTIKU GLAGOLA <i>ZNATI</i>	113
ZNANJE KAO POSTIGNUĆE	149
LITERATURA	167

BELEŠKA AUTORA

Monografija *Jezik, kontekst i znanje* proistekla je iz predavanja o epistemičkom kontekstualizmu koja sam tokom prethodne gotovo dve decenije držao na doktorskim studijama filozofije na Filozofskom fakulteta u Beogradu. Veliku zahvalnost dugujem studentima koji su izabrali ovaj kurs, redovno ga pohađali i u njemu aktivno učestvovali. U duhu kondicionalnih uslova do kojih inače puno držim u analizi znanja, rekao bih da ove knjige ne bi ni bilo da nije bilo njihovog podsticaja. Za sve njene dobre strane zasluga je delom i njihova; za sve eventualne propuste i nedostatke odgovornost je, razume se, na plećima autora.

UVOD

Sa fenomenom kontekstualne zavisnosti značenja reči susrećemo se u gotovo svakoj situaciji u kojoj, služeći se *jezikom* kao uređenim sistemom fonoloških, sintaksičkih i semantičkih pravila, putem *govora* razmenjujemo svoje misli. Pošto ćemo se u ovoj knjizi baviti epistemološkim stanovištem koje se u literaturi najčešće pominje pod nazivom *konverzacioni kontekstualizam*, okolnosti u kojima jezički komuniciramo nazvaćemo konverzacionim kontekstima. Činjenica je da u svakom takvom kontekstu, čak i kada nastojimo da se što eksplicitnije i preciznije izrazimo, uvek mnogo toga podrazumevamo i pretpostavljamo. Evo samo nekoliko primera:

(1) Na času istorije učenik odgovara na pitanje koje mu je nastavnica postavila: “Cezar je ubijen na dan Martovskih ida 44. godine pre nove ere”, oboje (verovatno i svi ostali učenici iz razreda) podrazumevju da govore o atentatu na čuvenog rimskog imperatora, da je reč o 15. martu, da nova era započinje sa godinom Hristovog rođenja, itd.

(2) Poodmakla je jesen, supružnici bi trebalo tog dana da avionom otputuju u Rim. Dok ispijaju jutarnju kafu primećuju da je napolju gusta magla, pa supruga kaže suprugu: “Jutros su svi letovi otkazani” - oboje (prećutno) imaju u vidu avionske letove, nepovoljne vremenske uslove (maglu) kao uzrok otkazivanja, mesto (beogradski aerodrom) i sl.

(3) Na izmaku 2022. godine, u razgovoru o teniskim postignućima Novaka Đokovića jedan od učesnika podseća ostale: “Novak je osvojio ovogodišnji Vimbldon”; sagovornici se slažu i nastavljaju sa komentarisanjem Đokovićeve igre, podrazumevajući pritom da je reč o najpoznatijem teniskom turniru nazvanom po mestu održavanja, da je Novak učestvovao, pobedio sve protivnike, itd.

(4) U jednoj sceni filma “Titanik” (1997) Rouz svom sagovorniku Džeku pokazuje na suprugu Džona Džekoba Astora, čiji razvod i drugi brak sa ovom daleko mlađom ženom su 1911. skandalizovali javnost, komentarišući je sledećim rečima: “Ona njegova ženica, Madlen, mojih je godina i u delikatnom je stanju”; pošto je uočljivo da je Madlen trudna, Džeku je jasno šta Rouz podrazumeva pod *delikatnim* stanjem, kao što u izboru reči (“ženica” umesto “supruga”) i zajedljivom tonu komentara prepoznaje šta ona misli o tom bračnom paru.

(5) U Kerolovoj *Alisi u zemlji iza ogledala* Alisa sreće jajolikog Hampti Dampija i sa njim započinje neobičan dijalog. Sve vreme Hampti Dampiti se krajnje slobodno poigrava rečima da bi u jednom trenutku, nakon što je od Alise dobio tačan odgovor na pitanje koje joj je postavio, razgovor krenuo sledećim tokom.

Hampti Dampiti: “(...) Tebi pripada slava!”

Alisa: “Ne znam šta podrazumevaš pod ‘slavom’.”

Hampti Dampiti: “Naravno da ne znaš - dok ti ne kažem. Mislio sam ‘na raspolaganju ti je jedan lep presudan argument!’”

Alisa: “Ali ‘slava’ ne znači ‘jedan lep presudan argument!’”

Hampti Dampiti: “Kada ja upotrebljavam neku reč, onda ona znači upravo ono što sam ja odabrao da znači - ni više ni manje.”

Alisa: “Pitanje je možeš li ti postići da reči označavaju toliko različitih stvari.”

Hampti Dampiti: “Pitanje je ko je gospodar - i to je sve.”

Kada jedni sa drugima verbalno komuniciramo, uzajamno se razumemo zahvaljujući tome što vladamo jezikom kojim govorimo i pretežno se slažemo u onome što podrazumevamo, pretpostavljamo i verujemo o spoljašnjim okolnostima. U situacijama kao što su (2) ili (3), recimo, jasno nam je da se prilog “jutros” i pridev “ovogodišnji” odnose na vremenski trenutak ili period (doba dana i tekuću godinu) i lako možemo da rekonstruišemo zajedničke pretpostavke sagovornika (očito je da u pomenutim okolnostima nisu mislili na rimski aerodrom niti na to da je Novak vojnički osvojio Vimbldon). Ali, prepreke za razumevanje postaju sve krupnije što se više u jezičku igru uključuju subjektivni činioci kao što su verovanja, želje, potrebe

i sl. - da bismo razumeli šta je govorno lice htelo da nam kaže, po pravilu nam neće biti dovoljno da poznajemo samo značenje reči koje je upotrebio već moramo, kao što je Grajs (Grice) u svojoj analizi značenja istakao, da prepoznamo šta je govorno lice *nameraval*o da kaže;¹ pošto se namere formiraju na pozadini ostalih stavova kao što su pomenuta verovanja, želje, potrebe i dr., neophodno je da i o njima dosta toga pretpostavimo.

U nizu navedenih primera zapažamo još nešto što će nam kasnije biti od koristi prilikom procene prihvatljivosti lingvističke osnove konverzacionog kontekstualizma. Od (1) do (5) uočavamo sve veći stepen fleksibilnosti i slobode u govoru. Najmanji je u (1), svodi se samo na izbor odgovarajućih reči pri čemu je, ako bismo želimo da zadržimo preciznost u saopštavanju misli, dijapazon nekih drugih izraza u standardnom vokabularu prilično sužen. Kako uticaj subjektivnih stavova raste, uvećava se fleksibilnost u korišćenju reči, a sa njom i sloboda odstupanja od njihovog konvencionalnog značenja. Na tom drugom kraju je primer (5) dijaloga između Hampti Dampija i Alise.

1 Poznato je da je Grajs akcenat stavljao na pragmatičku dimenziju govora i jezičko značenje tumačio mentalistički, pomoću pojma složene (refleksivne) komunikacione namere: kada u razgovoru bira reči i izriče određenu rečenicu, govorno lice ima nameru, prvo, da kod slušaoca izazove odgovarajući stav (recimo verovanje) i drugo, da to postigne tako što će ovaj prepoznati tu njegovu nameru. S obzirom na to da govorna lica reči često - kao u (4) i (5) - koriste u njihovom nestandardnom značenju, važno je razlikovati *značenje reči* od *značenja u kojem ih govorno lice* (zavisno od svojih verovanja, želja, interesa i sl) u datom kontekstu *upotrebljava*. Osim vladanja jezikom, za uzajamno razumevanje neophodno je da sagovornici poštuju određena pravila, dele zajedničke pretpostavke i olakšavaju prepoznavanje jezičkih namera. Grajs je inače konverzaciju shvatao kao racionalnu aktivnost verbalne razmene misli u kojoj je, osim saradnje u cilju razumevanja (princip kooperacije), važno slediti još niz konverzacionih maksima. Gledano iz epistemološkog ugla, najvažnije su maksime kvaliteta: "Nemoj da govoriš nešto za šta veruješ da je lažno" i "Nemoj da govoriš nešto za šta nemaš odgovarajuću evidenciju" (Grice 1975). Stalnaker ispravno zapaža da Grajs ne koristi slučajno kantovsku terminologiju - uloga principa kooperacije i pratećih maksima shvaćena je u transcendentalnom smislu, njihovo poštovanje predstavlja nužan uslov uspešne komunikacije (Stalnaker 2014: 42).

Ovaj primer je višestruko poučan. Hampti Damptijev stav da govorno lice *gospodari* značenjem reči afirmiše grajsovsku tezu o primatu jezičkih namera. Odstupanja od standardnog značenja ponekad mogu biti tako velika da sagovorniku, kao i Alisi, uopšte neće biti lako da pronikne u njihov sadržaj i odgonetne šta je govorno lice htelo da saopšti. Stvari dodatno komplikuje činjenica da govor ima ne samo deskriptivnu, nego i ekspresivnu funkciju. Koliko velike mogu biti prepreke za razumevanje suptilnih osećanja koje je neko probranim, često figurativnim jezikom želeo da izrazi dovoljno svedoče brojni primeri pesničke slobode izražavanja krcatog semantičkim odstupanjima od konvencionalnog značenja, poput: *soba stane da reži* i *tavanica stane da skiči* (V. Popa, “Odjekivanje”); ili *Tišinom čudno/sve mi zasvetli -/ krilata pohodi me ona* (M. Nastasijević, “Misao”).² Unutar takvog raspona između standardne i nestandardne upotrebe ima i slučajeva u kojima više ni grajsovska granica između *značenja reči* i *govornikovog značenja* nije toliko oštra; kada je poredimo sa izrazom “delikatno stanje” iz primera (4), sintagma “drugo stanje” nekada je svakako bila upotrebljena u nestandardnom značenju da bi vremenom postala uobičajen alternativni naziv za trudnoću.

Dijalog između Hampti Dampcija ipak potvrđuje grajsovski preduslov uspešne komunikacije. Možemo da delimo Hampti Damptijev doživljaj da smo u krajnjoj instanci mi “gospodari” značenja reči, ali gledano iz perspektive glavnog cilja govorne komunikacije - uzajamnog razumevanja - ova naša sloboda nije bezgranična: za postizanje tog cilja, neophodna je saradnja, što sam Hampti Dampći potvrđuje tako što začuđenoj Alisi razjašnjava šta *on* podrazumeva pod rečju “slava”.³ To ipak ne znači da iz njegovog autoritativnog

2 Suptilnu analizu “pesničke semantike” u našoj modernoj poeziji, na primeru poeme *Stražilovo* Miloša Crnjanskog, čitaoci će naći u: Kojen 2021.

3 Spor oko toga da li smo zaista apsolutni gospodari značenja reči vodili su Mekej (MacKey 1968) i Donelan (Donellan 1968). Mekej je zastupao Alisinu stranu i osporavao Hampti Damptijevu pretenziju sa obrazloženjem da lingvističke konvencije diktiraju značenje i da namere govornih lica tu ne mogu ništa da promene. Donelan brani Hampti Damptijev pristup uz pomenuti uslov: sagovorniku bi trebalo da omogućimo da prepozna šta smo želeli da mu kažemo. To

nastupa ne možemo izvući još jednu važnu pouku: sloboda u govoru, varijacije u upotrebi reči, udeo subjektivnih stavova, uslovljenost govornim kontekstom i sl. prilično narušavaju dokaznu moć lingvističke evidencije koja se bazira na izolovanim pojedinačnim primerima, preprečuju lake generalizacije i otežavaju povlačenje oštih semantičkih distinkcija. Ovu pouku moraćemo da imamo na umu kasnije, kada budemo razmatrali kontekstualističku semantiku pojma znanja.

Naime, epistemički kontekstualisti smatraju da je pojam znanja - tačnije glagol *znati* u predikatskoj funkciji u rečenicama pomoću kojih nekome pripisujemo ili odričemo znanje - *semantički* zavisao od konteksta upotrebe na sličan način na koji je to slučaj sa rečima "jutros", "ovogodišnji" i "ja" koje se pojavljuju u našim primerima. Međutim, dok je kontekstualna uslovljenost ovih izraza očigledna svakom jezički kompetentnom govornom licu, za glagol *znati* to ne važi, pa nam predstoji da utvrdimo s kojim razlozima su ga kontekstualisti svrstavali u istu grupu i kako su tačno tumačili njegovu semantičku zavisnost od konteksta upotrebe.

Pre nego što se upustimo u detaljniji prikaz konverzionog kontekstualizma, iznećemo nekoliko važnijih terminoloških i sadržinskih napomena.

Osnovna ideja epistemičkih kontekstualista da pojam znanja koristimo u značenju koje je bar delom uslovljeno kontekstom primene (preciznije, izvesnim promenljivim kontekstualnim faktorima) razvijena je u nekoliko različitih verzija.⁴ Mi ćemo se u ovoj knjizi baviti verzijom koja je najšire prihvaćena u savremenoj epistemologiji. To je gledište prema kojem su kontekstualne varijacije u značenju pojma znanja posledica delovanja činilaca kao što su verovanja, namere, potrebe ili interesi govornih lica koja izvesnoj osobi *S* pripisuju ili odriču znanje nekog iskaza *p*. U pitanju su činiooci koji diktiraju tematski sadržaj i tok razgovora, pa otuda i

ćemo najlakše postići ako reči koristimo u konvencionalnom značenju ali je, kao što primer (4) najbolje pokazuje, govor kao vid ponašanja upleten u kompleksnu mrežu naših subjektivnih stavova - osećanja, želja, planova itd. - pa nije neobično što rečima često saopštavamo više ili čak nešto sasvim drugo od onoga što one doslovno znače.

4 Više o njima u: Rysiew 2021, Blome-Tillmann 2022.

atribut *konverzacioni* u nazivu ovog gledišta. Jednostavnosti radi u tekstu koji sledi ćemo, kad god nije drugačije naznačeno, pod kontekstualizmom podrazumevati upravo ovu verziju.⁵

Podsetimo se prvo na neke formalno-semantičke distinkcije koje se tiču standardnog značenja. *Rečenica* je lingvistički entitet, kao kad nastavnik srpskog jezika na tabli napiše “Sadašnji kralj Engleske nije ćelav” kao primer ispravno formirane rečenice. *Tvrđnja* je govorni akt, upotreba ili izricanje deklarativne rečenice u datom govornom kontekstu sa namerom da se njome saopšti jedna (po pretpostavci) činjenična istina. *Iskaz* (*propozicija*) je semantički sadržaj tvrdnje, odnosno izgovorene rečenice - lingvistički različite rečenice mogu da budu upotrebljene za tvrđenje istog iskaza (na primer “Sadašnji kralj Engleske nije ćelav” i “Čarls III nije ćelav”), kao što jedna ista rečenica tvrđena u različitim okolnostima može da izražava različite iskaze (“Čarls III nije ćelav” može da se odnosi na engleskog kralja, ali je neko to ime mogao da dodeli svom kućnom ljubimcu). Pomenuli smo već da u verbalnoj komunikaciji sagovornici jezičkim sredstvima saopštavaju i razmenjuju svoje misli; izricanjem deklarativnih rečenica, odnosno tvrđenjem odgovarajućih iskaza, oni izražavaju sadržaj svojih verovanja.

Rečenice oblika “*S* zna da *p*” ili “*S* ne zna da *p*” u kojima se glagol *znati* javlja u predikatskoj afirmativnoj ili negativnoj ulozi nazivaćemo *saznajnim tvrdnjama*, a govorna lica koja ih izriču *pripisivačima znanja*.⁶ Uopštenije, o značenju upotrebljenih jednostavnih reči - kao što je predikat “zna” - i složenijih izraza ili rečeničnih sklopova u kojima se one javljaju govorićemo kao o njihovom *semantičkom sadržaju* ili jednostavno o *sadržaju*. Ekstenzionalno gledano, sadržaj pojedinačnih (singularnih) termina su objekti na koje oni referiraju,

5 Slično postupaju, recimo, Ičikava (*cf.* Ichikawa 2016: 14). Stanovišta kao što su Vilijamsovo (Williams) ili Enisovo (Annis), koja se često takođe svrstavaju u kontekstualistička, o kontekstu govore više u kolokvijalnom smislu imajući u vidu određena situaciona obeležja subjekta znanja. Vilijamsov tzv. inferencijalni kontekstualizam (1991, 2001a) uzima u obzir sazajnu poziciju subjekta, odnosno ona obeležja te pozicije (inferencijalna i dijalektska) koja subjektovom verovanju obezbeđuju status znanja. Prema Enisu (1978), pak, da li *S* zna da *p* zavisi od toga kakvu su sumnju drugi izrazili u istinitost *p*. O kontekstualističkoj koncepciji opravdanja pisao sam u: Lazović 1995.

6 Nadalje ćemo ovu opštu formulaciju navoditi uglavnom u afirmativnom obliku.

dok su u slučaju predikata to skupovi objekata koji dele svojstvo izraženo odgovarajućim predikatom.⁷ Prema opšteprihvaćenom fregeovskom principu kompozicionalnosti, sadržaj složenijih izraza tipa “sadašnji kralj Engleske” u funkciji je sadržaja njihovih sastavnih delova. Isto važi i za sadržaj rečeničnih celina kao što je deklarativna rečenica “Sadašnji kralj Engleske je ćelav”, s tim što se on može poistovetiti sa iskazom ili odgovarajućim istinosnim uslovima: ako bi je neko danas tvrdio, s obzirom na sadržaj njen istinosni uslov je da Engleska trenutno ima (Rasel bi dodao: jednog i samo jednog) kralja i da ta osoba ima svojstvo da je ćelava.

Formulisana pomoću ove terminologije, osnovna kontekstualistička teza glasi:

[KK] Semantički sadržaj predikata “zna” i saznanjnih tvrdnji “*S* zna da *p*” zavisi od konverzacionog konteksta pripisivača znanja i može da varira sa promenom njihovih namera, potreba, interesa i drugih subjektivnih stavova koji su, kao konverzacioni faktori, relevantni za tematski sadržaj i tok razgovora.

Na osnovu ove preliminarne formulacije možemo da izdvojimo nekoliko glavnih obeležja verzije kontekstualizma koja je predmet naše pažnje.

Na prvom mestu, osnovna teza je *metalingvistička*, ne odnosi se (bar ne direktno) na uslove pod kojima neko nešto zna, već na uslove ispravne primene predikata “zna” i istinitosti rečenica tipa “*S* zna da *p*” u kontekstima u kojima su izgovorene. Ipak, to što je teza metalingvistička ne znači da ona u razvijenom obliku ne može biti relevantna za supstantivne epistemološke rasprave o znanju. Naprotiv, kao što ćemo videti, kontekstualisti smatraju da je ona od velike koristi za rešavanje nekoliko tvrdokornih epistemoloških problema,

7 Ovde se zadržavamo na opisnom planu, bez upuštanja u objašnjenje *kako* imena ili predikati stiču semantički sadržaj. Recimo, deskriptivistička i kauzalna teorija značenja imena nude različite odgovore na to pitanje: prva tvrdi da su imena skraćeni ili prikriiveni opisi, dok druga smatra da se ona činom krštenja dodeljuju objektima kao svojevrsne etikete, da bi kasnije kroz komunikacioni lanac upotrebe očuvala tu inicijalno uspostavljenu kauzalnu vezu.

pre svega problema filozofskog skepticizma i tzv. problema lutrije.⁸ Štaviše, kontekstualisti su uvereni da je njihovo rešenje bolje od ostalih ponuđenih alternativa.

Drugo, za razliku od tradicionalnog shvatanja prema kojem je značenje pojma znanja konstantno, kontekstualisti tvrde da ono varira sa upotrebom predikata “zna”, odnosno izricanjem saznavnih tvrdnji u različitim konverzacionim kontekstima. S obzirom na tu razliku - o kojoj će biti nešto više reči u narednom poglavlju -, tradicionalno tumačenje znanja se obično opisuje kao invarijantističko, dok se ova i druge verzije epistemičkog kontekstualizma kvalifikuju kao varijantističke koncepcije pojma znanja.⁹

I treće, kao što je u prvom pasusu nagovešteno, teza eksplicitno artikuliše jednu od prepoznatljivih varijantističkih odrednica *konverzionog* kontekstualizma: da semantički sadržaj predikata “zna” i rečenica “*S zna da p*” zavisi od konverzionog konteksta pripisivača znanja, tačnije od pomenutih činilaca kao što su namere, potrebe ili interesi govornih lica koja izriču saznavne tvrdnje.¹⁰ Drugim rečima, to znači da se može desiti da jedna ista saznavna tvrdnja od konteksta do konteksta menja svoju istinosnu vrednost samo usled izmene konverzionih faktora (kod istih ili sa nastupom drugih govornih lica), bez ikakvih promena u saznavnom položaju subjekta *S* (svedočanstvu ili opravdanju kojim on raspolaže) i okolnostima koje iskaz *p* čine istinitim.

Kontekstualisti nastoje da u svakodnevnoj jezičkoj praksi pronađu govorne kontekste koji idu u prilog njihovoj osnovnoj tezi. Jedan takav primer - izvorno je Koenov (Cohen 1999) ali se često koristi u literaturi pa ćemo ga i mi ovde samo neznatno prilagoditi našem okruženju - pružaju sledeće dve zamišljene situacije.

8 Luis (Lewis 1996) je bio uveren da kontekstualizam nudi i rešenje getijeovskog problema, što je Koen (Cohen 1998) osporavao. U (2014a) zastupao sam Koenov stav.

9 Nazive *invarijantizam* i *kontekstualizam* skovao je Anger (Unger 1984). Nešto više o distinkciji između invarijantista i varijantista u analizi znanja može se naći u: Hawthorne 2004: 51.

10 Pošto verzija kojom se bavimo tvrdi da je predikat “zna” semantički uslovljen kontekstom pripisivača znanja, ona se ponekad naziva i *kontekstualizmom pripisivača znanja*. Upor. Pritchard 2002: 115.

[Kontekst K₁] Jana i Jovan su neočekivano dobili nekoliko slobodnih dana i odlučili da ih provedu u Rimu. Kada su kupovali avionske karte, u agenciji im je rečeno da let nije direktan i da avion prvo sleće na dubrovački aerodrom. Za njih je to bilo potpuno prihvatljivo jer im je bilo svejedno da li će se nakratko zadržati u tranzitu. Dok je čekao u redu na predaju prtljaga, Jovan je ipak znatiželjno pitao putnika ispred sebe, Dušana, da li zna koliko dugo će boraviti na dubrovačkom aerodromu. Sticajem okolnosti Dušan je par minuta pre toga još jednom pogledao red letenja i pročitao da će na Čilipima provesti dva sata. Pošto je predao prtljag, Jovan se vratio do Jane i preneo joj tu informaciju; oboje su se složili da Dušan *zna* da će se na dubrovačkom aerodromu zadržati dva sata.

[Kontekst K₂] Jana i Jovan su vrsni hirurzi, pozvani su u Rim gde bi trebalo da izvrše jednu veoma delikatnu operaciju. Kada su kupovali avionske karte, u agenciji su ih upozorili da let nije direktan, da avion sleće na dubrovački aerodrom i da je predviđeno dvosatno zadržavanje. Oni su to uzeli u obzir i procenili da će u Rim stići blagovremeno. Dok stoji u redu za predaju prtljaga, Jovan za svaki slučaj pita osobu ispred sebe, Dušana da li zna koliko će se avion zadržati na dubrovačkom aerodromu. Dušan mu odgovara da je proverio red letenja i pročitao da će u tranzitu provesti dva sata. Jovan je Jani preneo tu informaciju ali ga je ona, plašeći se da možda nije došlo do neke promene u redu letanja, podsetila na to koliko je važno da ne zakasne. Oni konstatuju da Dušan ipak *ne zna* koliko će se zadržati u tranzitu i odlaze do šaltera informacija da to još jednom provere.

Prema standardnoj slici o jeziku, konvencionalno leksičko značenje reči pruža uputstvo ili pravilo za njihovo ispravno korišćenje. Kod nekih leksičkih kategorija kao što su, recimo, vlastita (“Sokrat”) ili zajednička imena (“voda”), konvencionalno značenje ujedno određuje i njihov semantički sadržaj nezavisno od konteksta izricanja. Kod mnogih reči to, međutim, nije slučaj već ovaj sadržaj mora da bude dopunjen prilikom upotrebe; lingvističko značenje ovih reči pruža nam samo uputstvo kako ili zahvaljujući kojim obeležjima konteksta možemo da utvrdimo njihovo kompletno značenje. Tako, na primer, zamenica “ja” akontekstualno ne referira ni na jednu određenu osobu, ali se njeno lingvističko značenje sastoji u pravilu

da ona referira na govorno lice koje je izriče; slično važi i za vremen-ski prilog “sada” koji se odnosi na trenutak izricanja. Sadržaj takvih reči očito delom zavisi od izvesnih kontekstualnih obeležja i može da varira od konteksta do konteksta upotrebe; upravo je to smisao u kojem je njihovo značenje kontekstualno uslovljeno.¹¹

Samo po sebi nameće se pitanje koji sve jezički izrazi ispoljavaju ovu karakteristiku. Kada je (1977) prvi put izložio svoju semantičku teoriju kontekstualno zavisnih izraza, Kaplan¹² je imao u vidu široku i dosta raznorodnu grupu jednostavnih reči - nazvao ih je *indeksikalima* - pomoću kojih direktno referiramo na objekte: zamenice “ja”, “on”, “njegov”, “ovo” itd; priloge “ovde”, “sada”, “juče” i sl; prideve kao “aktualni” i “sadašnji” i dr. Toj listi filozofi su kasnije dodali izraze za kvantifikaciju “svi”, “neki” itd, komparativne prideve “visok”, “brz” itd, kao i druge reči iz svakodnevnog govora čija kontekstualna uslovljenost nije toliko očigledna ali se, prema njihovom mišljenju, može utvrditi odgovarajućom semantičkom analizom.

Konverzacioni kontekstualisti među indeksičke izraze uvršćuju i predikat “zna”. Jedan od prvih zastupnika ovog gledišta, Stjuart Koen, u tom duhu izjavljuje da želi da brani teoriju koja “(...) tumači ‘znanje’ kao indeksikal. S obzirom na to, jednom istom subjektu jedno govorno lice može da pripiše a drugo da mu odriče znanje bez ikakve protivrečnosti”. (Cohen 1988: 97) Gotovo se nadovezujući na Koena, drugi poznati predstavnik kontekstualizma Dirouz piše: “Ovo

11 Oni se zbog toga često opisuju i kao semantički *osetljivi* na kontekst upotrebe.

12 Upućeniji čitaoci će svakako prepoznati da se, zajedno sa kontekstualistima, u prikazu fenomena kontekstualne zavisnosti oslanjamo na Kaplanovu analizu indeksičkih izraza. U (1989) Kaplan prvo povlači razliku između leksičkog značenja, koje naziva *karakterom*, i *sadržaja* ovakvih reči: leksičko značenje u ovom smislu predstavlja lingvističko pravilo koje diktira šta će biti objekt referencije (sadržaj) indeksičkog izraza u datom kontekstu. Kasnije u tekstu, rezimirajući rezultate do kojih je došao, on o karakteru i sadržaju govori kao o dve vrste značenja. U svojoj analizi indeksikala Peri je, pak, zadržao distinkciju između (lingvističkog) značenja i sadržaja (Perry, 1979, 2001). Možda je ipak najprikladnije da se govori o dve dimenzije ili komponente značenja: kod kontekstualno nezavisnih reči lingvističko značenje u potpunosti diktira i njihov sadržaj, dok u slučaju izraza koji semantički zavise od upotrebe ono pruža uputstvo kako dati kontekst određuje njihov sadržaj. Drukčije rečeno, značenje kontekstualno zavisnih jezičkih izraza varira samo u ovoj drugoj dimenziji.

odsustvo protivrečnosti predstavlja ključ za razumevanje smisla u kojem onaj ko pripisuje znanje i onaj ko ga poriče koriste 'zna' u različitom značenju." (DeRose 1992: 920)

Valja imati u vidu da je pojam kontekstualno uslovljenih reči širi od Kaplanovog pojma indeksikala.¹³ Prema ranije pomenutom principu kompozicionalnosti, koji je inače opšteprihvaćen u formalno-semantičkoj analizi složenih jezičkih izraza, sadržaj pojedinačnih reči ogleda se u njihovom doprinosu sadržaju složenijih jezičkih sklopova, tako da će svi sklopovi u kojima se javlja jedna ili više kontekstualno zavisnih reči takođe biti kontekstualno zavisni; to je, na primer, slučaj sa imeničnim frazama tipa "moj svojeglavi koker" ili rečenicama kao "Moj svojeglavi koker je maločas istrčao na ulicu". Paralelno tome, eventualna semantička zavisnost predikata "zna" od konteksta pripisivanja znanja prenela bi se i na saznavne tvrdnje, pa bi jedna ista saznavna tvrdnja izrečena u različitim kontekstima mogla da ima različitu istinosnu vrednost. Gledano u obrnutom smeru, ako bi pronašli uverljivu lingvističku potvrdu za to da je sadržaj saznavnih tvrdnji podložan opisanim varijacijama, kontekstualistima bi preostalo samo još da pokažu da su ove promene posledica semantičke zavisnosti glagola *znati*. Kao što ćemo videti, u odbrani i razvijanju svoje osnovne teze, kontekstualisti uglavnom idu tim smerom: oni prvo navode primere iz svakodnevnog govora o znanju u kojima se, prema njihovom mišljenju, nedvosmisleno potvrđuje da jedna ista saznavna tvrdnja "*S zna da p*" u jednom kontekstu može biti istinita a u nekom drugom lažna, pa zaključak da tom tvrdnjom u različitim kontekstima pripisivači znanja tvrde različite iskaze objašnjavaju pozivanjem na kontekstualnu ulovljenost predikata "zna".

Lingvističko značenje različitih kontekstualno zavisnih reči diktira uticaj različitih obeležja konteksta. Tako je, podsetimo se, referencija zamenice "ja" fiksirana objektivnom činjenicom ko je u datim okolnostima koristi, vremenski prilog "sada" odnosi se na trenutak izricanja, dok određenje referencije pokazne zamenice "ovo" ili lične "on" upotrebljene demonstrativno iziskuje akt pokazivanja na ob-

13 Upor. Braun, 2017. Terminologiju bismo mogla da prilagodimo i tako što bismo za složenije kontekstualno zavisne izraze konstatovali da imaju indeksičku komponentu ili govorili o njihovoj indeksičnosti.

jekat ili osobu na koju se referira. Prvu vrstu indeksičkih izraza, čiji karakter zajedno sa odgovarajućim obeležjem konteksta direktno određuje referenciju, Kaplan je nazvao *čistim indeksikalima* (pure indexicals), a indeksikale sa čijom upotrebom je povezana namera govornog lica ispoljena u aktu pokazivanja - *pravim demonstrativima* (true demonstratives);¹⁴ zbog toga što su očigledno semantički zavisni od konteksta, mi ćemo ih grupisati kao *osnovne* indeksikale. Ako smo spremni da u indeksičke reči svrstamo izraze za kvantifikovanje i komparativne prideve (njima ćemo se kasnije detaljnije baviti kada budemo razmatrali semantičke modele u svetlu kojih se obično tumači kontekstualna uslovljenost predikata “zna”), uočićemo da i u određenju njihovog sadržaja bitnu ulogu igraju namere govornih lica koje se, respektivno, tiču domena kvantifikacije i referentne klase poređenja: u kontekstu u kojem profesor započinje predavanje konstatacijom “Svi studenti su došli” on ima u vidu studente koji pohađaju njegov kurs, kao što košarkaški trener tvrdeći “Jovan je nizak” Jovanovu visinu ocenjuje u odnosu na ostale igrače u timu koji vodi. Pod pretpostavkom da i značenje predikata “zna” zaista zavisi od konteksta upotrebe, dodatno važno pitanje za kontekstualiste je koji činioci i kako kompletiraju njegov semantički sadržaj.

Učešće jezičkih namera u kompletiranju sadržaja pravih demonstrativa i nekih drugih kandidata za listu indeksičkih izraza uvodi u igru konverzacione faktore i ukazuje na grajsovsku dimenziju govora. Kod pravih demonstrativa nema sumnje da su jezičke namere govornih lica, koje su u pozadini akta pokazivanja, samo pomoćno sredstvo podređeno lingvističkim pravilima njihove upotrebe (karakteru) koja ne ostavljaju prostor za hampti-damptijevsku slobodu. Što se ostalih pomenutih kandidata tiče (kvantifikujućih izraza i komparativnih prideva), mišljenja su ipak podeljena: autori koji i te izraze svrstavaju u indeksičke smatraju da je semantička uloga pratećih jezičkih namera (ograničavanje domena i ukazivanje na referentnu klasu poređenja) takođe diktirana lingvističkim pravilima, dok je druga strana sklonija tome da udeo namera ograniči na pragmatičku dimenziju. Ovde se tim sporom nećemo baviti, ali će nam biti važno da imamo u vidu da se on proteže na

14 Kaplan 1989a: 490-1. Peri je prve nazvao *automatskim*, a druge *diskrecionim* indeksikalima (Perry 1997).

pretpostavljenu kontekstualnu uslovljenost pojma znanja - dok kontekstualisti tvrde da je u pitanju semantička zavisnost glagola *znati* od konverzionog konteksta pripisivača znanja, pristalice tradicionalnog, invarijantističkog pristupa su mišljenja da se kontekstualne varijacije u primeni pojma znanja dešavaju u pragmatičkoj ili, pak, u psihološkoj dimenziji akta izricanja saznavnih tvrdnji.¹⁵ O ovim invarijantističkim opcijama biće nešto više reči u završnom poglavlju.

Bilo kako bilo, valja imati u vidu da kontekstualisti, uprkos tome što tvrde da pojam znanja semantički zavisi od promenljivih konverzionih faktora, epistemički konverzionu kontekst shvataju u grajsovskom duhu, kao situaciju u kojoj sagovornici uz ono što doslovno tvrde još mnogo toga pretpostavljaju ili podrazumevaju. Takvo njihovo shvatanje nije u koliziji sa Kaplanovom semantikom osnovnih indeksikala na koju se inače često pozivaju. Za formalno-semantičku analizu ove grupe reči, za koju su uz Kaplana prilično zaslužni još Peri i Luis,¹⁶ podesniji je pojam konteksta u smislu objektivnog, situacionog okruženja u kojem se odvija razgovor. Gledano iz te perspektive, glavni cilj učesnika u komunikaciji je razmena informacija, pri čemu je za utvrđivanje semantičkog sadržaja (istinosnih uslova) i procenu istinitosti rečenica koje sadrže indeksičke izraze nije dovoljno poznavanje njihovog leksičkog značenja već se moraju uzeti u obzir i obeležja konteksta koja im dodeljuju referenciju.

Grajsovski pristup, pak, kao glavni cilj izdvaja uspešnu komunikaciju, odnosno razumevanje onoga što je govorno lice u datim

15 Prvo gledište zastupao je Fred Drecke (Dretske 1981), a drugo Kent Bah (Bach 2005, 2010).

16 Poznato je da su Frege i Rasel zastupali stav da je formalno-semantički pristup primenljiv samo na idealne, veštačke jezike. Filozofi koji su usvojili fregeovsku ideju o iskazima kao osnovnim jedinicama značenja semantiku su tumačili kao formalnu disciplinu koja za glavni cilj ima analizu istinosnih uslova rečenica (Davidson, 1967; Lewis, 1970). U tu svrhu Dejvidson (Davidson 1967) i Montegju (Montague 1968) su, svak na svoj način, koristili diskvotacionu shemu („Sneg je beo“ je istinito ako i smo ako sneg jeste beo) koju je u okviru svoje semantičke teorije istine formulisao Tarski. Dejvidson je nagovestio kako bi takva analiza mogla da se proširi na kontekstualno zavisne rečenice, što su Kaplan, Peri i Luis kasnije sprovedi u delo.

okolnostima nameravalo da kaže (saopšti), što često odstupa od doslovnog značenja upotrebljenih reči; kada je prepoznat sadržaj izgovorenih deklarativnih rečenica, za procenu njihove istinosne vrednosti svakako je neophodno uzeti u obzir objektivne okolnosti kao nekonverzacione aspekte konteksta. U nastavku ćemo biti u prilici da se detaljnije upoznamo i sa kaplanovskim i sa grajsovskim shvatanjem konteksta, s tim što će nam za prikaz kontekstualističke semantike glagola *znati* i razradu teze o njegovoj uslovljenosti konverzacionim kontekstom pripisivača znanja glavni oslonac biti Stalnakerova (Stalnaker) koncepcija koja u grajsovskom duhu konverzacioni kontekst određuje mentalistički, pomoću skupa zajedničkih verovanja i pretpostavki koje učesnici u razgovoru dele o objektivnim okolnostima i svojim subjektivnim stavovima.¹⁷

17 Stalnaker je ovu koncepciju razvijao u brojnim radovima, da bi je u najdovršenoj formi izložio u: Stalnaker 2014.

OD INVARIJANTIZMA KA KONTEKSTUALIZMU

Sažet prikaz predistorije konverzionog kontekstualizma može se naći kod dvojice njegovih predstavnika, Dirouza (DeRose 2009) i Blom-Tilmana (Blome-Tillmann 2022).¹ Ovakvu vrstu istorije srećom ne pišu pobednici, nema mesta za sumnju u verodostojnost osnovnih podataka, pa ni ovaj naš pregled neće bitno odstupati od njihovog. Razlike će se ispoljiti pre u davanju nešto većeg prostora pojedinim filozofima i idejama koje se u njihovim prikazima tek usputno pominju ili samo sumarno predstavljaju, dok je naša procena da su u znatnijoj meri uticale ne samo na ovu, nego i na neke druge verzije epistemičkog kontekstualizma.

Tu pre svega imamo u vidu Ostinovu ideju o relevantnim alternativama, njenu razradu u Dreckeovom razmatranju kontekstualnih uslova primene pojma znanja (u funkciji rečeničnog operatora i predikata) i njeno prvo u osnovi kontekstualističko tumačenje koje je Gejl Stajn (Stine 1976) formulisala kao odgovor na skeptičku argumentaciju. Ideju o relevantnim alternativama iskoristio je i Goldman (Goldman 1976) u okviru svoje eksternalističke analize znanja, sa naglaskom na značaju objektivnih kontekstualnih faktora i pouzdanosti saznavnih moći u razaznavanju istine i neistine. Ovaj eksternalistički momenat modalno je interpretirao Nozik (Nozick 1981) ponudivši kondicionalnu analizu znanja u kojoj glavnu ulogu igra tzv. uslov osetljivosti izražen u formi kondicionalnog iskaza “Da p nije istinito, S ne bi ni verovao da p ”. Tome treba dodati podatak (naznačen u uvodnom poglavlju) da je širi filozofsko-jezički okvir za kontekstualističko shvatanje konverzionog konteksta i semantiku

¹ Dirouz je jedan od klasičnih zastupnika ovog gledišta, dok u novije spada Blom-Tilman sa svojom verzijom *presupozicionog kontekstualizma* (Blome-Tillmann 2014).

pojma znanja pripremljen formalno-semantičkim istraživanjima kontekstualne zavisnosti indeksikala (Kaplan 1977; Perry 1977, 1979), Luisovim opisom konverzacione dinamike (Lewis 1979) i Stalnakerovim razvijanjem grajskove koncepcije konverzacionog konteksta (Stalnaker 1970, 1973).

Inspirisani idejama ovih svojih prethodnika, kontekstualističko stanovište u njegovom danas već klasičnom obliku artikulirali su Koen (Cohen 1988), Dirouze (DeRose 1992, 1995) i Luis (Lewis 1996), s tim što se jedna linija (Koen, dobrim delom i Luis) oslanjala na teoriju relevantnih alternativa kako je ona bila protumačena kod Stajnovice, dok je druga linija razvoja (Dirouze) sledila Goldmanove eksternalističke i Nozikove modalne intuicije o znanju. Ova dva smera u svojoj verziji kontekstualizma objedinio je Heler (Heller 1999). Poslednjih godina, pak, kontekstualizam je prilično dobio na popularnosti i u manjoj ili većoj meri modifikovan od strane autora kao što su - da pomenemo samo neke - Bauman (Baumann 2016), Ičikava (Ichikawa 2017) i Blom-Tilman (Blome-Tillmann 2014, 2022).

U uvodnom poglavlju ukazali smo na to da, za razliku od tradicionalnih epistemoloških invarijantista koji smatraju da pojam znanja poseduje konstantno značenje nezavisno od konteksta primene², kontekstualisti tvrde da su semantički sadržaj tog pojma (izraženog glagolom *znati*) kao i istinosni uslovi saznanjnih tvrdnji oblika “*S* zna da *p*” zavisni od konverzacionog konteksta pripisivača znanja i da mogu da variraju sa promenom konverzacionih faktora kao što su njihove namere, potrebe, interesi i sl.

Nastojanja tradicionalnih epistemologa da se pruži prihvatljiva definicija znanja (prisetimo se samo brojnih varijanti klasične definicije znanja kao istinitog opravdanog verovanja) predstavljali su u stvari traganje za kontekstualno nezavisnim nužnim i dovoljnim uslovima ispravne primene tog pojma. Linija podele među invarijantistima odnosila se pre svega na pitanja da li te uslove možemo da

2 Ovde imamo u vidu klasičnu invarijantističku tezu prema kojoj na istinosne uslove saznanjnih tvrdnji ne utiču subjektivni stavovi bilo osobe kojoj se pripisuje znanje, bilo pripisivača znanja. Neke novije verzije invarijantizma dopuštaju da na istinosne uslove saznanjnih tvrdnji utiču praktični činioci koji se tiču subjekta znanja, na primer njegovi interesi ili ulozi (Stanley 2005, Hawthorne 2004).

ispunimo ili ne. Reprezentativno ime među onima koji su na to pitanje davali pozitivan odgovor je Džordž E. Mur (George E. Moore), dok bismo među skepticima izdvojili Pitera Angera pre svega zato što je svojom analizom tzv. apsolutnih pojmova kao što su *prazno*, *ravno* i sl. - tu je svrstao i pojmove *izvesnosti* i *znanja* - posredno takođe uticao na formiranje kontekstualističkog gledišta.

Oba ova filozofa polazila su od kartezijanske pretpostavke da je izvesnost nužan uslov za znanje, tumačeći je u najjačem obliku: znanje bilo kog iskaza *p* nespojivo je sa mogućnošću pogreške u pogledu njegove istinitosti. Drugim rečima, u dekartovskom duhu pretpostavlja se da znanje iziskuje apsolutnu izvesnost, odsustvo svake pa i najmanje sumnje.³ Pridržavajući se zdravorazumskih intuicija Mur je tvrdio da je u uobičajenim, epistemološki povoljnim okolnostima taj uslov dostižan u pogledu brojnih iskaza, pre svega kada na osnovu čulnog svedočanstva formiramo relativno jednostavna verovanja o sopstvenom telu ili o objektima iz neposrednog fizičkog okruženja: u trenutku kada neko (kao Mur u svom poznatom dokazu postojanja spoljašnjeg sveta) u normalnim okolnostima potpuno prisebno i skoncentrisano posmatra i pomera svoje ruke, čini se da nema ni najmanji razlog da sumnja u istinitost iskaza "Imam ruke". Taj iskaz jeste kontingentan, zamislivo je (logički i fizički moguće) da je netačan ali, kao što Mur ističe, iz kontingentnosti nekog iskaza ne sledi da ga u odgovarajućim okolnostima, kada je *de facto* tačan i kada smo u povoljnom saznavnom položaju, ne možemo znati.

Nasuprot Muru, Anger je smatrao da je problem sa pojmom izvesnosti što on spada u pomenute apsolutne termine sa kojima su semantički povezani uslovi koje u svakodnevnim situacijama gotovo nikada nismo u stanju da ispunimo.⁴ Konkretno, prema Angerovom mišljenju, koliko god da nam izgleda izvesno da je neki murovski iskaz tipa "Imam ruke" u datim okolnostima istinit, zamislive su situacije u kojima bi nam on mogao biti još izvesniji ili bar manje izvestan u odnosu na neki drugi iskaz, što implicira da u prvom slučaju nije dosegnuta apsolutna izvesnost. Sa izvesnosti kao pret-

3 Ova pretpostavka obično se naziva infalibilističkom, o čemu sam opširnije pisao u: Lazović 2019.

4 Vid. Unger 1975.

postavljenog nužnog uslova apsolutnost se prenosi i na pojam znanja, što za posledicu ima njegovu neprimenljivost, odnosno radikalni skeptički zaključak da niko nikada ništa ne zna. Da to nije nikakva semantička anomalija karakteristična samo za pojam znanja Anger nastoji da pokaže poređenjem sa drugim apsolutnim pojmovima široko prisutnim u svakodnevnom govoru. U pitanju su svi oni termini čije doslovno značenje između ostalog podrazumeva *potpuno odsustvo* odgovarajućih korelativnih osobina ili stanja stvari: da bi neka površina zaista bila *ravna* na njoj ne sme biti ni najmanje izbočine, da bi neki zatvoren prostor zaista bio *prazan* u njemu ne bi smelo da bude nikakvih pa ni najsićušnijih stvari i sl. Naravno, mi govorimo o ravnim putevima ili praznim halama ali prema Angerovoj analizi, prvo, naše tvrdnje uzete doslovno nikada nisu tačne zato što u fizičkom svetu nema apsolutno ravnih površina niti apsolutno praznih prostora, i drugo, one su smislene i korisne u komunikaciji samo ako se preinače u tvrdnje o tome da se objekti na koje se odnose približavaju apsolutnoj ravnini ili praznini u meri koja nam je dovoljna za trenutne svrhe. Pošto po pretpostavci i pojam znanja uključuje sličan negativni uslov - odsustvo svake pa i najmanje sumnje -, ova zapažanja bi trebalo da važe i za saznajne tvrdnje: doslovno protumačene, u smislu u kojem se za znanje zahteva apsolutna izvesnost, one su uvek netačne jer takvu izvesnost nikada nismo u stanju da postignemo, ali mogu biti tačne i ispunjavati komunikacionu svrhu ako ih tumačimo u smislu u kojem podrazumevamo da smo dovoljno (za naše trenutne potrebe ili ciljeve) *blizu* tome da je dosegemo.

Ovde valja podsetiti na jednu krupnu teškoću na koju Angerova analiza (tačnije, njegov opis i objašnjenje jezičke upotrebe apsolutnih termina) nailazi,⁵ zato što će se sa sličnim problemom suočiti i kontekstualistička semantika predikata "zna". Naime, ako su uslovi primene apsolutnih termina i uslovi istinitosti rečenica koje ih sadrže zaista takvi da ih u uobičajenim okolnostima nikada ne možemo ispuniti, kako to da govorna lica koja kompetentno vladaju nekim prirodnim jezikom (posebno maternjim) toga nisu svesna? U svakodnevnom govoru skloni smo da, kada raspoložemo odgovarajućim svedočanstvom, doslovno tvrdimo da je neka površina ravna ili neki

5 Tu teškoću detaljnije sam razmatrao u: Lazović 2019.

prostor prazan - posle pažljive provere, recimo, vrstan keramičar se neće ustručavati da za pod kaže da je ravan (bez ikakve predstave o idealnoj ravnoći), kao što se ni portir pošto se uverio da su svi zaposleni napustili zgradu neće libiti da kaže da je ona prazna (iako je u njoj ostalo puno kancelarijskog nameštaja i opreme). Angerovo tumačenje dovodi u pitanje našu jezičku kompetenciju zbog toga što implicira da, uprkos suprotnom utisku, u stvari ne razumemo pravo značenje termina koje koristimo, sistematski grešimo u njihovoj primeni i koristeći ih u rečenicama konstantno izričemo neistine, ne uviđajući pritom da između naizgled protivrečnih tvrdnji koje se odnose na isti objekat, kao što su: "Ovaj pod je ravan" i "Ovaj pod nije ravan", ili "Ova zgrada je prazna" i "Ova zgrada nije prazna", ne mora biti nikakvog logičkog sukoba. Dok nam je u slučaju ranije pominjanih osnovnih indeksikala upravo zahvaljujući tome što razumemo njihovo lingvističko značenje jasno zašto rečenice "Ja sam žedan" i "Ja nisam žedan" izgovorene od strane dve osobe čak ni u istom kontekstu jedna drugoj ne protivreče - načisto smo da one imaju različit semantički sadržaj i tvrde različite iskaze - angerovska analiza termina kao što su *ravno* i *prazno*, te njihovih epistemičkih pandana *izvesnost* i *znanje*, iznenađuje nas otkrićem da ih u svakodnevnom govoru sve vreme pogrešno upotrebljavamo potpuno nesvesni njihovog (pretpostavljenog) apsolutnog značenja. Slično tome, većina kritičara upozorava da i kontekstualistička semantika glagola *znati* implicitno dovodi u pitanje našu jezičku kompetenciju, odnosno da nam pripisuje svojevrсно semantičko slepilo ili pogrešno razumevanje sadržaja saznavnih tvrdnji.⁶

Zanimljivo je, međutim, da će kontekstualistima upravo angerovski termini tipa *ravno* i *prazno* kao komparativni pridevi koji su semantički zavisni od konteksta upotrebe poslužiti kao jedan od modela za razumevanje kontekstualne uslovljenosti pojma znanja. Pomoću ovih prideva označavamo svojstva koja su podložna stepenovanju i poređenju. Za površinu prozorskog stakla keramičar će priznati da je ravnija od površine poda, kao što će portir za zgradu u kojoj je ostalo tek nekoliko zaposlenih potvrditi da je praznija nego

6 Primedbu je prvi formulisao Šifer (Schiffer 1996), nazvavši ovakvu naizgled neprihvatljivu implikaciju *teorijom pogreške*. Sintagmu „semantičko slepilo“ skovao je Hotorn (Hawthorne 2004).

zgrada prepuna ljudi. Osim toga, njihova primena u konkretnim okolnostima dovodi se u vezu sa referentnom klasom poređenja ili stepenom (pragom) na odgovarajućoj skali na koji se posredno referira kvalifikacijom *dovoljno ravan* ili *prazan za trenutne svrhe* (poslovne potrebe keramičara ili portira). Kontekstualistima je najbitnije to što se referentna klasa ili postavljen prag na skali odgovarajućeg svojstva, koji nam služe kao standard procene, menjaju od konteksta do konteksta zavisno od konverzionih faktora kao što su namere, potrebe ili interesi aktera: površina poda koja je ravna za keramičara neće biti dovoljno ravna za eksperimentatora kojem je potrebna ravan sa malim otporom trenja, kao što ni zgrada koja je prazna za potrebe službene evidencije koju portir vodi neće biti prazna za radnike koji su došli sa namerom da iznesu dotrajali kancelarijski nameštaj. Imajući u vidu taj momenat, neki kontekstualisti će u izrazima čija upotreba je (po pravilu implicitno) povezana sa primenom promenljivih standarda tražiti semantički model za varijantističko tumačenje pojma znanja.

Prostor za kontekstualistički manevar u analizi angerovskih apsolutnih termina pripremio je Drecke. Oslonac za to on je našao u ideji o relevantnim alternativama koju je Džon Ostin (John Austin) izneo braneći uobičajene saznanje tvrdnje od tipičnih filozofsko-skeptičkih prigovora.⁷ Za prikaz te ideje poslužićemo se poznatim Dreckeovim primerom zoo vrta. Zamislimo da smo tokom obilaska beogradskog zoološkog vrta došli do table sa natpisom "Zebre", zastali ispred ograđenog prostora i u njemu opazili konjoliku životinju prošaranu karakterističnim crno-belim prugama. Pročitavši natpis i prepoznavši je, bez oklevanja ćemo biti spremni da tvrdimo da je to zebra. Na pitanje kako to znamo, navešćemo nekoliko važnijih obeležja po kojima možemo da je razlikujemo od ostalih životinja izloženih u

7 Vid. njegov članak "Other Minds" u: Austin 1961. Krista Lovlor (2013: 2) s pravom primećuje da su u savremenoj epistemologiji Ostinove ideje o pojmu znanja i saznanjnim tvrdnjama mahom zanemarene, po svojoj prilici zato što ih nije sistematizovao i teorijski uobličio, već se opredelio za pristup koji je poznat pod nazivom *filozofija običnog jezika* i - slično poznom Vitgenštajnu - orijentisao na primere iz svakodnevnog govora o znanju. Ipak, neki njegovi odgovori na pitanje šta *činimo* kada izričemo saznanje tvrdnje, posebno u prvom licu jednine, anticipiraju kontekstualističku semantiku glagola *znati*. Jedan u osnovi ostinovski ali eksternalistički odgovor skeptiku izneo sam u: Lazović 2011.

beogradskom zoo. Skeptik bi nam, pak, skrenuo pažnju na to da su navedene karakteristike dovoljne da isključe alternativnu mogućnost da je pred nama antilopa, divokoza itd, ali ne i mogućnost da je pred nama magarac vešto ofarban tako da liči na zebra. Ako bismo pribegli nekoj dodatnoj proveru i tu alternativu otklonili, dostupne su mu brojne nove, bilo da ih sam smisli ili da se posluži nekom iz oprobano kartezijanskog repertoara (“možda sanjate”, “možda vas zli demon vara” i sl.), koje opet nismo u stanju da eliminišemo. Na skeptičku strategiju koja se svodi na osporavanja dovoljnosti svedočanstva kojim raspolažemo kada tvrdimo iskaze tipa “Znam da je ovo zebra”, Ostin reaguje tako što skreće pažnju na to da u uobičajenim kontekstima upotrebe pojma znanja pod “dovoljno” podrazumevamo upravo *dovoljno*, ne i *sve*. Drugim rečima, prema Ostinovom mišljenju mi u jezičkoj praksi sa znanjem ne povezujemo ranije pomenuti infalibilistički zahtev isključenja *svake* mogućnosti pogreške - protumačen u angerovskom duhu, on nas zaista direktno vodi u radikalni skepticizam - već imamo u vidu samo one alternative koje su obrazložene, odnosno za koje su nam predloženi konkretni razlozi ili indicije da bi u datim okolnostima mogle da bude ostvarene.⁸ Sam Ostin nije se upuštao u dodatno preciziranje kriterijuma relevantnosti ali je ukazao na njihovu kontekstualnu zavisnost od faktora koje smo nazvali konverzacijom:

“Dovoljno je dovoljno: to ne znači sve. Dovoljno znači dovoljno da se pokaže (u razumnim granicama i *za trenutne namere i svrhe*) da ‘ne može’ biti ništa drugo, da nema prostora za neki alternativni, konkurentski opis [te stvari].” (1961: 52, kurziv dodat)⁹

- 8 Sam Ostin ne koristi termin “relevantna”, pa Lovlorova smatra prikladnijim da mu se pripiše ideja o razložnim alternativama (Lawlor 2013: 4). Nešto slično imao sam u vidu u (Lazović 2019) gde sam uslov relevantnosti doveo u vezu sa grajsovskom maksimumom evidencije: u racionalnoj raspravi, u kojoj skeptik od nas traži da opravdamo svoju saznavnu tvrdnju, imamo bar jednako pravo da i mi od njega tražimo da obrazloži alternativu, da navede razloge ili indicije u svetlu kojih je bar u izvesnoj meri verovatno da je ona ostvarena.
- 9 U jednoj fusnoti Ostin ukazuje i na razliku između konteksta u kojima postavljamo slabije zahteve u pogledu snage svedočanstva i onih u kojima su ti zahtevi stroži; u uobičajenim situacijama bismo, recimo, nečiji šešir okačen ispred kancelarije smatrali dovoljnom svedočanstvom da se njegov vlasnik nalazi unutra, dok u sudnici ono ne bi tako lako prošlo kao dokaz. (Austin: 1961: 76)

Tezu da prilikom pripisivanja znanja od subjekta očekujemo da raspolaže svedočanstvom koje isključuje samo one alternative koje su u datom kontekstu relevantne Drecke je prvo branio u (1970) da bi iscrpniju listu kriterijuma relevantnosti izložio kasnije, u (1981). Ako u zoo primeru sa p označimo iskaz “Ovo je zebra”, a sa q iskaz koji izražava alternativu “Ovo je magarac vešto ofarban tako da liči na zebra”, njihov logički odnos nesaglasnosti može da se izrazi implikacijom “ako p onda ne- q ”. Reagujući na Ostinovo rešenje, skeptik bi mogao da insistira na tome da ta logička relacija između p i ne- q (pri čemu q može da označava bilo koju alternativu iskazu p) subjektu koji tvrdi da zna iskaz p nameće epistemičku obavezu da isključi alternativu q . Pokriće za to on nalazi u pretpostavci o deduktivnoj zatvorenosti znanja prema kojoj bi i znanje iskaza, po uzoru na istinitost, trebalo da se prenosi preko veznika implikacije.¹⁰ Jedna od najpoznatijih verzija skeptičke argumentacije, na koju će i kontekstualisti nastojati da odgovore, počiva upravo na principu deduktivne zatvorenosti znanja. Primenjeno na naš primer, iz toga što S po pretpostavci zna da p i što uviđa da p implicira ne- q , trebalo bi da sledi da S zna da ne- q ; nevolja je, međutim, u tome što u zoo situaciji skeptik predočava alternativu q čiju negaciju S ne zna (tačnost q je saglasna sa svedočanstvom kojim S raspolaže), pa na osnovu toga što S ne zna da ne- q primenom kontrapozicije zaključuje da S ne zna ni iskaz p .

Logički gledano, izgleda da je ova argumentacija valjana, tim pre što princip deduktivne zatvorenosti u jednostavnim primerima deluje potpuno nesporno. Zaista, ako znamo da su se Jana i Jovan venčali i da to implicira da je Jana udata, onda znamo i da Jana udata. Nikakvih teškoća nemamo ni sa nekim alternativama koje smo uzeli u obzir i isključili ih u zoo primeru: ako znamo da je pred nama zebra i da to implicira da pred nama nije antilopa, onda znamo i da to nije antilopa. Problem nam, međutim, stvaraju alternative tipa “možda je to magarac vešto ofarban tako da liči na zebra” čije negacije u datim okolnostima ne znamo zato što su saglasne sa svedočanstvom na koje se oslanjamo kada tvrdimo da je pred nama zebra.

10 U logičkoj verziji, implikacija je zatvorena u pogledu svojstva istinitosti jer se ono shodno definiciji ovog veznika prenosi sa antecedensa na konsekvens.

Drecke u (1970) zastupa stav da deduktivna zatvorenost ne važi neograničeno i da se, kada su u pitanju mogućnosti pogreške, znanje prenosi samo na negacije relevantnih alternativa. Za ovaj svoj stav on uporište traži u lingvističkoj evidenciji. Prema njegovom mišljenju, u svakodnevnoj jezičkoj praksi glagol *znati* kao rečenični operator (“*S* zna da [*p*]”) koristimo tako da se on ne prenosi na sve logičke posledice podređenog iskaza *p*.¹¹ Objašnjenje je ostinovsko: kada u nekom kontekstu tvrdimo da *S* zna da *a jeste F*, podrazumevamo da *S* to zna u odnosu na određeni skup relevantnih alternativnih opisa *G*, *H* i *I*. Ako nam je prilikom uobičajenog obilaska zoo vrta sagovornik pokazao na životinju iz roda konja koja ima karakteristične crno-bele pruge i rekao “Ovo je zebra”, pripisujući mu znanje polazimo od zajedničke pretpostavka o tome koje su alternative u takvim okolnostima relevantne - to bi mogla da bude antilopa, gazela ili divokoza - pa je sadržaj (predmet) znanja koji mu pripisujemo određen tvrdnjom da je to zebra i negacijama navedenih, ne i svih zamislivih alternativa.¹²

Prema Dreckeovom mišljenju, to upravo znači da je deduktivna zatvorenost ograničena: kada su u pitanju moguće pogreške, znanje se preko implikacije sa polaznog iskaza prenosi samo na negacije relevantnih alternativa, tako da naš sagovornik nema epistemičku

11 Da ni ovde nije reč o semantičkoj anomaliji ili o *ad hoc* tumačenju, trebalo bi da pokazuje činjenica da su u jeziku prisutni i drugi izrazi koje koristimo na taj način. Osim kod još nekih epistemičkih operatora kao što je *opravdano veruje da*, Drecke slično ponašanje uočava kod izraza koji ukazuju na eksplanatorne razloge: uzajamna ljubav između Jane i Jovana može biti objašnjenje za *Jana i Jovan su se venčali* koje se prenosi na implicirani iskaz *Jana se venčala*, ali ne i na implicirani iskaz *Jana se nije venčala sa Dušanom* - razlozi zbog kojih je Jana odbila Dušanovu bračnu ponudu su, svakako, sasvim druge prirode. Zbog toga što se prenose samo na neke logičke posledice polaznog iskaza, Drecke ovakve operatore naziva poluprodornim, razlikujući ih s jedne strane od prodornih (“istina je da...”, “nužno je da...” i sl) i, sa druge strane, od neprodornih operatora (“čudno je da ...”, “smešno je da ...” i sl). Vid. Dretske 1970.

12 Ako bismo skupu relevantnih alternativa pridodali i mogućnost da je pred nama vešto ofarban magarac, pripisujući sagovorniku znanje da je to zebra podrazumevali bismo (i pogrešili) da zna *nešto više* od onoga što smo prethodno imali u vidu - da uz to što zna da pred nama nije antilopa, gazela ili divokoza, zna i da to nije vešto ofarban magarac; u opisanim okolnostima on ovo ne zna zato što je negirana alternativa saglasna sa svedočanstvom kojim raspolaže.

obavezu da eliminiše bilo koju drugu alternativu uključujući i mogućnost da je pred nama vešto ofarban magarac.

Ključno pitanje je šta izvesnu alternativu čini relevantnom u datom kontekstu? Kriterijumima relevantnosti Drecke se detaljnije bavi u (1981), ne odustajući pritom od invarijantističkog pristupa. On se slaže sa Angerom da pojam znanja spada u apsolutne pojmove¹³ kao što su *ravno* ili *prazno*, ali dodaje da apsolutnost kao njihovo zajedničko semantičko obeležje, izraženo u negativnom uslovu odsustva *svih* alternativa označenih korelativnim terminima, nije prepreka za njihovu uspešnu primenu zato što taj uslov u jezičkoj praksi podleže kontekstualnoj relativizaciji: kada u konkretnim okolnostima tvrde iskaze koji sadrže takve termine u predikativnoj funkciji, govorna lica nemaju u vidu sve zamislive, nego samo na one alternative koje su u datom kontekstu *relevantne*. Drecke zato takve pojmove kvalifikuje kao *relaciono apsolutne* precizirajući da “oni jesu apsolutni, ali samo u odnosu na određen standard” i ilustrujući to na primeru termina *prazno*: “biti prazan znači *biti ispražnjen od svih relevantnih stvari*” (Dretske 1981: 367). To nam onda objašnjava kako mogu da budu tačne i portireva tvrdnja da zgrade jeste prazna i tvrdnja radnika koji su koji su došli da iznesu dotrajali nameštaj da zgrada nije prazna: na pozadini svojih potreba ili zaduženja, portir i radnici u svojim kontekstima primenjuju različite standarde za *biti prazan*, pa se i skupovi relevantnih alternativa razlikuju - relevantne stvari u odnosu na prvi standard su zaposlene osobe, a u odnosu na drugi to su komada nameštaja.

I za pojam znanja se može reći da je apsolutan u tom smislu što je nužan negativni uslov akontekstualno fiksiran - za znanje se uvek zahteva isključenje *svih* relevantnih alternativa - ali je njegova upotreba kontekstualno relativna (relaciona) zbog toga što se skup relevantnih alternativa menja od konteksta do konteksta. Drecke pritom ima u vidu kontekst u širem, objektivnom smislu i ne odstupa od invarijantističkog tumačenja pojma znanja - kontekstualne promene skupa relevantnih alternativa reflektuju se u relacionoj,

13 „(...) činjenično znanje je *apsolutno*. Ono je kao trudnoća: osoba ili jeste ili nije u tom stanju, trećeg nema.” (Dretske 1981: 363). Uprkos neslaganju oko uslova primene pojma znanja, i Drecke i Anger su invarijantisti. Vid. Howthorne, 2004: 51.

pragmatičkoj dimenziji primene tog pojma, ne zadirući u njegovo osnovno značenje.¹⁴ U epistemičkom kontekstu pripisivanja znanja, uticaj konverzionih faktora kao što su namere, potrebe ili interesi pripisivača na to koje će alternative biti relevantne posredan je i ograničen na preciziranje sadržaja ili predmeta pripisanog znanja. U jednostavnim primerima saznanjih tvrdnji kao što je “On zna da je ovo zebra” to možda nije toliko očigledno, ali u dinamičnijim govornim situacijama i složenijim formulacijama, kada je za razumevanje sadržaja tvrdnje neophodno uzeti u obzir ne samo tematiku i prethodni tok razgovora, nego i niz vanjezičkih činilaca (ko su učesnici, o čemu se razgovara, gde itd.), neki konverzionih faktori kao što su naglašavanje pojedinih reči, intoniranje nekih delova rečenice, gestovi pokazivanja i slične manifestacije subjektivnih stavova govornih lica i te kako mogu da utiču na to kako će izgledati skup alternativa. To se može ilustrovati već na nešto složenijoj saznanjnoj tvrdnji. Pretpostavimo da se Jana telefonom javlja Dušanu i kaže mu da je maločas srela njihovog zajedničkog poznanika Jovana koji je u rukama nosio poveliki crtež Vladimira Veličkovića, pokazao joj ga i pohvalio se da ga je upravo kupio u obližnjoj galeriji. Sticajem okolnosti, Dušan je bio u društvu nekoliko prijatelja kolekcionara i preneo im to rečenicom: “Jana zna da je Jovan kupio crtež Vladimira Veličkovića”. Očekivano ili iskazano interesovanje sagovornika može da utiče na Dušana da, prilikom izricanja te tvrdnje, naglašavanjem pojedinih reči ukaže na to koji sadržaj znanja želi da pripiše Jani. Možda će naglasak biti na tome da je to baš *Jovan* (mislili su da on nema afinitet prema slikarstvu, biće da je neko drugi u pitanju), ili da je crtež *kupljen* (znaju ga kao škrtog, možda je crtež poklonjen ili pozajmljen), ili da je to *Veličkoviće* rad (možda je neki drugi autor u pitanju). Sa takvim varijacijama u sadržaju pripisanog znanja, varira i skup alternativa.

Drecke ipak smatra da, kada je jednom fiksiran sadržaj ili predmet pripisanog znanja, na relevantnost alternative utiču isključivo objektivni, nekonverzionih faktori, pre svega *realna (fizička) mogućnost* da je ona u datim okolnostima ostvarena: “(...) razlika između relevantne i irrelevantne alternative ne prebiva u onome što sticajem

14 Svoje u osnovi eksternalističko gledište Drecke kasnije (Dretske 2004) određuje kao umereni kontekstualizam i izričito se distancira od konverzionog.

okolnosti *smatramo* stvarnom alternativom (bez obzira da li za to imamo ili nemamo razloge), već u onoj vrsti mogućnosti koja aktualno postoji u objektivnoj situaciji.” (Dretske 1981: 377)¹⁵ Tako, recimo, u zoo primeru relevantnost alternative da je pred nama vešto ofarban magarac a ne zebra zavisi od toga da li je konjolička životinja koju vidimo u prostoru namenjenom za zebre “u nekom objektivnom smislu mogla da bude” vešto ofarban magarac. Jedan takav smisao Drecke ima u vidu kada ukazuje na to da puka zamislivost ne čini alternativu relevantnom: “(...) logička mogućnost nije relevantna mogućnost” (*ibid.* 378), neophodno je da je ona *bar jednom* bila ostvarena u situacionom okruženju u kojem se subjekt znanja nalazi. Ako *de facto* nema vešto ofarbanih magaraca koji bi toliko verno ličili na zebre, ili se direktor beogradskog zoo vrta nikada nije služio takvim trikovima, nedoumice oko statusa mogućnosti su (bar prema Dreckeovom mišljenju) otklonjene.

Uzimajući u obzir dve Dreckeove polazne postavke, da je za znanje neophodno evidenciono isključenje svih relevantnih alternativa i da se deduktivna zatvorenost znanja proteže samo na njih, sada smo u prilici da rezimiramo njegov odgovor na skeptičke prigovore.¹⁶ Shematski govoreći, ako *S* veruje da *p* na osnovu evidencije *E* koja isključuje sve alternative koje su relevantne u datim okolnostima, činjenica da *E* ne eliminiše neku irelevantu alternativu *q* na koju mu skeptički nastrojen sagovornik ukazuje ne ugrožava njegovo znanje *p*. Drecke se slaže da *S* ne zna da *ne-q* zato što u pretpostavljenoj situaciji nema evidenciju koja potvrđuje da *q* nije slučaj, ali dodaje da se ovo znanje od njega ni ne zahteva - obaveze da zna da *ne-q* lišava ga to što u saznoj praksi zahtev za isključenjem mogućih pogreški i deduktivnu zatvorenost znanja primenjujemo

15 Drecke pojam mogućnosti uzima u tom smislu i prilikom uvođenja kondicionalnog uslova *konkluzivnosti razloga* kao nužnog i dovoljnog za znanje (Dretske 1971: 11).

16 Ono se odnosi i na filozofsko-skeptičke alternative kao što su bizarnije hipoteze da nas zli demon vara ili da smo mozgovi u posudama čijim sadržajima svesti neko manipuliše. Dreckeov krajnji cilj i jeste da pruži odgovor filozofskom skeptiku, tj. da dokaže da mnogo toga o svetu možemo da znamo uprkos tome što ne znamo da te mogućnosti nisu aktualizovane. Njegovim odgovorom detaljnije sam se bavio u: Lazović 2019, pogl. 2.

samo na relevantne alternative, dok za sve irelevantne alternative (uključujući i q) pragmatički podrazumevamo da nisu ostvarene.¹⁷

Pre nego što nešto detaljnije razmotrimo kako ovo Dreckeovo rešenje izgleda iz vizure Gejl Stajn (1976), koja dobija kontekstualističke obrise, pomenimo još i Goldmanovu verziju Ostinove ideje o relevantnim alternativama.

Tu ideju Goldman je prvo uveo u analizu perceptivnog znanja (1976), a zatim je razvio i uopštio u (1986). Za razliku od Dreckeovog naglaska na evidencionom isključenju relevantnih alternativa i pragmatičkoj dimenziji znanja, Goldman akcenat prebacuje na modalni aspekt, tačnije na to da li su kognitivne moći pomoću kojih subjekt formira verovanja o okruženju takve da mu omogućuju ne samo to da otkrije neku istinu u datim, aktualnim okolnostima, već i da je prati u raznim mogućim situacijama. Polazni zahtev je da bi osoba koja pretenduje na znanje nekog iskaza trebalo da bude u stanju da, koristeći određenu saznavnu moć, prepozna situacije u kojima je taj iskaz istinit i razlikuje ih od onih u kojima je iskaz neistinit. Shematski prikazano, da bi subjekt S znao da p , on mora biti u stanju da razaznaje p slučajeve od $\neg p$ slučajeva i to tako što bi u prvim okolnostima verovao da p dok u drugim ne bi verovao da p . Ipak, prilikom provere ispunjenosti tog uslova u konkretnim situacijama nije neophodno da se uzimaju u obzir svi zamislivi $\neg p$ slučajevi.

Ilustrujmo to ponovo na našem primeru lokalnog zoo.¹⁸ Da bismo na osnovu vizuelnog svedočanstva znali da je pred nama zebra,

17 Razlika između semantičke i pragmatičke pretpostavke je u tome što je nosilac prve iskaz kao sadržaj rečenice, dok je nosilac druge govorno lice. Tačnost semantičke pretpostavke je preduslov da iskaz koji je njen nosilac bude istinit ili lažan, dok istinosna vrednost iskaza koji je govorno lice tvrdilo ne zavisi od toga da li je pragmatička pretpostavka tačna (vid. Stalnaker 1968: 387). Ova razlika ispoljava se u tome što su semantičke pretpostavke neopozive, dok su pragmatičke opozive (vid. Grice 1975). Takođe, ako imamo u vidu govorni kontekst, učesnici u razgovoru će prihvatiti svaku semantičku pretpostavku izgovorene rečenice, dok će pragmatičku pretpostavku govorno lice uzeti kao istinitu i podrazumevati da i sagovornici to čine.

18 Poznat je i u literaturi često navođen Goldmanov primer okruženja u kojem se putnik susreće sa pravim ambarima i njihovim vernim maketama (Goldman 1976).

moramo biti u stanju da razaznajemo situaciju u kojoj je to tačno od mogućih situacija u kojima bi pred nama bila neka druga, donekle slična životinja. Pritom ipak nemamo u vidu sve zamislive alternativne situacije, već samo one koje su u datim okolnostima relevantne - svedočanstvo kojim raspolažemo omogućuje nam da zebri razlikujemo od antilope, gazele ili divokoze; to što nismo u stanju da aktualnu situaciju u kojoj je zebra zaista pred nama razaznamo u odnosu na situacije u kojima je pred nama vešto ofarban magarac ne ugrožava naše znanje da je to zebra zato što ta mogućnost u datim okolnostima nije relevantna.¹⁹ Kriterijum relevantnosti koji Goldman nudi blizak je Dreckeovom: da bi neka alternativa bila relevantna, u samoj situaciji u kojoj se subjekt nalazi trebalo bi da postoje neke indicije koje ukazuju na to da je ona u datom slučaju aktualizovana; jedino takve indicije pružaju objektivne razloge da se alternativa smatra relevantnom.²⁰

Problem je, međutim, što ponuđeni kriterijumi realne (fizičke) mogućnosti ili indicija da je alternativa ostvarena nisu dovoljno precizni i što ostavljaju prostor za *ad hoc* tumačenja.

Činjenica je da u nekim situacijama nismo u dilemi oko toga da li je pomenuta mogućnost pogreške relevantna ili ne. Ali, kao što primećuje Stajnova, ima sivih zona. Drecke kaže da je problem rešen ako se *de facto* desilo *q*, ali ostaje nejasno da li je dovoljno da se dogodilo jednom *i*, ako jeste, da li je bitno kada i gde? Da li je tokom

19 U osnovi je to eksternalistička modalna intuicija da bi svako verovanje koje pretenduje na znanje trebalo da prati istinu u jednom rasponu mogućih, ali ne i svih zamislivih situacija. Nozik je ovu intuiciju izrazio pomoću kondicionalnog uslova osetljivosti i modela mogućih svetova poređanih u odnosu na aktualni svet po stepenu sličnosti. U (1986) Goldman ističe neke prednosti svoje verzije teze o relevantnim alternativama u odnosu na Nozikov uslov osetljivosti. Ipak, kao što primećuje Heler (1989), Nozikov uslov je operativniji, dok nejasnoće oko kriterijuma relevantnosti ostaju. On takođe pokazuje da Goldmanovo tumačenje relevantnosti i Nozikovi kondicionalni uslovi za znanje u osnovi imaju istu strukturu: *S*-ovo verovanje da *p* prati istinu da *p* akko *S* ne veruje da *p* ni u jednom od izdvojenih skupova *ne-p* svetova (relevantnih ili bliskih). (Upor. Heller 1989: 23)

20 U pomenutom Goldmanovom primeru, ako putnik prolazi kroz predele u kojima su samo pravi ambari koje je u stanju da prepozna i trenutno vidi jedan od njih, neće biti nikakvih prepreka da mu pripišemo znanje da je pred njim ambar.

današnjeg obilaska beogradskog zoo to da je pred nama *vešto ofarban magarac* relevantna mogućnost ako je bila aktualizovana samo jednom, i to davno, u starom Rimu? Ili je potrebno da se ostvarila nedavno? Zar to što su u naše doba vešto ofarbane magarce zaista izlagali u zoo vrtovima u Kairu i Gazi ne činu tu alternativu relevantnom i u beogradskom zoo? Ako je potrebno i dodatno obrazloženje, nije li to što kuburi sa finansijama i što je ostao bez ijedne zebre *objektivan* razlog da pomislimo da se direktor beogradskog zoo vrta (poput upravnika zoo vrta u Gazi koji je to učinio u iznudici) zaista odlučio na takav potez?

Prema mišljenju Stajnovce, upravo ovakve nejasnoće oko kriterijuma realne mogućnosti da se nešto desi, ili objektivnih razloga da uzmemo u obzir da se nešto dešava, ostavljaju skeptiku dovoljno prostora da svoju poziciju pojača tako što će nastojati da pokaže da njegove hipoteze opisuju mogućnosti pogreške koje taj kriterijum ispunjavaju. Da bismo videli zašto smatra da je takav skeptikov potez legitiman, vratimo se još jednom našem zoo primeru i rekonstruisati strukturu skeptičke argumentacije.

Jednostavnosti radi, označimo sa *Z* iskaz “Ovo je zebra” koji se odnosi na aktualnu situaciju u kojoj pred subjektom *S* jeste zebra, iskaze koji se odnose na mogućnosti da je to antilopa, gazela ili divokoza sa, redom, *A*, *G* i *D*, a skeptičku alternativu “Ovo je vešto ofarban magarac” sa *M*. U okolnostima u kojima tvrdimo da *S* zna *Z* zato što ima odgovarajuću (vizuelnu) evidenciju koja u isti mah potvrđuje *Z* i isključuje relevantne mogućnosti *A*, *G* i *D*, ako na skeptičku alternativu *M* reagujemo tako što ćemo je smatrati irelevantnom, skeptik može da pribegne argumentaciji u kojoj će se u drugom koraku osloniti na princip deduktivne zatvorenosti znanja.²¹ On će podsetiti na to da su iskazi “Ovo je zebra” i “Ovo je vešto ofarban magarac” logički nesaglasni, da pretpostavljena tačnost prvog implicira netačnost drugog i da bi prema pomenutom principu znanje prvog trebalo da se prenosi na znanje drugog iskaza, pa će do svog zaključka doći sledećim koracima:

(1) *S* zna [*Z*] *Ovo je zebra*.

(2) Ako *S* zna da [*Z*] *Ovo je zebra* implicira [*ne-M*] *Ovo nije*

²¹ To je i inače obrazac kojim se služi kartezijanski skeptik. Vid. Lazović 2019.

vešto ofarban magarac, onda S zna [ne-M] Ovo nije vešto ofarban magarac.

Dakle (3) *S zna [ne-M] Ovo nije vešto ofarban magarac.*

Pošto u situaciji u kojoj se po pretpostavci nalazi *S* ne raspolaže svedočanstvom koje eliminiše *M*, skeptik nastavlja:

(4) *S ne zna [ne-M] Ovo nije vešto ofarban magarac*

te konačno, primenom kontrapozicije u premisi (2), zaključuje:

(5) *S ne zna [Z] Ovo je zebra.*

Kada se ima u vidu da polazi od teze da znanje nekog iskaza iziskuje isključenje samo onih alternativa koje su relevantne, da smatra da je relevantnost objektivno određena time da li je u datim okolnostima realno moguće da je alternativa ostvarena i da primenu principa deduktivne zatvorenosti ograničava na negacije relevantnih alternativa, Dreckeov odgovor bi, ukratko, izgledao ovako. On bi se složio sa skeptikom oko (3) da u nedostatku evidencije da mogućnost *M* nije ostvarena *S* ne zna *ne-M*, ali bi porekao da je *S* na to obavezan jer, prvo, *M* u datim okolnostima nije relevantna alternativa, i drugo, deduktivna zatvorenost ne važi za negacije takvih alternativa; tvrdeći da *S* zna *Z* *podrazumevali* smo da irelevantne mogućnosti nisu ostvarene i, uz ispunjen uslov da su eliminisane sve alternative koje su u datim okolnostima relevantne (*A*, *G* i *D*), za tačnost tvrdnje da *S* zna *Z* dovoljno je što je ta pragmatička pretpostavka *de facto* tačna.

Stajnova u Dreckeovom rešenju uočava dva krupna nedostatka. Prvi je u tome što se ono, kao što smo pomenuli, poziva na nedovoljno precizan kriterijum relevantnosti alternativa. I Drecke i Goldman su tvrdili da puka zamislivost nije dovoljna i da u samom okruženju mora da postoji *neki objektivni* razlog zbog kojeg bi trebalo da određenu alternativu prihvatimo kao relevantnu, s tim što je kod Dreckea naglasak na kontekstualnim okolnostima u svetlu kojih se pokazuje da bi alternativa *mogla biti* ostvarena, dok je kod Goldmana akcenat na indicijama koje ukazuju na to da ona *jeste* ostvarena. Naizgled suptilne nejasnoće oko modalnosti nekako još i mogu da se otklone: drugi smisao Stajnovoj izgleda prihvatljiviji zato što prvi (da postoji neki razlog da mislimo da bi alternativa *mogla biti* ostvarena) ostavlja prostor i za dosta nerealistične,

radikalne skeptičke alternative tipa zlog demona ili mozgov u posudi - filozofski skeptik bi još i mogao da nas ubedi da je *fizički moguće* da postoji zli demon ili da smo mozgovi u posudi, ali teško da može da u našem okruženju pronađe indicije koje bi ukazivale na to da je neka od ovih hipoteza ostvarena.²²

Krupniji problem Stajnova nalazi u neodređenosti uslova "postoji neki razlog". U mnogim situacijama ćemo se relativno lako složiti oko njegove ispunjenosti, ali ima pomenutih "sivih zona" u kojima će razilaženja po svoj prilici biti velika i naizgled nerešiva pozivanjem na objektivne okolnosti i subjektov saznavni položaj. Stajnova ukazuje na to da u svakodnevnom životu nailazimo na situacije u kojima se učesnici rukovode različitim merilima procene relevantnosti iako u okolnostima u kojima se sam saznavni subjekt nalazi nije došlo ni do kakve promene. Iako ne koristi kasniju kontekstualističku terminologiju, ona te primere tumači u kontekstualističkom duhu:

"Jedno od suštinskih obeležja našeg pojma znanja jeste da su stroži kriterijumi primereniji u različitim kontekstima. Jedno je ako smo se zatekli na ulici, drugo ako smo u učionici, treće ako smo u sudnici – i ko je merodavan da kaže da ne može biti drugačije u filozofskoj raspravi? A to se direktno ogleda u činjenici da mi posedujemo različite standarde za procenu da postoji neki razlog da mislimo da je neka alternativa istinita, to jest relevantna. Možemo istaći da neki filozofi koriste krajnje neuobičajene standarde (prema *nekom* ekstremnom standardu, postoji neki razlog čak i za pomisao da postoji zli demon), ali nemamo pravo da idemo tako daleko da tvrdimo da je njihovo odstupanje od uobičajenih standarda do neprepoznatljivosti rasteglo značenje pojma znanja – oni su se, u stvari, oslonili na jedno od suštinskih obeležja tog pojma." (1976: 254)

S obzirom na to da i inače u svakodnevnoj saznavnoj praksi od konteksta do konteksta pribegavamo različitim merilima procene ispunjenosti uslova *postojanja nekog razloga*, Stajnova nas, dakle, upozorava da ni skeptiku ne možemo da uskratimo pravo da primeni sopstvena merila i pronađe *neki* razlog u svetlu kojeg bi predložena mogućnost, čak i ako deluje krajnje neverovatno, trebalo da bude uzeta u obzir kao relevantna. Pošto je po pravilu reč o alternativama za koje prema našim uobičajenim merilima mislimo da takvi razlozi

22 Vid. Stine 1976: 252-3.

ne postoje, očigledno je da skeptik u tom pogledu primenjuje *slabija merila relevantnosti*. Međutim, uvođenjem nove relevantne alternative koju u datim okolnostima naša evidencija ne isključuje skeptik u stvari postavlja *jači zahtev* u pogledu našeg saznanog položaja - kao što ćemo kasnije videti, kontekstualisti bi rekli da on na taj način povisuje standarde za znanje.

Drugi krupan nedostatak koji Stajnova nalazi u Dreckeovom odgovoru skeptiku jeste poricanje intuitivno prihvatljivog principa deduktivne zatvorenosti znanja. Prema njenom mišljenju, u čemu nije usamljena, svako gledište koje problem skepticizma rešava bez žrtvovanja tog principa u prednosti je nad onim koje ga odbacuje. Stajnova je uverena da teorija relevantnih alternativa ima kapaciteta za takvo rešenje. U nekim svojim osnovnim crtama, odgovor koji ona predlaže jeste na tragu Ostinovih razmišljanja i, bar kada je reč o merilima procene relevantnosti i kontekstualnoj varijaciji standarda na osnovu kojih nekome pripisujemo ili odričemo znanje, gotovo je potpuno kontekstualistički.²³

Pošto je konstatovala da u svakodnevnom govoru o znanju u različitim okolnostima primenjujemo različita merila i da relevantnost neke alternative na kraju zavisi od toga da li učesnici u raspravi smatraju da postoji neki (dovoljno ubedljiv) razlog da misle da je ona ostvarena, Stajnova ističe da skeptik a sa njim i Drecke²⁴ u argumentaciji ilustrovanoj na zoo primeru prave pogrešku srodnu grešci ekvivokacije. Naime, skup relevantnih alternativa nije isti u koracima (1) i (3) - kada se u prvoj premisi tvrdi da *S* zna *Z*, uzete su u obzir alternative *A*, *G* i *D*, dok se zaključkom da *S* zna ne-*M* kao relevantna uvodi i mogućnost *M*. Pošto su u prvom i trećem, za ovaj segment argumentacije završnom koraku skupovi relevantnih alter-

23 Stajnova, recimo, nigde ne pominje (mada ga besumnje prećutno podrazumeva) uticaj konverzionih faktora na promenu merila relevantnosti. U tom pogledu, eksplicitniji je Anger kada, nazivajući alternative *konkurentskim iskazima* (competitors), ističe sledeće: "Koji konkurentni iskazi su relevantni? Kao i standardi koji se primenjuju za njihovo isključivanje, i to zavisi od konteksta, pa tako i od naših interesa u datoj situaciji." (Unger 1984: 47). Sam Anger, međutim, zastupa filozofski relativizam, gledište da spor između varijantističkog (kontekstualističkog) i invarijantističkog tumačenja sadržaja saznanjnih tvrdnji načelno nije rešiv. Vid. Blome-Tillmann 2022: 18.

24 Podsetimo se još jednom na to da su obojica invarijantisti.

nativa različiti, postavlja se pitanje koji od njih ćemo imati u vidu prilikom procene tačnosti druge premise. Stajnova ističe da je za otklanjanje ove nedoumice neophodno da unapred fiksiramo skup relevantnih alternativa kojeg bi onda trebalo da se držimo od početka do kraja zaključivanja. Pošto su u igri dva različita skupa, kada tako postupimo dobićemo dve nezavisne argumentacije.

U prvoj od njih, koju možemo da vežemo za uobičajene okolnosti i merila kojih se u njima pridržavamo, tvrdimo (1) da *S* zna *Z* u odnosu na alternative *A*, *G* i *D* - za sve irelevantne mogućnosti, uključujući i *M*, podrazumevamo da nisu ostvarene - pa na osnovu deduktivne zatvorenosti u (2) dolazimo do zaključka (3) da *S* zna ne-*M*. Druga argumentacija započinje konstatacijom (4) da *S* ne zna ne-*M*, sa tom premisom fiksiran je širi skup relevantnih alternativa u koji osim *A*, *G* i *D* spada i *M* jer je za nju, u skladu sa svojim blažim merilima, skeptik predočio *neki* razlog za pomisao da je ostvarena, pa nas primena kontrapozicije na (2) vodi do skeptičkog zaključka (5) da *S* ne zna ni *Z*. Ovako razdvojene, i naša i skeptička argumentacija su valjane zahvaljujući tome što prilikom donošenja suda o tome da li *S* zna *Z* primenjujemo različita merila relevantnosti, odnosno imamo u vidu različite skupove relevantnih alternativa. Ovakvom rešenju kasniji kontekstualisti će samo dodati da su u pitanju dva različita konteksta, uobičajeni i epistemološki, i eksplicirati svoju osnovnu postavku da se pojam znanja u njima koristi u dva različita značenja. Upravo to, recimo, čini Luis kada kaže da se "usred skeptičkog argumenta kontekst menja, a zajedno sa njim i semantička vrednost kontekstualno zavisne reči 'zna'" (Lewis 1996: 564).

Samo po sebi nameće se pitanje sa kojim se svaki student filozofije suočio u učionici već na prvom predavanju o skepticizmu - zar nas skeptik ne uvlači u svoj kontekst samim tim što se uključujemo u epistemološku raspravu? Stajnova i na to pitanje odgovara u kontekstualističkom duhu.

Prema njenom mišljenju, skeptik to može da pokuša na dva načina. Prvi način je za nju potpuno legitiman: skeptik može da istrajava na stavu da postoji *neki* razlog da mislimo da je mogućnost *M* ostvarena,²⁵ da bismo zbog toga i nju morali da uvrstimo među

25 Zavisno od sadržaja alternative koju uvodi, nekada će mu biti lakše nekada teže

relevantne alternative i , pošto - postavljajući se u poziciju subjekta S - u datim okolnostima nemamo svedočanstvo koje je isključuje, pomirimo se sa njegovim zaključkom da ne znamo Z . On, naravno, u tome može da uspe, ubedi nas da je mogućnost M relevantna i dovede do toga da se bar uzdržimo od tvrdnje da znamo Z . Ali, jednako kao i on i mi možemo da se držimo svojih (uobičajenih) merila i istrajemo na početnom uverenju da M nije relevantna alternativa. Ako nam, pak, u toj situaciji deluje čudno da uopšte tvrdimo da znamo $ne-M$, u trećem koraku ćemo se pre uzdržati od te tvrdnje nego što ćemo priznati da je M relevantna alternativa - kad već nismo spremni da tvrdimo da znamo $ne-M$, nećemo biti spremni ni da kažemo da ne znamo $ne-M$.²⁶

Zamislamo da smo odoleli ovakvom skeptikovom napadu, zadržali uži skup relevantnih alternativa (A , G i D) i ostali pri svom zaključku da znamo $ne-M$. Utisak je da bi skeptik s pravom mogao da nas upozori da smo zaključkom u kojem smo iskaz $ne-M$ eksplicirali kao sadržaj našeg znanja njegovu negaciju, M , automatski učinili relevantnom alternativom.

Na tom opštem planu, Stajnova se slaže da kad god tvrdimo da znamo neki iskaz p , podrazumevamo da je njegova direktna negacija $ne-p$ relevantna alternativa, ali ističe da je u pitanju pragmatička a ne semantička pretpostavka - njen nosilac smo mi kao govorna lica, a ne semantički sadržaj iskaza koji je predmet našeg znanja. U odnosu na iskaz p njegova negacija, kao svaki drugi iskaz q koji je sa p nesaqlasan, predstavlja alternativu iz semantičkih i logičkih razloga, pri

da takav razlog pronađe - lakše će ih naći u zoo primeru ili kad se poziva na mogućnost da sanjamo nego kad predočava hipoteze da nas zli demon obmanjuje ili da smo mozgovi u posudi čijim sadržajima svesti manipulišu neuronaučnici. Kod nekih od ovih hipoteza mu verovatno preostaje jedino to da se pozove na deduktivnu zatvorenost znanja. Bilo kako bilo, sadržaj skeptičke alternative nema nikakvog uticaja na rešenje koje Stajnova nudi: rukovodeći se svojim merilima, on s pravom može svaku od tih alternativa da smatra relevantnom, dok ćemo je mi, držeći se uobičajenih merila, svrstati u irelevantne i , ako nam skrene pažnju na princip deduktivne zatvorenosti, zaključiti da znamo da je neistinita.

26 Ovakva reakcija je pogotovo zastupljena kada su u pitanju radikalne skeptičke alternative kao što su hipoteze o zlom demonu ili mozgovima u posudi, za koje skeptik teško da može da ponudi iole uverljivo obrazloženje. Vid. Lazović 2019.

čemu *relevantnost* te ili bilo koje druge alternative nema nikakve veze sa semantičkim sadržajem p već je dodatno svojstvo koje joj *mi* implicitno ili eksplicitno pripisujemo kada tvrdimo da znamo p . S obzirom kako je definisan pojam alternative, kad god tvrdimo da znamo p , impliciramo da je svaka alternativa q neistinita i ta pretpostavka svakako ima semantičko uporište, njen nosilac jeste iskaz p zato što je neistinitost alternativnih iskaza nužan uslov njegove istinitosti. Pretpostavka o relevantnosti je, međutim, pragmatička. To se ogleda kako u tome što je skup relevantnih alternativa podskup svih alternativa, tako i u tome što - kako Stajnova smatra - one mogu da variraju sa promenom naših merila čak i kada se ne menjaju objektivne okolnosti od kojih zavisi istinitost p . Pošto je u pitanju pragmatička pretpostavka, istinitost naše saznavne tvrdnje ne zavisi od toga da li je ona tačna; kao pragmatičke, pretpostavke o relevantnosti alternativa su opozive.

U ovakvom statusu pretpostavki o relevantnosti alternativa Stajnova vidi izlaz iz zamke u koju bi skeptik želeo da nas uvuče, ali i način da otkloni slabosti Dreckeovog odgovora. Sa zaključkom našeg toka argumentacija da znamo ne- M skopčana je i pretpostavka da je mogućnost M (direktna negacija ne- M) relevantna, ali je ona pragmatička, od nje ne zavisi istinitost našeg zaključka i nju (kao i svaku drugu pragmatičku pretpostavku) možemo da opozovemo kada iskrсну neke posebne okolnosti. Prema mišljenju Stajнове, takve okolnosti stvara skeptik svojom argumentacijom i pokušajem da nas ubedi da je alternativa M relevantna. Opozivom pretpostavke da je M relevantna, rešavamo se obaveze da je isključimo; saglasno zahtevu teorije relevantnih alternativa, takvu obavezu imamo jedino prema mogućnostima A , G i D .²⁷

Preostaje nam da vidimo kako bi mogao da izgleda drugi, po oceni Stajнове poslednji i, što je važnije, nelegitiman skeptikov pokušaj. Skeptik bi mogao da ostavi po strani nedoumice oko relevantnosti alternativa, ubedi nas da ne znamo ne- M i, oslanjajući se na princip deduktivne zatvorenosti, kontrapozicijom primora na zaključak da ne znamo ni Z . Ključni argument koji će koristiti u prvom koraku jeste

27 Ta opcija posebno je privlačna kada skeptik uvodi radikalne alternative. Kasnije je imenovana kao "Ma pusti" (Aw Com'n) manevar (vid. Cohen 1999: 85, f. 2; Hawthorne 2004: 84).

da u zoo situaciji *nemamo svedočanstvo* koje isključuje mogućnost M. Taj početni stav prihvata i Drecke, slaže se da bez odgovarajućeg svedočanstva ne znamo ne-M ali poriče da za ne-M važi princip deduktivne zatvorenosti.

Stajnova, pak, smatra da nismo primorani da povučemo tako radikalan potez. Prema njenom mišljenju, i skeptik i Drecke u stvari polaze od pogrešnog stava da je evidencija nužan uslov za znanje i da nijedan iskaz ne možemo znati ako ne raspolažemo odgovarajućim svedočanstvom. U osporavanju tog stava ona se ponovo poziva na Ostina i zastupa gledište da postoje iskazi koji su po svom sadržaju takvi da ih u uobičajenim okolnostima možemo znati bez ikakvog posebnog svedočanstva. U svakodnevnim situacijama svako od nas, na primer, sa dovoljno ličnog autoriteta za sebe može da kaže da zna kako se zove ili gde živi a da pritom, ako okolnosti nisu u izvesnom pogledu posebne (nagoveštaj demencije, poremećenosti, identifikacija tokom istražnog postupka i sl.), ni on iz perspektive prvog ni neko iz perspektive trećeg lica (kao pripisivač znanja) ne oseća potrebu ili obavezu za dodatnim dokazivanjem; čak se u normalnim okolnostima uopšte i ne vidi kakvim uverljivijim razlozima bi takve saznavne tvrdnje mogle da budu potkrepljene. Ovakav karakter Stajnova pripisuje i znanju negacija skeptičkih alternativa. Kada u odnosu na fiksiran skup relevantnih alternativa A, G i D tvrdimo da znamo Z, podrazumevamo da ne-M nije istinito i to je, uz opozvanu pretpostavku da je mogućnost M relevantna, dovoljno da u zaključku tvrdimo da znamo ne-M. Pošto u uobičajenim okolnostima, prema merilima koja u njima primenjujemo, nemamo razloga da skeptičke alternative smatramo relevantnim, njihove negacije imaju status takođe pragmatički pretpostavljenih iskaza za koje bi, kako zapaža Blom-Tilman, Stajnova tvrdila da ih znamo “po difoltu”.²⁸

Mada je ovaj potez dosledan u sklopu verzije teorije relevantnih alternativa koju Stajnova predlaže, moglo bi se reći da on predstavlja i njenu najslabiju tačku. Ostinovski primeri deluju ubedljivo zbog toga što su u pitanju podaci u odnosu na koje smo, ponaosob, u najboljem saznavnom položaju - najdirektnije smo upoznati sa njihovim sadržajem pa se, kada o njima izveštavamo, lična garancija uzima kao dovoljna gotovo u istoj meri kao kad govorimo o svojim

28 Blome-Tillmann 2022: 18.

osetima, osećanjima ili mislima. Ipak, sadržaj negacija skeptičkih hipoteza poput iskaza "Ovo nije vešto ofarban magarc" ili, još drastičnije, "Nisam mozak u posudi" daleko nadilazi direktnu upoznatost, subjektivno iskustvo i autoritet prvog lica. Ovakve hipoteze odnose se na objektivne okolnosti i mogućnosti u koje nemamo (u slučaju druge, to nam je i u načelu uskraćeno) neposredan uvid te je sasvim razumljivo što se od nas očekuje da za tvrdnje da znamo da one nisu ostvarene ponudimo neke uverljive razloge.

Stav da njihove negacije možemo da znamo bez ikakvog svedočanstva posebno je problematičan za internalističke interpretacije teorije relevantnih alternativa, u koje spada i verzija koju nudi Stajnova, jer one polaze od zahteva da bi subjekt trebalo da ima kognitivni uvid i u sadržaj i u adekvatnost razloga kojima potkrepljuje neko svoje verovanje.²⁹ Među kontekstualistima koji su sledili Stajnovu u njenom internalistički zasnovanom odgovoru skeptiku delimično poboljšanje uneo je Stjuart Koen.³⁰ Kada su u pitanju obične skeptičke hipoteze kao što je mogućnost M u zoo primeru, za njihovo poricanje moguće je naći nekakvo šire ili uopštenije svedočanstvo koje je relevantno i za date okolnosti - poznato nam je od ranije da se upravnici zoo vrtova obično ne služe takvim trikovima, nisu skloni da obmanjuju posetioce, propisi im to ne dopuštaju i sl. Problem, međutim, ostaje kod radikalnih skeptičkih mogućnosti da smo sve vreme žrtve sistematske obmane od strane zlog demona ili, kao mozgovi u posudi prikopčani za moćne kompjutere, malicioznih neuro-naučnika, jer su one tako smišljene da za njihovo negiranje nismo u stanju da ponudimo nikakvo internalističko opravdanje.

U tom pogledu eksternalističke verzije kontekstualizma kao što je Dirouzova³¹ su u prednosti zato što nisu suštinski zavisne od zahteva za evidencionim eliminisanjem mogućih pogreški, već uvode opštije modalne uslove kao što je ranije pomenuto razaznavanje (Goldman) ili praćenje istine (Nozick) - da bismo imali ili sebi, kontekstualistički govoreći, tačno pripisali znanje nekog iskaza, dovoljno je da smo *de facto* u takvom saznavnom položaju koji nam omogućuje da razliku-

29 Internalističkim i eksternalističkim koncepcijama epistemičkog opravdanja detaljnije sam se bavio u: Lazović 1994, 2007.

30 Cohen 1988.

31 DeRose 1995.

jemo situacije u kojima je taj iskaz istinit od situacija u kojima je on lažan, nezavisno od toga da li smo za svoje verovanje u njegovu istinitost pribavili internalističko opravdanje ili ne.³²

Dirouz je u rešenjima skeptičkog problema koja poriču deduktivnu zatvorenosti znanja³³ uočio još jednu teškoću. Naime, ako nam za znanje bilo kog uobičajenog iskaza kao što je, recimo, murovski "Imam ruke" nije neophodno da znamo da nismo mozgovi u posudi, onda je dopustiva konjunktivna tvrdnja tipa "Znam da imam ruke iako ne znam da nisam bestelesni mozak u posudi". Problem je, međutim, što zaista imamo utisak da bi bilo nekonzistentno da u istom tvrdimo oba člana konjunkcije i to zato što, tvrdeći prvi, impliciramo između ostalog i to da *nismo bestelesni mozgovi u posudi*. Zbog nekonzistentnosti koje u sebi sadrže, Dirouz je ovakve konjunkcije opisao kao *nepodnošljive (abominable)* i prednost kontekstualističkog odgovora skeptiku video u tome što ih izbegava: pridržavajući se upozorenja Stajнове da bi skup relevantnih alternativa u svetlu kojeg u datom govornom kontekstu procenjujemo znanje trebalo da bude fiksiran, u uobičajenom kontekstu ćemo s pravom moći da kažemo da znamo oba navedena iskaza, dok ćemo u skeptičkom kontekstu morati da prihvatimo da ne znamo nijedan od njih.

O bojazni da bi nepodnošljive konjunkcije koje je Dirouz izbacio kroz vrata mogle da im se vrata kroz prozor biće više reči kasnije, kada se budemo bavili semantičkim modelima pomoću kojih kontekstualisti analiziraju značenje glagola *znati* i lingvističkim prigovorima koje im je uputio Džejson Stenli (Jason Stanley 2005). Ovde ćemo sada više pažnje posvetiti pojmu konverzionog konteksta koji igra važnu ulogu u kontekstualističkoj semantici pojma znanja.

Kao što smo u uvodnom poglavlju pomenuli, sam pojam konteksta je višesmislen. Najopštenije, u kolokvijalnom značenju pod kontekstom podrazumevamo situaciju ili okolnosti u kojima se neki događaji zbivaju ili neke osobe nešto čine. Situacije u kojima učesnici koriste jezik kao sredstvo komunikacije i putem govora razmenjuju svoje misli (solilokvij je granični slučaj) nazvali smo govornim

32 Upor. Schaffer and Szabó 2014: 516.

33 Podsetimo se da je slično rešenje zastupao i Nozik (Nozick 1981).

kontekstima. Međutim, svaka ovakva situacija sadrži nebrojeno mnogo obeležja, kako onih koja se tiču spoljašnjeg okruženja, tako i onih koja se odnose na kompleksnu mrežu subjektivnih stavova sagovornika. Koja od njih ćemo smatrati bitnim za identifikaciju govornog konteksta zavisice, kao što smo u uvodnom poglavlju nagovestili, prvenstveno od toga šta uzimamo kao glavni cilj konverzacije. Za autore koji akcenat stavljaju na saopštavanje istine, važni će biti oni aspekti konteksta koji, po diktatu lingvističkih pravila upotrebe, dopunjuju semantički sadržaj kontekstualno zavisnih reči određujući tako i istinosne uslove deklarativnih rečenica čiji su one sastavni delovi. Na drugoj strani su pristalice grajsovskog pristupa koje procenu istinitosti pomeraju u drugi plan, kao osnovni komunikacioni cilj postavljaju uzajamno razumevanje sagovornika i fokus usmeravaju na pitanje kako sadržaj onoga što je rečeno zavisi ne samo od leksičkog značenja reči i objektivnih aspekata konteksta, već i od toga šta govorna lica pretpostavljaju ili podrazumevaju, šta žele da saopšte i kakve jezičke namere imaju na pozadini ostalih subjektivnih stavova kao što su uverenja, potrebe, interesi i sl. U uvodnom poglavlju smo takođe napomenuli da ova dva pristupa nisu nesaglasna, a na primeru određenja govornog konteksta pokazaćemo sada kako su njihovi glavni predstavnici - Kaplan, Peri i Luis kao zastupnici formalno-semantičke analize i Stalnaker kao sledbenik grajsovske teorije značenja - formirali filozofsko-jezički okvir na kojem se temelji kontekstualističko tumačenje pojma znanja i sadržaja saznavnih tvrdnji.

Videli smo ranije da je Kaplan u svojoj analizi deiktičke upotrebe osnovnih indeksikala (lične i pokazne zamenice, prilozi za vreme i mesto i dr) kontekst shvatao u metafizičkom smislu, podrazumevajući pod njim objektivne okolnosti izricanja u koje govorna lica ne moraju da imaju uvid.³⁴ Pošto je uzeo u obzir da učešće kontekstual-

34 Sam Kaplan u osvrtu na svoje gledište piše da je kontekst "skup svih onih parametara koji su potrebni za određivanje objekta referencije, pa time i sadržaja, direktno referencijalnih izraza datog jezika" (Kaplan 1989b: 591); kao takav, koncipiran je "metafizički a ne kognitivno", "prostire se daleko izvan kognitivnog vidokruga učesnika" (*Ibid.* 597) Luis tom određenju dodaje logičku crtu: "Kad god je neka rečenica izgovorena, izgovorena je u određenom trenutku, na određenom mestu i u određenom svetu. Njeno izricanje locirano je

no zavisnih izraza čini rečenice dvostruko zavisnim od takvog konteksta - u pogledu sadržaja i istinosne vrednosti - on je ukazao na nepodudarnost između *okolnosti izricanja* i *okolnosti vrednovanja* rečenica.³⁵ Ova dvostrukost reflektuje se u njegovoj dvodimenzionalnoj semantici osnovnih indeksikala, tačnije u razlici između dve vrste ili komponente značenja - karaktera i sadržaja. Pod karakterom Kaplan je imao u vidu leksičko značenje kao pravilo koje diktira ispravnu upotrebu reči, dok je sadržaj referencijalna komponenta ili ono na šta se te reči odnose u datom kontekstu izricanja. Referencijalne termine možemo da razvrstamo u dve grupe. Na jednoj strani su oni čiji sadržaj je u celini određen njihovim karakterom i nije uslovljen kontekstom, kao što je ime "Rim" ili određen opis "glavni grad Italije". Na drugoj strani su, pak, kontekstualno zavisni izrazi čije značenje se kompletira tek u upotrebi i to tako što njihov karakter diktira koja obeležja konteksta im dopunjuju sadržaj - lingvistička pravila preciziraju da lična zamenica "ja" referira na govorno lice koje je koristi, a vremenski prilog "sada" na trenutak izricanja.³⁶

Različite uloge karaktera i sadržaja jezičkih izraza ispoljavaju se u tome što se put od lingvističkog značenja kontekstualno zavisnih reči do istinosne vrednosti rečenica sastoji od dva koraka.

Prvi korak tiče se okolnosti izricanja, u osnovi pragmatičkog pitanja *šta je rečeno* ili *koja informacija je saopštena* upotrebljenim rečima nezavisno od toga da li je ona tačna ili ne. U tom koraku, glavnu ulogu igraju karakter izraza i kontekst izricanja; formalno gledano, karakter predstavlja funkciju koja preslikava (mapira) kontekst u sadržaj izraza. U drugom koraku glavnu ulogu preuzimaju

kako u fizičkom prostoru i vremenu, tako i u logičkom prostoru. Ovakvu lokaciju nazivam *kontekstom*." (Lewis 1998: 28)

35 Upor. Kaplan 1989a: 508, 521.

36 U tom pogledu, primetna je analogija (ona će nam biti od koristi kasnije kada budemo razmatrali semantičke modele na koje se kontekstualisti pozivaju) sa slobodnim promenljivama u predikatskoj logici: prilikom upotrebe osnovnog indeksikala, njegov karakter dobija kontekst kao argument, a ovaj izdvaja objekat kao vrednost promenljive. U nekim jezičkim sklopovima, indeksikali mogu da se upotrebe i kao vezane promenljive, na primer u anafori u kojoj imenica koja se javlja u prvoj rečenici vezuje zamenicu upotrebljenu u drugoj: "Rim je glavni grad Italije. U *njemu* je i država Vatikan." (Vid. Stanley and Szabó 2005)

semantički sadržaj i okolnosti vrednovanja, odnosno parametri (mogući svet, vreme, mesto, itd.) koji su bitni za utvrđivanje ekstenzije i procenu istinosne vrednosti izrečenih rečenica. Skup ovih parametara Kaplan naziva *indeksom*, tako da se sadržaj može prikazati kao funkcija koja preslikava indeks u ekstenziju upotrebljenih jezičkih izraza: za referirajuće izraze to su objekti ili individue, za predikate svojstva i relacije, za rečenice - strukturisane propozicije.³⁷

Ilustrujmo to na sledećem primeru. Zamislimo da su supružnici Jana i Jovan svratili u galeriju "Haos" i razgledaju izložbu crteža koji su bili u konkurenciji za ovogodišnju (2022) nagradu "Vladimir Veličković". Kada su došli do rada laureata Predraga Đukića³⁸, Jana saopštava Jovanu "Ovaj crtež je dobio prvu nagradu". Istinitost njene tvrdnje zavisna je od dva momenta razdvojena u opisanim koracima. U prvom koraku od karaktera izraza do njegovog sadržaja, kontekst određuje sadržaj imenične sintagme "ovaj crtež" na poziciji gramatičkog subjekta, i to tako što je sa pokaznom zamenicom „ovaj“ u skladu sa pravilom njene upotrebe povezan Janin akt pokazivanja; da je pokazala na rad nekog drugog autora i izrekla istu rečenicu, njen iskaz bio bi neistinit. Sa kontekstualno određenim sadržajem sintagme "ovaj crtež" kompletiran je i sadržaj čitave rečenice pa istinostna vrednost tvrđenog iskaza sada zavisi od toga da li je pokazani

37 Vid. Ball and Rabern 2018: 16-17. Drugi korak Kaplanu je bitan iz formalno-semantičkih razloga, da bi mogao da primeni princip kompozicionalnosti na složenije deklarativne rečenice kao što su one sa intenzionalnim operatorima (vremenskim, modalnim i sl) koji "izmeštaju" izvesna obeležja konteksta i uključuju u igru dodatne parametre indeksa (drugi vremenski trenutak, mogući svet različit od aktuelnog i sl). Ako, na primer, razgovaramo o nedavno završenom svetskom fudbalskom prvenstvu pa kažemo "Francuska je mogla da pobedi Argentinu u finalnoj utakmici", semantički sadržaj rečenice je takav da se prilikom njenog vrednovanja u indeks moraju uneti mogući svet i vreme različiti od aktuelnih. U svojoj semantici indeksikala, Luis je ulogu konteksta i indeksa spojio u jedan korak (Lewis 1998). Na pragmatički momenat i kompozicionalnost kao posebne razloge za Kaplanovo razdvajanje dva koraka ukazuje Stalnaker (Stalnaker 2018). O odnosu konteksta i indeksa iz perspektive kontekstualističke semantike predikata "zna", vid. Ichikawa 2017: 15.

38 U pitanju je sjajan, realistički urađen portret Vladimira Veličkovića, svojevrsni omaž ovom našem cenjenom slikaru i osnivaču fondacije čiji glavni cilj je podršku mladim stvaraocima.

crtež zaista prvonagrađen. U drugom koraku od sadržaja rečenice do ocene njene istinosne vrednosti, ta okolnost doprinos je indeksa: među mogućim svetovima izdvojen je jedan, aktualni, u kojem je u vreme kada je Jana izrekla svoju tvrdnju pokazani crtež dobitnik prve nagrade “Vladimir Veličković”.

Pretpostavimo da je Janina rečenica podstakla Jovanovu sumnjičavu reakciju. Tačnost njene tvrdnje on može da ospori na dva načina: (i) da uoči na koji crtež ona pokazuje i porekne da je taj rad dobio prvu nagradu - “Pogledaj malo pažljivije, zar u katalogu ne piše da je ovo trećenagrađeni rad” - pa bi u tom slučaju između njih dvoje izbio pravi spor; (ii) poznato mu je da je Đukićev rad osvojio prvu nagradu ali pogrešno misli da Jana pokazuje na crtež nekog drugog autora - to bi bio primer nesporazuma ili greške u komunikaciji. Uz minimalno korišćenje simbola, dvostruku relativizaciju rečenice “Ovaj crtež je dobio prvu nagradu” izrečene 2022. na izložbi crteža u galeriji “Haos” možemo sada da prikazemo na sledeći način: njena istinosna vrednost delom zavisi od para mogućih svet w i kontekst $K <w, K>$ zato što kontekst dodeljuje referenciju (objekat) izrazu “ovaj crtež” i time kompletira njen sadržaj tj. propoziciju koja je njome tvrđena; okolnosti procene istinosne vrednosti tvrđenog iskaza (da li je tačno da je pokazani Đukićev crtež dobio prvu nagradu) odnose se, pak, na par mogućih svet w i trenutak izricanja $t <w, t>$.

Obratimo sada pažnju na momenat koji je značajan za kontekstualističko stanovište. Jedna od osnovnih karakteristika indeksičkih izraza je da oni od konteksta do konteksta mogu da menjaju svoj sadržaj i ekstenziju. Lista parametara koji ulaze u indeks zavisi od semantičkog sadržaja rečenica i nije fiksirana čak ni kada je kontekst isti. Ona minimalno uključuju mogućih svet w i vreme t , a uz njih, zavisno od semantičkog sadržaja rečenice, eventualno još i lokaciju l , učesnika a (osoba ili govorno lice) i dr. Za rečenicu “Danas je utorak” to su aktualni svet w i vreme t : $<w, t>$; za rečenicu “Meni je hladno” mora se uzeti u obzir i govorno lice a , pa će indeks biti $<w, t, a>$; za “Parkirao sam auto ispred ulaza” potrebno je dodati i mesto l $<w, t, a, l>$, itd. Takođe, za indeks su bitna i neka kontekstualna obeležja na koja govorna lica prećutno referiraju i koja, kao što je primetio Peri, mogu da se protumače kao neartikulisani sastavni

delove iskaza - izgovarajući svoju tvrdnju o crtežu na koji pokazuje, Jana implicitno referira i na mesto i vreme izricanja (Beograd, 2022. godina).³⁹

Slično bi trebalo da važi i za druge reči koje filozofi svrstavaju u kontekstualno zavisne izraze. Za njih se obično tvrdi da sadrže prikriveni indeksički element i da kao i osnovni indeksikali iziskuju odgovarajući kontekstualni parametar koji kompletira njihov semantički sadržaj. Tako se, na primer, smatra da kada izgovaramo rečenice u kojima koristimo reči pomoću kojih vršimo kvantifikovanje („svi“, „neki“ i dr.) i komparativnih prideva („visok“, „ravan“ i sl.) prećutno referiramo, respektivno, na kontekstualno ograničen domen i referentnu klasu (standard) poređenja koje bi onda trebalo da uključimo u indeks za procenu istinosne vrednosti tvrđenih iskaza. Ako je glavna kontekstualistička teza [KK] tačna, lingvističko značenje (karakter) predikata „zna“ bi takođe upućivao na izvesno obeležje konteksta koje određuje njegovo značenje i koje ulazi u indeksičke parametre neophodne za pomenuti drugi korak, procenu istinosnih vrednosti saznavnih tvrdnji. Pred kontekstualistima su onda dva važna pitanja.

Prvo pitanje je deskriptivno: koji aspekt epistemičkog konverzionog konteksta igra takvu ulogu? Na ovom deskriptivnom planu, presudna je lingvistička evidencija na koju se kontekstualisti pozivaju. Većina njih smatra da na semantički sadržaj saznavnih tvrdnji utiču kontekstualno promenljivi epistemički standardi koje pripisivači znanja primenjuju kada sude o tome da li neko nešto zna. Razilaženja su samo oko prirode semantičke zavisnosti predikata „zna“. Da bi je protumačili, kontekstualisti pribegavaju analogijama sa nekom od pominjanih grupa kontekstualno zavisnih reči koristeći pritom sledeća tri modela: *indeksički* pretpostavlja sličnost sa osnovnim indeksikalima, *skalarni* sa komparativnim pridevima i svim

39 Perry 1986: 140. Sam kontekst Kaplan naziva i *pravim* indeksom koji obuhvata parametre relevantne za istinosnu vrednost deklarativnih rečenica o aktualnom svetu. Kontekst ne iziskuje ni govorno lice ni individue kao učesnike - kada ulični časovnik na displeju pokazuje koliko je trenutno sati, indeks za tu informaciju svodi se na aktualni svet w i vreme t . To dodatno potvrđuje da se Kaplan ipak prvenstveno zanima za formalno-semantičku analizu *značenja reči* (i rečenica), a ne za pragmatičko pitanje u kom (nameravanom) značenju ih *govorna lica* koriste (Kaplan 1989a: 408, f. 13).

drugim predikatima koji označavaju svojstva ili stanja podložna stepenovanju, *kvantifikatorski* sa kvantifikujućim izrazima. Ovim semantičkim modelima bavićemo se u četvrtom poglavlju.

Drugo pitanje je eksplanatorno: zašto i kako dolazi do promene semantički relevantnih kontekstualnih aspekata upotrebe predikata “zna”? Prema mišljenju kontekstualista, glavnu ulogu u variranju epistemičkih parametara igraju namere, potrebe, interesi i drugi slični stavovi pripisivača znanja. Oni u stvari diktiraju sadržaj i tok razgovora i profilišu konverzacioni kontekst koji je, tako shvaćen, širi od kaplanovskog konteksta. Kao što ćemo videti, njihovo objašnjenje konverzacione dinamike i mehanizama promene epistemičkih standarda uzima u obzir grajsovsku pragmatičku dimenziju govora. Podsećali smo više puta da u svakodnevnom govornim situacijama učesnici uvek uz ono što doslovno kažu još i mnogo toga pretpostavljaju, koristeći često reči u značenju koje odstupa od standardnog. Gledano iz pragmatičkog ugla, svrha komunikacije se ne svodi na saopštavanje tačnih informacija; zajednički cilj učesnika u razgovoru jeste razumevanje verbalno saopštenih misli, za šta je neophodno da oni, prvo, dele niz zajedničkih verovanja ili pretpostavki kako o objektivnim okolnostima tako i željama, potrebama i interesima na pozadini kojih formiraju svoje jezičke namere, i drugo, da poštuju ranije pominjana grajsovska pravila koja konverzaciju čine racionalnim oblikom ponašanja.⁴⁰ Ni kontekstualisti, naravno, ne poriču da istinitost saznavnih tvrdnji mora biti procenjavana u odnosu na nekonverzacione faktore (kaplanovski indeks), ali sadržaj

40 Kao što smo u uvodnom poglavlju istakli, govor je daleko fleksibilniji nego što su sledbenici kaplanovskog pristupa skloni da dopuste. Odstupanja se javljaju čak i upotrebi čistih indeksikala kao, na primer, u snimljenom odgovoru na telefonskom aparatu: “Trenutno nisam kod kuće”, ili kada neko razgledajući album sa starim fotografijama prepoznaje sebe na dve fotografije pa kaže: “Ovo sam ja i ovo sam ja”. Ako se prisetimo primera pesničkog izražavanja ili slenga, složićemo se da je sloboda u izboru reči i menjanju njihovog konvencionalnog značenja ogromna. Gledano iz perspektive grajsovskog shvatanja konverzacione, jedino ograničenje nameće glavni cilj - razumevanje onoga što je rečeno - a u načelu je dozvoljeno svako sredstvo (verbalno ili neverbalno) koje olakšava njegovo postizanje. Ova podsećanja biće nam od koristi kasnije kada se budemo bavili nekim prigovorima kontekstualističkoj semantici predikata “zna” koji se pozivaju na fleksibilnost promene sadržaja osnovnih indeksikala.

glagola *znati* dovode u vezu sa *konverzacionim* kontekstom pripisivača znanja i kontekstualno variranje epistemički relevantnih parametara objašnjavaju dejstvom *konverzacionih* činilaca.⁴¹ Potvrdu za to imamo u sledećim rečima jednog od vodećih predstavnika kontekstualizma, Stjuarta Koena:

“Pretpostavimo da jedno govorno lice o subjektu S i iskazu P kaže ‘S zna da *p*’. U isto vreme, drugo govorno lice o istom subjektu i iskazu kaže ‘S ne zna da *p*’. Da li mora biti slučaj da jedno od njih izgovara neistinu? Prema gledištu koje ću nazvati ‘kontekstualizam’, oba govorna lica mogu da govore istinu. Kontekstualizam je gledište da su pripisivanja znanja osetljiva na kontekst - istinosne vrednosti rečenica koje sadrže reč ‘zna’ i njoj srodne izraze zavise od kontekstualno utvrđenih standarda. Zahvaljujući tome, rečenice oblika ‘S zna da *p*’ mogu u isto vreme da imaju različite istinosne vrednosti u različitim kontekstima. A kada kažem ‘konteksti’, imam u vidu ‘kontekste pripisivanja [znanja]’. Istinosna vrednost rečenice koja sadrži predikat znanja može, dakle, da varira zavisno od svrha, namera, očekivanja, pretpostavki itd. govornih lica koja je izriču.” (Cohen 1999: 57)

Unutar formalno-semantičkog pristupa, prvi iskorak ka ovakvom shvatanju konverzacionog konteksta i zapažanje da je pojam znanja kontekstualno uslovljen na sličan način kao i neki angerovski apsolutni termini nalazimo u uticajnom Luisovom članku “Postizanje rezultata u jezičkoj igri” (1979). Dok su Kaplan i Peri svoju pažnju uglavnom ograničili na osnovne indeksikale, Luis je pokazao da je fenomen semantičke zavisnosti reči od konteksta njihove upotrebe daleko zastupljeniji u govoru.

Videli smo da je Stajnova konstatovala kako ljudi u svakodnevnom životu u različitim situacijama, zavisno od objektivnih

41 Ako epistemičke standarde uzmemo kao parametre koji ulaze u kaplanovski indeks, za navedene konverzacione faktore bismo, sledeći u tome Baumannu, mogli da kažemo da su *determinante* koje utiču na vrednost tih parametara (Baumann 2016, str. 2). Sa izuzetkom čistih indeksikala, učešće ovakvih determinanti ispoljava se u upotrebi većine indeksičkih izraza: kada koristimo demonstrative, komparativne prideve ili reči za kvantifikovanje, od naših namera - formiranih na pozadini verovanja, potreba, interesa i sl. - zavisice na šta pokazujemo, koju referentnu klasu ili koji domen kvantifikacije imamo u vidu.

okolnosti ali i od subjektivnih potreba i svrha, primenjuju različite standarde znanja. Ona se, međutim, nije upuštala u detaljniju analizu semantike glagola *znati* i objašnjenje kako do tih promena dolazi. U nedostatku uverljivog objašnjenja, mogao bi se steći utisak da su one prepuštene volji i arbitrarnoj odluci aktera koji izriču saznavne tvrdnje. Poredeći konverzacione situacije sa igrama koje su regulisane konstitutivnim pravilima, Luis je na nizu primera raznih grupa kontekstualno zavisnih reči pokazao da je promena njihovog sadržaja pod uticajem konverzacionih faktora takođe diktirana odgovarajućim pravilima. Prema njegovom mišljenju, takva pravila u stvari regulišu dinamiku jezičke igre u govornim situacijama.

Njegov opis konverzacione dinamike izgleda ovako. Po analogiji sa kompetitivnim igrama kao što su bejzbol ili (nama bliža) košarka, u kojima suparničke strane uz poštovanje odgovarajućih pravila svoje poteze prilagođavaju situaciji na terenu a svaki postignut pogodak se registruje kao trenutni rezultat, učesnici u konverzaciji ponašaju se kao da igraju svojevrstu jezičku igru. Povrh onoga što eksplicitno kažu oni u svakom trenutku mnogo toga podrazumevaju prihvatajući niz pretpostavki bitnih za tematiku i tok razgovora. Govorna dinamika ispoljava se kroz promenu ovog skupa pretpostavki, bilo da je izazvana nekim spoljašnjim povodom ili sadržajem onoga što je neko od sagovornika u određenom trenutku kazao. Pretpostavke koje sagovornici u tom trenutku usvajaju čine sastavni deo postignutog rezultata⁴²; svaki takav rezultat - sledeći analogiju sa navedenim igrama, možemo ga prikazati kao skup stavova ili predstava na "mentalnom semaforu" učesnika⁴³ - uslovljen je prethodnim i utiče na naredni:

"Pretpostavke mogu da budu stvorene ili uništene tokom razgovora.

42 "Kao i komponente rezultata tokom igre bejzbola, sastavni delovi konverzacionog rezultata u datoj fazi [razgovora] jesu apstraktni entiteti. To ne moraju da budu brojevi, ali jesi neki drugi teorijsko-skupovni konstrukti: skupovi pretpostavljenih iskaza, granice između dopuštenih i nedopuštenih postupaka, ili slično." (Lewis 1979: 345)

43 *Ibid.* 346-7. Značajnu razliku između takmičarskog i konverzacionog rezultata Luis vidi u tome što u utakmici pogrešni potezi nisu prihvatljivi, dok tokom razgovora svaki potez sagovornika, kakav god da je, prihvatamo kao ispravan i nastojimo da mu se prilagodimo.

Ta promena je, bar do neke mere, regulisana pravilima. Pretpostavke u trenutku t' zavise, na način koji se može izraziti nekim opštim principima, od skupa pretpostavki iz nekog ranijeg trenutka t i od toka razgovora (i nekih dešavanja u bliskom okruženju) između t i t' .“ (*Ibid.* 339)

Skup zajedničkih pretpostavki delom utiče i na *prikladnost* izrečenih rečenica (*Ibid.* 345). U kognitivnoj dimenzije, prikladnost se odnosi na istinitost deklarativnih rečenica. Ako nam neko kaže “Sadašnji kralj Engleske nije ćelav”, tu njegovu tvrdnju koja bi, da ju je izrekao za života kraljice Elizabete, bila neprikladna danas ćemo smatrati prikladnom zato što se slažemo da Engleska trenutno ima kralja. Jedan od načina na koji govorno lice može da izdejstvuje promenu konverzacijonog rezultata je da rečenicom izgovorenom u t' eksplicira semantičku pretpostavku koje sagovornik prethodno (u t) nije bio svestan; osobi kojoj je promakla vest da je Engleska nedavno dobila kralja tako što je princ Čarls nasledio Elizabetu na prestolu izricanje navedene rečenice pruža i tu informaciju, a implikacija da Engleska trenutno ima kralja ulazi u zajednički skup pretpostavki i omogućuje dalji tok razgovora (komentar tipa: “Princ Čarls je na presto čekao punih 70 godina”). S obzirom da sa Kaplanom i Perijem deli formalno-semantički pristup, Luis dodaje da od trenutnog rezultata ne zavisi samo ispravnost svakog poteza u razgovoru, odnosno istinitost ili prikladnost izgovorene rečenice, već i semantički sadržaj (intenzija i ekstenzija) njenih sastavnih delova - prostijih rečenica, imena, predikata i sl.⁴⁴ Gledano iz kontekstualističkog ugla, to bi onda trebalo da važi i za sadržaj predikata “zna” u rečeničnim konstrukcijama pomoću kojih govorna lica jedna drugima pripisuju ili odriču znanja.

Kao što smo pomenuli, među pravilima koja regulišu tok jezičke igre i opisanu promenu konverzacijonog rezultata Luis posebno izdvaja *pravilo akomodacije* prema kojem bi - što je potvrđeno u primeru razgovora o engleskom kralju Čarlsu III - sagovornici, ako je u trenutku t' izrečena rečenica koja iziskuje pretpostavku P koje prethodno (u t) nije bilo u skupu njihovih zajedničkih pretpostavki

44 Lewis 1979: 345.

(*ceteris paribus*), trebalo da *P* uključe u taj skup.⁴⁵

Ovaj mehanizam objašnjava kako ista kontekstualno uslovljena reč tokom razgovora može da menja sadržaj i to zavisno od nekih konverzacionih faktora kao što je, na primer, izdvajanje ili isticanje objekta.⁴⁶ Po uzoru na jedan od primera koje Luis navodi, u razgovoru sa prijateljima koji su im došli u posetu i kojima se njihov koker po običaju veoma obradovao, Jana i Jovan mogu u jednom trenutku da kažu: “Obožavamo svog psa, pogledajte kako je šašav”, a zatim dodaju: “I naš prvi komšija ima psa, malog ali prilično razdražljivog šnaucera. Zato ga izbegavamo dok šeta svog psa.” U prvom javljanju, “svog psa” referira na Janinog i Jovanovog kokera koji je u tom trenutku i te kako uočljiv nezavisno od toka razgovora. Ali kako razgovor teče, njih dvoje žele prijateljima nešto da kažu i o komšijskom psu i razlogu zašto izbegavaju zajedničke šetnje sa njim, pa njega *konverzaciono* izdvajaju u prvi plan tako što u poslednjoj rečenici sintagmom “svog psa” referiraju na šnaucera. Tokom kratkog segmenta razgovora došlo je do izmene konverzacionog rezultata - u *t* je istaknut Janin i Jovanov koker, u *t'* komšijin šnaučer - reflektovane u promeni semantičkog sadržaja (referencije) istog indeksičkog izraza “svog psa” i istinosnih uslova rečenica u kojima se taj izraz javlja. Još upečatljiviji primer ovakve fleksibilnosti indeksičkih izraza imamo unutar jedne rečenice, kao kada gosti u restoranu naručuju jela i, pokazujući tri različite stavke na meniju, kažu konobaru: “Dajte nam ovo jelo i ovo jelo i ovo jelo”.

U prvih mah, stiće se utisak da ovakvi primeri odgovaraju kontekstualistima kao model za tumačenje semantičke zavisnosti glagola *znati*. Oni, međutim, nagoveštavaju i neke krupnije teškoće sa kojima se uslovljavanje značenja tog glagola konverzacionim kontekstom pripisivača znanja suočava. Pomenućemo ovde samo dve.

45 Opšta shema primene ovog pravila je sledeća: “Ako je u trenutku *t* rečeno nešto što, da bi bilo istinito ili na neki drugi način prihvatljivo, iziskuje da *s_n* kao komponenta konverzacionog rezultata ima neku vrednost unutar opsega *r*; i ako *s_n* u trenutku neposredno pre *t* nema vrednost unutar opsega *r*; i ako važe takvi-i-takvi dodatni uslovi; onda *s_n* u *t* dobija neku vrednost iz opsega *r*.” (Ibid. 347)

46 *Ibid.* 348-9. Da bi opisao fleksibilno ponašanje nekih kontekstualno zavisnih reči kao što su određeni opisi, Luis formuliše posebno pravilo akomodacije za komparativnu istaknutost objekta referencije.

Prva je opštija i tiče se kriterijuma identiteta konverzionog konteksta. Ako je, kao što sugerišu Lusova zapažanja, konverzion kontekst određen zajedničkim skupom pretpostavki sagovornika, da li se on menja sa svakom pa i najsitnijom promenom tog skupa? Da li do njegove promene uopšte dolazi u tako kratkom vremenskom intervalu kao što je izgovaranje jedne složenije rečenice ili kraći segment razgovora u kojem govorno lice uvodi u (jezičku) igru nove pretpostavke? Kako ćemo u nekom kompleksnijem razgovoru u kojem učestvuje više osoba moći da utvrdimo gde se tačno završava jedan a počinje drugi govorni kontekst? Druga teškoća odnosi se na konkretne slučajeve fleksibilne upotrebe tipičnih indeksičkih izraza i na nju će, kao što smo već nagovestili, ukazati Stenli u jednom od svojih prigovora kontekstualizma: ako predikat “zna” spada u kontekstualno zavisne izraze, zar ne bi onda i on mogao da se koristi tako da u kratkom segmentu razgovora ili u sklopu iste rečenice menja svoj sadržaj pod uticajem konverzionih činilaca kao što su namere ili želje ispoljene u pokazivanju ili isticanju nekog objekta? Dozvoliti takvu slobodnu upotrebu glagola *znati* znači izložiti se opasnosti od dirouzovskih nepodnošljivih konjunkcija, rečeničnih konstrukcija tipa “On zna da je ovo zebra mada ne zna da to nije vešto ofarban magarac” ili “Znam da imam ruke ali ne znam da nisam bestelesni mozak u posudi”.

Kontekstualističkoj semantici predikata “zna” više idu na ruku Luisovi primeri sa promenom odgovarajućih standarda kao sastavnih delova konverzionih rezultata od kojih zavise primenljivost i sadržaj predikatski upotrebljenih prideva kao što su “visok” ili (angerovski apsolutni termin) “ravan”.

Centralni gradski trg je upravo popločan, u vreme t Jana i Jovan šetaju njime i Jana kaže: “Površina trga je ravna”. Utom pristižu članovi stručne komisije zadužene za tehnički prijem, brzo završavaju posao i, uočivši da brojne kocke štrče i da bi to ometalo kretanje specijalnih vozila i osoba sa posebnim potrebama, u t' saopštavaju okupljenim prolaznicima među kojima su i njih dvoje: “Površina trga nije ravna”. Prema standardu ravnoće na koji su se Jana i Jovan laički oslonili, tvrdnja članova komisije u t' bi morala da bude neistinita. Ocena komisije, međutim, počiva na strožem standardu pa pravilo akomodacije nalaže Jani i Jovanu da ga uključe u zajednički

skup pretpostavki kako bi sud komisije bio tačan. Pošto novi konverzacioni rezultat u *t'* diktira istinosne uslove rečenice “Površina trga nije ravna”, ona ne izražava isti iskaz kao i Janina rečenica “Površina trga je ravna” izgovorena u *t*. Prema principu kompozicionalnosti, do ove promene došlo je usled toga što je neki sastavni deo rečenice promenio semantički sadržaj - to se očigledno desilo sa pridevom “biti ravan”, njegova primena kontekstualno je uslovljena standardom ravnoće koji sagovornici koriste. Ipak, kako bi Luis primetio, to što je rečenica “Površina trga je ravna” postala netačna u odnosu na konverzacioni rezultat iz *t'* ne znači da nije bila tačna u *t*. Kada se dovedu u vezu sa različitim pretpostavljenim standardima, sud komisije “Površina trga je ravna” ne protivreči Janinoj tvrdnji “Površina trga je ravna” kao što se ni, recimo, tvrđenje “Jutro je” izneto ujutro ne sukobljava sa rečenicom “Nije jutro” izgovorenom istog dana u podne.⁴⁷

Pred kraj članka Luis sugerise da je i primena epistemičkih pojmova kao što su *izvesnost* i *znanje* povezana sa standardima koje tokom razgovora možemo da menjamo da bismo adekvatno reagovali na potez sagovornika i postigli poželjan konverzacioni rezultat. Primena pravila akomodacije razjašnjava kako epistemolozi (na primer Anger u svojoj analizi apsolutnih termina) u vezi sa upotrebom termina “izvesno je da ...” pooštravaju standarde i stvaraju skeptički kontekst u kojem izgleda tačno da nam nijedan iskaz nije (potpuno) izvestan, a da time nije ugrožena istinitost tvrdnji tipa “Izvesno mi je da je ovo zebra” u uobičajenim situacijama u kojima se oslanjamo na blaže standarde.⁴⁸ Isto važi i za glagol *znati* u predikatskoj funkciji. Ako se i dalje držimo ideje o relevantnim

47 Vid. Lewis 1979: 353. Luis navodi i poznat Ostinov primer: “Francuska je heksagonalna” je tačno u svetlu slabijih, netačno u svetlu strožih standarda preciznosti. Konverzacioni mehanizam koji uključuje pravilo akomodacije uvodi novi standard preciznosti, jer bi bez takvog prilagođavanja tvrdnja “Francuska nije heksagonalna” bila neprikladna (netačna). Slična promena konverzacionog rezultata moguća je i izricanjem neke druge rečenice čija tačnost iziskuje veći stepen preciznosti u pogledu pripisanog svojstva - ako bi učesnik u razgovoru rekao: “Italija nema oblik čizme”, mehanizam bi nalagao podizanje standarda i za “Francuska je heksagonalna”.

48 *Ibid.* 354.

alternativama, sada imamo objašnjenje kako dolazi do promene merila relevantnosti koju je Stajnova samo konstatovala. Kada tokom posete zoo vrtu kažemo “Znamo da je ovo zebra”, a skeptički nastrojen sagovornik nas upozori: “Možda je to vešto ofarban magarac”, on uvodi mogućnost koju smo prethodno zanemarili i navodi nas da, shodno pravilu akomodacije, prilagođavamo (relaksiramo) uobičajena merila relevantnosti kako bismo njegovo upozorenje učinili tačnim (prikladnim). U svetlu novog konverzacionog rezultata, naša saznajna tvrdnja postaje netačna, iz čega pak - što je srž kontekstualističkog odgovora skeptiku - ne sledi da ona nije bila tačna u prethodnom, uobičajenom kontekstu.⁴⁹

Luisovo izdvajanje pravila akomodacije značajno je za kontekstualizam po tome što predstavlja pokušaj da se pronade konverzacioni mehanizam koji objašnjava jedan poseban dinamički aspekt razgovora i promenu konverzacionog konteksta. Ipak, kasniji kontekstualisti nisu bilo skloni da to pravilo usvoje iz nekoliko razloga.

Na njegove specifične nedostatke vezane pre svega za dejstvo skeptičkih prigovora i prelazak iz običnog u skeptički kontekst ukazao je Dirouz.⁵⁰ On ga ne osporava u primeni na upotrebu termina kao što je “ravno”, ali smatra da ono ne nudi adekvatno objašnjenje povišenja epistemičkih standarda, posebno ne u skeptičkom kontekstu. Naime, to pravilo ne pravi razliku između jednostavnog poricanja znanja i poricanja na osnovu odgovarajuće skeptičke (filozofske) argumentacije: ono će jednako biti primenljivo i kada nam neko prosto kaže “Ne znate da je to zebra” kao i kada nam ukaže na konkretnu mogućnost pogreške (“Možda je to vešto ofarban magarac”), skrene pažnju na to da je nismo otklonili te nas pozivanjem na deduktivnu zatvorenosti dovede do zaključka da ne znamo da je to zebra. Osim toga, ono ne uzima u obzir okolnost da i uvođenje

49 Luisovo rešenje u (1979) nije do kraja kontekstualističko. Mada ističe da je granica između relevantnih i irrelevantnih mogućnosti promenljiva, čini sastavni deo konverzacionog rezultata i ulazi u istosne uslove sazajnih tvrdnji, on dodaje da je u pitanju relativnost, a ne razlika u značenju: kao i kod drugih modalnosti (*moguće* je da *p* u odnosu na: zakone prirode, ili zakone logike, ili sve što znamo itd), i rečenica kojom skeptik uvodi prethodno zanemarenu mogućnost kao relevantnu (“*Možda* je to vešto ofarban magarac”) tačna je u odnosu na konverzacioni rezultat postignut u tom trenutku. (Vid. *ibid.* 355)

50 DeRose 1995, sect. 3.

alternative u pozitivnoj tvrdnji - recimo da nam se u zoo vrtu pridruži zoolog koji je u stanju da prepozna da li je pred nama zebra ili vešto ofarban magarac pa kaže "Znam da ovo nije vešto ofarban magarac" - može da povisi standarde i uspostavi novi skup pretpostavki, pri čemu svrha promene nije da tvrdnju učini tačnom jer je ona već izneta u pozitivnom obliku.⁵¹

Opštija primedba, od koje neće biti imuna ni kasnija kontekstualistička rešenja, tiče se uočljive nelagodne asimetrije u primeni pravila akomodacije. Sam Luis priznaje da bi ono trebalo da funkcioniše u oba smera, ali nam u nekim situacijama podizanje standarda deluje daleko lakše nego spuštanje. Podizanje može da ide tako visoko da premašuje uobičajeni konverzacioni cilj učesnika. Zamislimo, recimo, da se u razgovoru na trgu komisija složila sa Janinom tvrdnjom, ali se među okupljenima zatekao angerovski inspirisan student filozofije, pokazao na sitnije izbočine i trijumfalno izjavio: "Površina trga nije ravna". Da bi taj sud bio tačan, pravilo akomodacije prisutnima automatski nalaže prihvatanje strožih standarda, dok bi za povratak slabijim bila potrebna prećutna ili izričita saglasnost učesnika. Međutim, nevolja je što prethodne tvrdnje koje su bile tačne prema blažim standardima sada, u svetlu poslednjeg postignutog konverzacionog rezultata koji uključuje jače zahteve, deluju neprikladno.⁵² Ova asimetrija još više bode oči u epistemičkom konverzacijom

51 Na ove zamerke Luis bi mogao da odgovori podsećanjem na to da je pravilo akomodacije izdvojio kao jedno od konstitutivnih pravila koje reguliše konverzacijonu dinamiku i da se nije detaljnije bavio mehanizmima koji su na delu u epistemičkom kontekstu. On će kasnije u (1996) izložiti svoju verziju kontekstualizma sa brojnijom listom pravila relevantnosti alternativa.

52 Nadovezujući se na pominjani primer heksagonalnog oblika Francuske, Luis primećuje sledeće: "Smatram da je pravilo prilagođavanja primenljivo u oba smera. Ali iz nekog razloga povišavanje standarda ide dosta lakše nego njihovo snižavanje. Ako je prilikom visoko postavljenih standard rečeno nešto što je istinito samo prema nižim standardima, pa se tome niko ne usprotivi, onda će standardi zaista i biti spušteni. Ali ono što je rečeno, premda je istinito po sniženim standardima, i dalje može da izgleda nedovoljno prihvatljivo. Podizanje standarda, pak, biva odobreno čak i kada znamo da je u sukobu sa našim konverzacijonim ciljem. Zbog ove asimetrije učesnik jezičke igre može, ako je tome sklon i potruži se, da od tog cilja potpuno odstupi tako što će standarde da podigne koliko god je moguće - možda toliko visoko da nijedan materijalni objekt ne bi bio šestougaon." (Lewis 1979: 352-353)

kontekstu. Ako nam je sagovornik prigovorio da ne znamo da je pred nama zebra i još to obrazložio ukazujući na mogućnost da je to vešto ofarban magarac, a mi u skladu sa Luisovim pravilom prihvatimo postignut konverzacioni rezultat kako bismo njegov prigovor učinili tačnim, da li možemo tako lako - da li bi uopšte bilo konzistentno - da se vratimo na prethodni skup pretpostavki i, ignorišući mogućnosti pogreške na koju nam je skrenuta pažnja, tvrdimo da znamo da je to zebra? Čak se usled nelagodne asimetrije u podizanju i spuštanju epistemičkih standarda stiče utisak da će angerovski skeptik imati poslednju reč. Zanimljivo je da Luis to priznaje, ali prilično olako ostavlja po strani:

“Ne vidim nijedan razlog da se ovaj utisak respektuje. Nadaćmo se, svakako, da je napredovanje ka istini nepovratno. To nije razlog da mislimo da baš bilo koja promena koja se opire obrtu predstavlja napredak ka istini.” (Lewis 1979: 355)

Kasniji kontekstualisti uložice dosta truda da se nekako izbore sa ovom ne baš prijatnom asimetrijom. U tom nastojanju, oni će uglavnom da slede opciju koju je još Stajnova favorizovala: skeptičke hipoteze po pravilu nisu uverljivo obrazložene, posebno kada opisuju krajnje neverovatne i bizarne mogućnosti (da nas zli demon vara, da smo mozgovi u posudi i sl), pa je naša prirodna i legitimna reakcija da ih ne prihvatamo kao relevantne alternative koje bismo bili obavezni da eliminišemo. To je upravo reakcija koju smo pominjali ranije (u fusnoti 28) i koju učesnici u razgovoru tipično izražavaju rečima “Ma pusti” ili “Ma ’ajde”; u nekoj stvarnoj situaciji, tim rečima bi po svoj prilici reagovali okupljeni prolaznici i članovi komisije na angerovski prigovor studenta filozofije da površina trga nije ravna. Dirouz ju je dodatno pravdao opisujući je kao izraz prava učesnika da u razgovoru koji vode čuvaju postignuti konverzacioni rezultat i standarde koje su u tom kontekstu prihvatili tako što će uložiti veto na pokušaj sagovornika da ih promeni; pošto zastupa kontekstualističku poziciju, on kao i Stajnova to pravo ne uskraćuje ni skeptiku u odnosu na bilo čiji pokušaj da oslabi njegove standarde znanja.⁵³

53 DeRose 2009: 140-1.

Najopštiju primedbu Luisovom pravilu akomodacije uputio je Stalnaker.⁵⁴ Prema njegovom mišljenju, to pravilo nema status koji mu Luis pripisuje, ne predstavlja konstitutivno pravilo za jezičku igru i nije rezervisano samo za verbalnu komunikaciju. Čin prilagođavanja o kojem Luis govori zastupljen je u svim onim aktivnostima u kojima učesnici imaju isti cilj i sarađuju na zajedničkom projektu: svaki takav projekat realizuje se na zaleđu izvesnih informacija koje saradnici dele, koje usmeravaju njihovu aktivnost i koje se obično u svetlu novoiskrslih objektivnih (promene u okruženju) ili subjektivnih (promene u stavovima učesnika) okolnosti. Prilagođavanje tokom razgovora na bilo koju temu u tom pogledu nije nikakav izuzetak: ono ne uključuje primenu nekog posebnog konvencionalnog jezičkog pravila, već je racionalna reakcija sagovornika na neku novu informaciju ili evidenciju. Skup zajedničkih pretpostavki učesnika u konverzaciji nezavisan je od konvencionalnih jezičkih pravila, tiče se objektivnih okolnosti i subjektivnih stavova sagovornika.

Ovom Stalnakerovom opštem zapažanju dodali bismo samo jedno specifičnije koje je, pokazaće se, posebno značajno za epistemičke konverzacione kontekste. U konverzacionoj dinamici kakvu opisuje Luis, i na koju će se kontekstualisti mahom pozivati nalazeći u njoj potvrdu za svoju glavnu tezu [KK], važnu ulogu igra ranije pominjana grajsovska maksima evidencije prema kojoj se, uopšteno govoreći, od učesnika u razgovoru očekuje da svoje tvrdnje (bilo da su pozitivne ili negativne) potkrepe odgovarajućim razlozima. Sličan zahtev sadržan je u ostinovskoj ideji o relevantnim (obrazloženim) alternativama: kad god tvrdimo da znamo neki iskaz tipa “Ovo je zebra” i to obrazložimo ukazujući na svedočanstvo kojim raspolažemo, da bi uverljivo osporio našu tvrdnju i povišio epistemičke standarde oponentu nije dovoljno da prosto kaže “Ne znate da je to zebra” ili primeti “Možda je to vešto ofarban magarac”, već i on ima obavezu da svoju primedbu potkrepi odgovarajućim razlozima kako bi nas ubedio da bi u svetlu njegovih strožih standarda trebalo da preispitamo svoju saznavnu tvrdnju.⁵⁵

54 Stalnaker 2014: 6. O statusu pravila akomodacije on šire raspravlja u gl. 2 i 3.

55 O značaju ove grajsovske maksime u kontekstu rasprave sa skeptikom pisao sam u: Lazović 2019.

Od samog pravila akomodacije za kontekstualizam je značajnije to što Luis opisom udela skupa zajedničkih pretpostavki sagovornika u postizanju konverzionog rezultata jezičke igre baca svetlo na pragmatički aspekt razgovora i ulogu subjektivnih stavova učesnika, konverzionih faktora kao što su verovanja, namere, potrebe i sl. Gledano iz ovog ugla, stiče se utisak da je i u pozadini njegovog u osnovi formalno-semantičkog pristupa pragmatička ideja da je zadatak semantike da nam pokaže kako možemo da od izrečene rečenice i relevantnih obeležja objektivistički shvaćenog konteksta (situacionog okruženja) dođemo do njene istinosne vrednosti.⁵⁶ Kao što je vidljivo iz njegovih primera rezultatskih postignuća tokom jezičke igre, Luis je glavni konverzioni ishod našao u utvrđivanju istinosne vrednosti rečenica koje sagovornici izgovaraju.

U nekim drugim svojim radovima,⁵⁷ on je isticao da se svaki razgovor zasniva na konvencijama *istine* i *poverenja*: u verbalnoj komunikaciji, učesnici jedni od drugih očekuju da tvrde samo one deklarativne rečenice koje su, s obzirom na lingvističko značenje u jeziku kojim se služe, tačne u datom kontekstu i da pritom imaju uzajamno poverenje u iskrenost takvih jezičkih namera. Konverzacija se, dakle, odvija na pozadini koja uključuje zajedničku pretpostavku da govorno lice, kada izriče neku deklarativnu rečenicu, želi da kaže istinu, a slušalac koristi svoje jezičko i činjeničko znanje da bi razumeo šta sagovornik tvrdi, uvideo koje stanje stvari (mogući svet) njegovu rečenicu čini istinitom i zatim zaključio da li je ona tačna u aktualnom svetu. Kod kontekstualno zavisnih izraza čiji sadržaj i u složenijim rečenicama u u kraćim segmentima razgovora može da se menja pod uticajem specifičnijih namera, potreba i interesa govornih lica (prisetimo se trenutka u kojem su Jana i Jovan sa priče o svom kokeru prešli na razgovor o komšijinom šnauceru) pokazuje se da i ovi konverzioni faktori učestvuju u formiranju skupa zajedničkih pretpostavki, postizanju konverzionog rezultata i, kontekstualisti bi dodali, profilisanju govornog konteksta.

U tom smeru ide Stalnakerovo tumačenje govornog konteksta. Za

56 Ovo naravno važi za *tvrdnje*, ali se može generalizovati i na druge govorne akte: savete, naredbe, molbe itd. čiji ishod se ne odnosi na istinitosne nego na neke druge uslove, na primer prikladnosti.

57 Vid. Lewis 1983, 1998.

razliku od Kaplana i Luisa, on pojam konteksta uzima u kognitivnom (intencionalnom) smislu. Dok pristalice formalno-semantičkog pristupa nastoje da pokažu kako od sadržaja izrečene rečenice dolazimo do njene istinosne vrednosti i akcenat stavljaju na nekonverzaciona obeležja, on istinosnu vrednost ostavlja po strani i zadržava se na prvom Kaplanovom koraku, u osnovi pragmatičkom pitanju kako utvrđujemo šta govorno lice saopštava, koji iskaz tvrdi. Time je, u duhu grajsovskog programa, težište pažnje premešteno sa lingvističkih pravila na konverzacione faktore, odnosno na subjektivne stavove učesnika u konverzaciji. Kontekstualistima ovaj prelaz odgovara zato što omogućuje potpunije određenje konverzacionog konteksta i adekvatnije objašnjenje govorne dinamike.

Uticao subjektivnih stavova na sadržaj i tok razgovora posredno je nagovešten značajem koji je Grajs dao složenim jezičkim namerama, budući da njih, kao i bilo koje druge namere, akteri formiraju na pozadini svojih ostalih mentalnih stanja - verovanja, želja, potreba, interesa i sl. Stalnaker uzima u obzir ovu njihovu ulogu i naglašava da je preduslov za uspešnu komunikaciju, pored jezičke kompetencije i poštovanja konverzacionih pravila, to da učesnici dele jedan zajednički skup verovanja ili pretpostavki kako (a) o spoljašnjim činjenicama - nazvali smo ih nekonverzacionim faktorima - relevantnim za tematski sadržaj razgovora, tako i (b) o subjektivnim stavovima sagovornika koje smo kvalifikovali kao konverzacione faktore. Ovaj skup on naziva *zajedničkom osnovom (common ground)*⁵⁸ razgovora i tvrdi da upravo ona određuje ili profilise dati konverzacioni kontekst.⁵⁹

Bitno je istaći da kognitivistički protumačena, zajednička osnova

58 Vid. Stalnaker 2002: 716-17. Ovu koncepciju prvi put skicira u (1970), precizira je u nizu kasnijih radova zaključno sa (2002), a sistematizuje je u (2014).

59 Stalnaker u stvari konverzacioni kontekst određuje u dva poteza, tako što prvo definiše zajedničku osnovu kao skup prihvatanja nekih iskaza kao istinitih i pratećih refleksivnih verovanja sagovornika, a zatim uvodi pojam pragmatičke pretpostavke: (i) neki iskaz *p* ulazi u zajedničku osnovu ako ga u svrhu konverzacije svi učesnici *prihvataju* kao istinit, svi *veruju* da svi prihvataju *p* i svi *veruju* da svi veruju da prihvataju *p*; (ii) govorno lice *G* pragmatički pretpostavlja *p* ako *G* veruje da je *p* deo zajedničke osnove. Pritom, on ima u vidu *prećutna* verovanja i pretpostavke koje učesnici po potrebi mogu da ekspliciraju. Upor. Blome-Tillmann 2014: 24.

ima propozicionalni karakter - sagovornici mogu da dele i neka pogrešna verovanja o okruženju a da to ne ometa uspešnu komunikaciju. Ilustrovaćemo to na primeru obilaska izložbe crteža u galeriji "Haos"

Kada su zastali ispred Đukićevog crteža i kada je Jana rekla Jovanu: "Ovaj crtež je dobio prvu nagradu", ona pretpostavlja da mu ta informacija prethodno nije bila dostupna. Za uspeh u komunikaciji nije neophodna dostupnost *činjenice* da je taj crtež zaista prvona-graden; naprotiv, Janina tvrdnja prikladno je pod pretpostavkom da Jovan nije to znao. U opisanoj situaciji, bitno je da Jovan ne pogreši u identifikaciji objekta na koji Jana referira - ako u tome ne greši, razumeće saopštenu informaciju i komunikacija će biti uspešna bez obzira da li je ona tačna ili ne. Gledano iz tog ugla, konverzacioni ishod je tvrdena propozicija a ne njena istinosna vrednost, pri čemu Jovanovo odgonetanje koji iskaz je Jana tvrdila kao pragmatičko zaleđe ima pomenutu zajedničku osnovu u vidu skupa pretpostavki ili verovanja oko kojih su se slagali *pre* nego što je tvrdnja izrečena: da obilaze izložbu crteža koji su konkurisali za nagradu "Vladimir Veličković", da su izloženi radovi koji su ušli u uži izbor, da je jedan od njih dobitnik prve nagrade i sl. Taj korpus informacija u stvari čini Janino i Jovanovo zajedničko prećutno znanje na osnovu kojeg oni kao sagovornici interpretiraju sadržaj svojih verbalno izraženih misli u razgovoru o izloženim crtežima.⁶⁰

Mada Stalnakerov kognitivni model u primeni daje isti ishod kao i prvi korak kaplanovske formalno-semantičke analize - određenje semantičkog sadržaja izgovorenih rečenica u kojima se javljaju indeksički izrazi - razlika između njih ispoljava se u opisu (i) kontekstualnog doprinosa kompletiranju tog sadržaja i (ii) konverzacione dinamike.

(i) Pominjali smo ranije da je u kaplanovskom objašnjenju kontekstualne zavisnosti uočljiva analogija između ponašanja indeksičkih izraza u običnom jeziku i slobodnih promenljivih u jeziku predikatske logike. Zastupnici formalno-semantičkog pristupa govorne kontekste posmatraju kao uređene nizove relevantnih objekata, dok

60 Tehničkim žargonom izraženo, Stalnaker zajedničku osnovu prikazuje pomoću modela izdvojenog skupa onih mogućih svetova koji su saglasni sa zajedničkim znanjem sagovornika. Upor. Stalnaker 2014: 24-5.

je logička struktura kontekstualno zavisnih izraza takva da imaju kontekste kao argumente, a kontekstualno dodeljene objekte iz uređenih nizova kao vrednosti.⁶¹ To je smisao u kojem se lingvističko značenje (karakter) osnovnih indeksikala opisuje kao funkcija od objektivno shvaćenog konteksta do semantičkog sadržaja. Prema tom modelu, u našem primeru karakter pokazne zamenice “ovaj” koja je deo imenične sintagme “ovaj crtež” upotrebljene u Janinoj rečenici za argument ima kontekst izložbene postavke u galeriji “Haos” koji, shodno lingvističkom pravilu da je sa upotrebom takvih zamenica asociran govornikov akt pokazivanja, izdvaja Đukićev crtež kao vrednost i kompletira sadržaj kako te sintagme, tako i čitave rečenice u kojoj se ona javlja. Na drugoj strani, pošto kontekst shvata kognitivistički i definiše ga pomoću pojma zajedničke osnove, Stalnaker udeo u kompletiranju semantičkog sadržaja indeksičkih izraza pripisuje i skupu verovanja i pretpostavki koje sagovornici u datim okolnostima dele. Razgovor koji Jana i Jovan vode o prvonagrađenom crtežu odvija se, tako, na pozadini njihovog zajedničkog prećutnog znanja o okruženju u kojem se nalaze (upućeni su u aktivnosti galerije, koncept izložbe, nagradu koja se dodeljuje i sl.) i subjektivnim stavovima (verovanjima, željama, estetskim preferencijama i dr.) koje svako od njih u tom kontekstu ima; zahvaljujući tom propozicionalnom zaleđu, Jovan je u poziciji da identifikuje crtež o kojem Jana govori i razume konverzacioni ishod rečenice koju ona izriče, odnosno informaciju koju njome saopštava.

(ii) Videli smo da i Luis u svom prikazu konverzacione dinamike prepoznaje značaj skupa pretpostavki koje sagovornici dele za tematski sadržaj i tok razgovora. Tumačeći konverzaciju po modelu igara, on smatra da se taj skup tokom razgovora menja i u svakoj fazi jezičke igre predstavlja rezultat koji su sagovornici postigli razumevanjem izgovorenih rečenica i prilagođavanjem saopštenim iskazima; postignuti rezultat u vidu novog skupa usvojenih pretpostavki diktira šta je prikladno reći u narednom trenutku. U jezičkoj igri izricanja deklarativnih rečenica moguća su dva poteza: prihvatanje ili osporavanje iznete tvrdnje. Oba poteza menjaju zajedničku osnovu, prvi tako što sagovornik usvaja informaciju koju po

61 Kaplan 1989a; Lewis 1970. Više o toj analogiji u: Stanley and Szabó 2005.

pretpostavci prethodno nije znao, drugi tako što se osoba koja je izrekla prethodnu rečenicu sada u skladu sa pravilom akomodacije prilagođava sagovornikovo negativnoj tvrdnji. U radu (1979) kojim smo se ovde bavili, Luis je posebnu pažnju posvetio drugoj, negativnoj opciji ilustrujući pomoću nje kontekstualnu uslovljenost brojnih izraza različitih leksičkih kategorija, među kojima je bio i glagol *znati*.

U svom kognitivističkom prikazu konverzacione dinamike, Stalnaker je zajedničku osnovu shvatio kao kompleksno informaciono stanje sastavljeno od propozicionalnih stavova sagovornika koje utiče na sadržaj i tok razgovora nezavisno od konvencionalnih jezičkih pravila.⁶² Tako shvaćena, ona predstavlja resurs koji učesnici mogu da koriste prilikom izbora reči i načina na koji će saopštiti ono što žele i diktira njihove verbalne reakcije, odnosno naredne govorne akte pomoću kojih nameravaju da promene konverzacioni kontekst. Te dve uloge su u stalnoj interakciji koja je slična dinamici luisovske jezičke igre: polazni konverzacioni kontekst svojom zajedničkom osnovom ograničava sadržaj prikladno izgovorenih rečenica, a ove opet zahvaljujući svom sadržaju profiluše narednu zajedničku osnovu i njome određen kontekst. Prema Stalnakerovom mišljenju, ovakvu interakciju omogućuje iterativna struktura zajedničke osnove - ona u isti mah obuhvata informacije o temi (predmetu) razgovora i informacije o samom razgovoru, tačnije o prećutnom znanju koje učesnici dele i o toku konverzacije (ko su i gde se nalaze, šta znaju o tome ko su i gde se nalaze, u pogledu čega se slažu ili razilaze itd).⁶³

Kako prema tom modelu izgleda dinamika jezičke igre tvrdnji?

62 Za Ostinovo i Serlovo shvatanje jezičke prakse Stalnaker smatra da je u tom pogledu bliže Luisovom, dok svoje dovodi u vezu sa Grajsovim mentalističkim pristupom. Svi ovi filozofi slažu se da je govor jedna vrsta ponašanja, ali se prvi usredsređuju na verbalne akte koji uspostavljaju institucionalne odnose u skladu sa odgovarajućim konstitutivnim pravilima, dok ga drugi tumače kao komunikacionu aktivnost koja počiva na namerama i verovanjima učesnika nezavisnim od konvencija; jezičke namere govornih lica i saopštene informacije često su toliko osobene da ih slušaoci mogu prepoznati i razumeti jedino ako dele opsežan korpus zajedničkih pretpostavki. (Stalnaker 2014: 37)

63 *Ibid.* 36.

Kao što smo već istakli, kontekstualno određivanje semantičkog sadržaja izgovorenih deklarativnih rečenica odvija se na pozadini zajedničke osnove koja, osim poznavanja leksičkog značenja upotrebljenih reči, sadrži i pretpostavke kako o objektivnim okolnostima, tako i o subjektivnim stavovima sagovornika (namerama, verovanjima, potrebama i sl).

Započinjući razgovor na temu crteža izloženih u galeriji "Haos", Jana i Jovan stupaju u konverzacioni kontekst zacrtan korpusom njihovog pretežno prećutnog znanja o aktivnostima galerije, konceptu trenutne izložbe, nagradi koja se dodeljuje i sl. Govorni akt *tvrdjenja* regulisan je početnim pravilom da Janina tvrdnja "Ovaj crtež je dobio prvu nagradu" dodaje novi propozicionalni sadržaj njihovoj zajedničkoj osnovi te samim tim (delimično) menja i konverzacioni kontekst. Pred Jovanom su opcije da Janin iskaz prihvati kao tačan ili da ga porekne. Za koju god opciju da se odluči, trebalo bi da to učini u skladu sa konverzacionim pravilima koja važi za obe strane. Recimo da su to Grajsov princip kooperacije ("Doprinesi konverzaciji onako kako to, u trenutku u kojem to činiš, iziskuje prihvaćena svrha ili smer razgovora u koji si se upustio") i maksime kvaliteta ("Nemoj da govoriš nešto za šta veruješ da je lažno" i "Nemoj da govoriš nešto za šta nemaš odgovarajuću evidenciju").⁶⁴ S obzirom na polaznu zajedničku osnovu, kada kaže "Ovaj crtež je dobio prvu nagradu" Jana to čini sa namerom da saopšti novu informaciju za koju ima potrebno svedočanstvo, a na Jovanu kao njenom sagovorniku je da njenu tvrdnju prihvati kao tačnu ili da je (uz obavezu navođenja razloga) ospori. U kom god smeru da razgovor u tom trenutku krene, prilagođavanje sagovornika predstavlja racionalnu reakciju na novu informaciju, a alternativne novonastale zajedničke osnove oblikuju nove konverzacione kontekste i usmeravaju dalji tok razmene misli.

Kao što se, videli smo, ne isključuju kaplanovsko i grajsovsko shvatanje konteksta, tako se ne sukobljavaju ni Luisov i Stalnakerov opis konverzacione dinamike jezičke igre tvrdjenja. Stenli i Sabo su stoga u pravu kada ističu da izbor između njih zavisi od svrhe u koju

64 Grice 1975.

bismo želeli da ih iskoristimo.⁶⁵ Luisov model pogodniji je za prikaz semantičke uslovljenosti nespornih indeksičkih izraza kod kojih lingvistička pravila diktiraju koja nekonverzaciona obeležja konteksta determinišu njihov sadržaj neophodan za procenu istinosne vrednosti rečenica čiji su sastavni deo, dok je Stalnakerov podesniji za objašnjenje uticaja konverzacionih faktora na kontekstualne parametre i promenu konverzacionog konteksta. Ipak, valja istaći da i Stalnakerovo tumačenje deli sa Luisovom ranije pominjanu teškoću koja se tiče kriterijuma identiteta konteksta. Ako je konverzacioni kontekst, oko čega bi se Luis i Stalnaker po svoj prilici složili, određen zajedničkim skupom pretpostavki sagovornika, da li se baš sa svakom promenom tog skupa menja i kontekst?

Mi ćemo se nadalje baviti svakodnevnim epistemičkim kontekstima i konverzacionim mehanizmima njihove promene. Kontekstualisti u njima nastoje da pronađu lingvističku potvrdu za svoju glavnu tezu [KK] da semantički sadržaj predikata “zna” i sazajnih tvrdnji “*S* zna da *p*” zavisi od konverzacionog konteksta pripisivača znanja i može da varira sa promenom njihovih namera, potreba, interesa i drugih subjektivnih stavova koji su, kao konverzacioni faktori, relevantni za tematski sadržaj i tok razgovora.

Za kontekstualistički prikaz ovakvih situacija biće nam od koristi Stalnakerovo shvatanje konverzacionog konteksta prema kojem je on određen zajedničkom osnovom koju učesnici u razgovoru dele i koja je, za razliku od opštijih principa racionalnosti, lingvističkih i konverzacionih pravila koja akontekstualno važe, tokom komunikacije podložna izmeni. Sa tim izmenama, na koje utiču novoiskrsle objektivne okolnosti i subjektivni propozicionalni stavovi učesnika, menja se i konverzacioni kontekst. To se dešava na dva tipična načina:

(i) kao izraz uobičajene konverzacione dinamike (kojom su se bavili Luis i Stalnaker), promena konteksta se odigrava tokom kontinuiranog razgovora u jednom manje-više istom situacionom okruženju - primeri su Janina i Jovanova konverzacija u galeriji “Haos” i, za epistemički kontekst, razgovor u beogradskom zoo vrtu;

(ii) još češće nastupa izmena konteksta u širem smislu reči, odnosno prelazak iz jednog situacionog okruženja u neko drugo, pri čemu se učesnici mogu promeniti ali je za kontekstualističku tezu bitno da

65 Stanley and Szabó 2000.

tema razgovora (pitanje da li subjekt S zna iskaz p), saznanji položaj subjekta i stanje stvari koje njegovo verovanje čini istinitim ostaju isti - primer za to biće nam parovi kontekstâ sa različitim epistemičkim standardima (u jednom od njih koriste se slabiji, u drugom jači standardi) koje je Dirouz okvalifikovao kao najpogodnije za odbranu kontekstualističkih intuicija⁶⁶ i sa kojima ćemo zato započeti sledeće poglavlje.

66 To su parovi konteksta iz svakodnevnog života u kojima se znanje subjektu S pripisuje iz perspektive trećeg lica, ne uvode se hiperbolične skeptičke alternative (poput mogućnosti da nas zli demon vara ili da smo mozgovi u posudama), ne primenjuju ekstremno zahtevni epistemički standardi i među učesnicima u razgovoru nema razilaženja niti rasprave oko donetog suda da li S zna p (DeRose 2009: 56).

KONVERZACIONI KONTEKST I EPISTEMIČKI STANDARDI

Kao što smo nagovestili na kraju prethodnog poglavlja, ovo poglavlje započecemo sa jednim tipičnim primerom promene konverzionog konteksta u svakodnevnom govoru čija glavna tema je pitanje da li neki subjekt *S* zna određen iskaz *p*. U primerima takvog tipa kontekstualisti nalaze lingvističku potvrdu za svoju tezu [KK] o kontekstualnoj uslovljenosti predikata “zna” i istinosnih uslova saznavnih tvrdnji oblika “*S* zna da *p*”. Pošto je reč o situacijama u kojima se, prema kontekstualističkom tumačenju, pripisivači znanja prećutno oslanjaju na različite epistemičke standarde, kontekst u kojem su standardi blaži označićemo sa K_B , a onaj u kojem su zahtevniji sa K_Z . Svaka dva konteksta koja se razlikuju po tome što pripisivači znanja u jednom od njih subjektu pripisuju znanje a u drugom ga odriču, dok su tematski sadržaj razgovora (pitanje da li *S* zna da *p*), subjektov saznavni položaj i objektivne okolnosti bitne za istinitost njegovog verovanja isti, zvaćemo kontrastnim ili suprotstavljenim kontekstima.

Zamislimo situaciju u kojoj je Dušan subjekt a supružnici Jana i Jovan pripisivači znanja. Dušan kao portir i Jana kao službenica zaposleni su u firmi u kojoj radi i Marko kao šef računovodstva. Marko je svima dobro poznat kao osoba veoma posvećena svom pozivu koja čitav radni dan provodi na poslu i ne napušta zgradu ni u vreme pauze. Njegova kancelarija je preko puta Janine, u prizemlju zgrade sa prozorom koji gleda na dvorište.

[K_B] Jednog jutra pre polaska na posao Jana je po ko zna koji put svom suprugu Jovanu hvalila Markovu posvećenost profesiji, ovome je to pomalo dosadilo, postao je već sumnjičav i između njih dvoje je tog jutra pala sitna, gotovo beznačajna opklada da ni tog radnog dana Marko neće izlaziti sa posla.

Kada je stigla u firmu, portir joj je potvrdio da je Marko već u svojoj kancelariji, u šta se i sama uverila videvši Markov mantil i šešir okačene na čiviluku u hodniku. Tokom prepodneva nekoliko puta je proverila: mantil i šešir su bili na svom mestu, u kancelariju su ulazile i izlazile koleginice sa gomilama papira u rukama, a iz nje je povremeno dopirao i Markov prepoznatljiv glas. Po završetku radnog vremena, pitala je još jednom portira da li je Marko napuštao zgradu, Dušan je potvrdio da nije i ona je zadovoljno otišla kući saopštivši to suprugu. Na Jovanovo pitanje da li je sigurna da je Marko čitav radni dan proveo u zgradi, navela je kako se sama u to uverila i dodala: "Pitala sam i portira, on svakako zna da Marko nije izlazio sa posla". Suprug se slaže i isplaćuje joj opkladu.

[K_Z] Dok mu je Jana tog jutra po ko zna koji put pričala istu priču o Markovoj posvećenosti poslu, Jovanu je dozlogrdilo, reagovao je ljutito, sporečkali su se i u takvoj dosta nategnutoj atmosferi kladili su se u prilično veliku sumu novca oko toga da li će Marko tokom radnog vremena napuštati zgradu u kojoj je firma.

Ništa drugo se nije promenilo u spoljašnjim okolnostima i u saznavnom položaju subjekta znanja: Marko ni tog dana nije izlazio sa posla, a Jana i Dušan raspolažu istim svedočanstvom koje to potvrđuje. Po povratku kući, Jana saopštava suprugu da je izgubio opkladu, opisuje mu kako se lično uverila da Marko nije napuštao firmu i dodaje: "Uostalom, proverila sam i kod portira, Dušan svakako zna da Marko nije izlazio sa posla". Pošto suma u koju su se kladili nije zanemarljiva, suprug je sada daleko oprezniji. Znajući da kancelarija šefa računovodstva u prizemlju, skreću joj pažnju na taj detalj i mogućnost da se Marko krišom iskrao kroz prozor da bi se nakratko tajno sreo sa ljubavnicom (načuo je da je ima) i potom se istim putem neopaženo vratio. Jana priznaje da ta mogućnost nije isključena i oboje se slažu oko tvrdnje: "Portir ne zna da Marko nije izlazio sa posla."

U vezi sa ova dva očigledno suprotstavljena epistemička konteksta važno je istaći nekoliko stvari.

Po pretpostavci, saznavna tvrdnja "Dušan zna da Marko nije izlazio sa posla" je u K_B tačna, što implicira da Marko zaista nije izlazio sa posla i da Dušan raspolaže svedočanstvom koje pripisivači znanja - Jana i Jovan - smatraju dovoljnim da mu u K_B pripišu

znanje. U situaciono nešto drugačijem K_z , međutim, pripisivači znanja tu tvrdnju poriču, tj. slažu se oko negativne tvrdnje “Dušan ne zna da Marko nije izlazio sa posla”. Bitno je naglasiti da se u K_z ništa nije promenilo ni u Dušanovom saznavnom položaju ni u stanju stvari koje je predmet njegovog pretpostavljenog znanja (Marko zaista nije napuštao zgradu). Takođe, među pripisivačima znanja postoji visok stepen slaganja, nema izvrđavanja tipa “Mislila sam da znam ali ne znam” niti olakog ili hirovitog podizanja standarda bizarnijim alternativama tipa “Možda haluciniraš”.¹ Konačno, da bi se izbegla mogućnost da prisustvo saznavnog subjekta na bilo koji način utiče na stav pripisivača znanja, primer je tako konstruisan da Dušan ni u K_B ni u K_z ne učestvuje u razgovoru.²

Kao što smo videli, kontekstualisti slične primere iz svakodnevnih govornih situacija u kojima upotrebljavamo predikat “zna” za pripisivanje ili poricanje znanje navode kao lingvističku potvrdu za svoju tezu [KK] o kontekstualnoj uslovljenosti tog predikata i saznavnih tvrdnji.³ Prema njihovim mišljenju, kada smo suočeni sa takvim situacijama, naše intuicije su da se izrečene (iste) rečenice odnose na različite iskaze zato što se - dok objektivne okolnosti koje su predmet pretpostavljenog znanja i saznavni položaj subjekta ostaju isti - semantički sadržaj “zna” i istinosni uslovi saznavnih tvrdnji menjaju sa promenom konverzacionalnog konteksta pripisivača znanja.

1 Naravno, K_z se lako može pretvoriti u filozofsko-skeptički kontekst: dovoljno je da zamislimo da je Jana odlučila da ode na predavanje o skepticizmu i u sali čula radikalnije hipoteze o mogućnostima sistematske obmane. Kao što smo ranije pomenuli, Dirouz ipak ne želi da u argumentaciju uvodi kontekst takvog spora i hiperboličnu sumnju, već samo da u običnom jeziku nađe potvrdu za kontekstualističke intuicije. Zadržavanjem na primerima kontrastnih konteksta u kojima se sagovornici unutar istog konteksta slažu on takođe nastoji da izbegne prigovor da je kontekstualističko rešenje problema skepticizma model za lako rešavanje bilo kog spora (Williamson 2005: 694-5; Stanley 2005: 122-3).

2 Vid. DeRose 2009: ch. 1.

3 Neki autori kao što je Ludlow (Ludlow 2005: 37) smatraju da je lingvistička evidencija ključna za odbranu kontekstualizma i da je, ako ga ona podržava, manje bitno da li kontekstualizam uspešnije rešava tradicionalne epistemološke probleme (skeptizam, lutrijski problem i dr.) od drugih pristupa. Bauman, pak, veći značaj pridaje teorijskim argumentima u prilog kontekstualizma koje izlaže u: Baumann 2016.

Konstruišući slične primere iz perspektive prvog lica (ona bi se u našem primeru ticala Jane koja takođe pretenduje na znanje da Marko nije napuštao zgradu) u jednom od prvih radova na ovu temu, Dirouz iznosi kontekstualističku tezu:

“Ne protivrečim ranijoj tvrdnji da znam koju sam bio sklon da izrekнем pre nego što je iskrsla sumnja i sporno pitanje postalo toliko važno zato što, u jednom važnom smislu, pod ‘znam’ ne mislim isto što sam mislio u prethodnoj tvrdnji: ‘znam’ je upotrebljeno sa istim karakterom, ali ne i sa istim sadržajem. Ili će to bar kontekstualista da tvrdi.” (DeRose 1992: 920-1)

Kontekstualističke intuicije možemo da razvrstamo na sledeći način⁴.

U kontekstu K_B ,

(a) Janino i Jovanovo *pripisivanje* znanja Dušanu sasvim je na mestu, u opisanim okolnostima bilo bi netačno da tvrde da Dušan ne zna da Marko nije napuštao posao.

(b) Za njih je u tim okolnostima potpuno ispravno da *tvrdе* da Marko nije napuštao posao.

(c) Štaviše, iskaz “Marko nije napuštao posao” oni s pravom mogu da uključe u *praktičko rasuđivanje* koje se tiče njihove opklade: Jana će od supruga zatražiti da ispuni opkladu, ovaj će to i učiniti.

Pošto je suma u koju su se supružnici kladili u K_Z znatno veća nego u K_B , Jovan je povišio epistemički standard ukazavši na mogućnost (“Možda je Marko krišom izašao kroz prozor, izvršio pljačku i neopaženo se istim putem vratio u kancelariju”) koju Dušanova i Janina evidencija ne eliminišu, pa će:

(a) Jana i inspektori tačno da *poreknu* da Dušan zna da Marko nije napuštao posao.

(b) Ne bi bilo ispravno da *tvrdе* da Marko nije napuštao posao.

(c) Osim toga, nemaju pravo ni da iskaz “Marko nije napuštao posao” uključe u *praktičko rasuđivanje* - Jana od supruga neće potraživati novac jer ni sama više nije sigurna da je dobila opkladu.

Situaciju sa ova dva kontrastna epistemička konteksta možemo

⁴ Na pogodnost sličnog razvrstavanja kontekstualističkih intuicija ukazala je Džesika Braun (Brown 2005).

kontekstualistički da interpretiramo u duhu verzije teorije relevantnih alternativa koju je zastupala Stajnova. Naime, uočljivo je da je u K_Z zahtev za znanje promenjen tako što je dodata obrazložena alternativa koje nije bilo u K_B i koju Dušanova evidencija ne isključuje. U K_B sagovornici primenjuju restriktivnije merilo relevantnosti prema kojem mogućnost da se Marko iskrao kroz prozor ne spada u relevantne alternative, standard procene znanja je samim tim blaži pa se slažu da portir zna da Marko nije izlazio sa posla. U K_Z Jovan je isticanjem te mogućnosti kao relevantne alternative oslabio merilo relevantnosti i pooštrio zahtev u pogledu Dušanovog saznavnog položaja (opravdanja kojim raspolaže): ako je u K_B kao deo zajedničke osnove razgovora između ostalog prećutno podrazumevano da Marko nije nekim zaobilaznim putem krišom napuštao zgradu, tu pretpostavku Jovan je u K_B doveo u pitanje time što je mogućnost pomenuo, obrazložio je i učinio relevantnom tako da se od portira zahteva opravdanje koje je isključuje. Kao i u Ostinovom primeru koji smo pominjali u prethodnom poglavlju, nečiji šešir okačen na čiviluku ispred vrata kancelarije prema svakodnevnim relativno blagim merilima može da posluži kao potvrda da je vlasnik šešira u kancelariji, ali bi takva evidencija u nekom zahtevnijem kontekstu kao što je sudski za učesnike teško mogla da ima dokaznu snagu.

Sam Dirouz⁵ uzima u obzir moguće invarijantističko tumačenje u duhu Dreckeove verzije teorije relevantnih alternativa, prema kojem se u K_B i K_Z ne razlikuju - kao što kontekstualisti smatraju - istinosni, nego asertorički uslovi saznavne tvrdnje "*S zna da p*". U pitanju je, kako ga on naziva, manevar opravdane asertibilnosti (*warranted assertability*) u kojem se pribegava pozivanju na uslove u kojima govorno lice može neki iskaz s pravom da tvrdi.

Prema invarijantističkom shvatanju, semantički sadržaj saznavnih tvrdnji ne zavisi od konverzacionog konteksta što znači da su njihovi istinosni uslovi konstantni - pozitivna tvrdnja supružnika u K_B i negativna u K_Z protivreče jedna drugoj. Sa prelaskom iz K_B u K_Z dešavaju se izvesne epistemički važne promene ali one, kao što je Drecke isticao, nisu u semantičkoj nego u pragmatičkoj ravni. Suprotne tvrdnje prikladne su, respektivno, u K_B i K_Z ne zato što su obe (po mišljenju kontekstualista) tačne, već zato što su svaka u

5 Vid. DeRose 2009: ch. 3.

svom kontekstu opravdane; jednostavno rečeno, ne variraju istinosni, nego asertorički uslovi. Invarijantisti bi prigovorili kontekstualistima da brkaju ove uslove. Pošto je, gledano iz pragmatičkog ugla, moguće da imamo opravdanje za tvrdnju koja je lažna, u tome je objašnjenje zašto nam poricanje Dušanovog znanja u K_Z deluje prikladno, ali iz toga ne sledi da je ono tačno - ako Dušan *zna* u K_B da Marko nije napuštao zgradu, tvrdnja da on to zna tačna je ne samo u tom nego i u bilo kom drugom konverzacionom kontekstu.⁶

Uprkos kontekstualističkim intuicijama (a) i (b), to što je u oba konteksta za govorna lica prikladno da tvrde ono što tvrde - u jednom pozitivnu a u drugom negativnu saznavnu tvrdnju - ne znači da su obe tvrdnje istinite. Prema invarijantistima, jedna od njih ipak mora biti lažna. U našem primeru, to je slučaj sa negativnom saznavnom tvrdnjom u K_Z . Njena prikladnost može da se objasni ukazivanjem na pragmatičke implikacije koje su posredno povezane sa Grajsovom maksimum evidencije ("Nemoj da govoriš nešto za šta nemaš odgovarajuću evidenciju"). Za Janu i Jovana je u K_Z prikladno da kažu da Dušan ne zna da Marko nije napuštao zgradu jer tom negativnom tvrdnjom impliciraju da evidencija kojom Dušan raspolaže prema strožem standardu nije dovoljna za znanje; kad bi tvrdili da Dušan zna da Marko nije izlazio sa posla, time bi implicirali nešto što je prema usvojenom zahtevnijem standardu netačno, da Dušan ima evidenciju koja isključuje alternativu da se Marko kroz prozor svoje kancelarije neopaženo iskrao iz zgrade.

Manevar opravdane asertibilnosti Dirouz osporava sa obrazloženjem da njime ne može da se objasni zašto nam izgleda ne samo prikladno nego i tačno da u K_Z negiramo znanje. Za pristalice manevra, poricanje znanja u K_Z je semantički gledano pogrešno iako pragmatički saopštava istinu da Dušanovo svedočanstvo ne eliminiše mogućnost da je Marko krišom napuštao zgradu. Dirouz, međutim,

6 Ideja o asertoričkoj opravdanosti može da se eksplicira u grajsovskom duhu: tvrditi za Dušana i u K_Z da zna da Marko nije izlazio sa posla nosilo bi sa sobom pogrešnu pretpostavku (grajsovsku implikaturu) da on raspolaže dovoljno dobrom evidencijom; pošto učesnici u K_Z - u kojem su njihovi interesi krupniji s obzirom na važnost pitanja da li Marko ima alibi - uzimaju u obzir alternativu koju njegova evidencija ne isključuje, prikladnije je tvrditi da on to ne zna. Jana bi, u stvari, i u K_Z mogla tačno da pripiše znanje Dušanu, ali bi to bilo konverzaciono neprikladno. Upor. Rysiew 2001.

smatra da nemamo pravo da tvrdimo doslovnu neistinu čak ni ako naša tvrdnja pragmatički saopštava istinu: "zar ne želimo da izbeg-nemo lažnost i u onome što impliciramo i (posebno!) u onome što zaista kažemo? Izgleda, dakle, da bi bilo neopravdano da tvrdimo nešto što je lažno čak i ako bismo tom tvrdnjom implicirali nešto što je istini- to" (DeRose 1998: 200). On se pritom poziva na načelo da je znanje norma za tvrdnju (*knowledge account of assertion*) pomoću kojeg objašnjava kontekstualističke intuicije u pogledu pripisivanja i poricanja znanja. Deskriptivno izraženo, pošto je tvrditi bilo koji iskaz *p* isto što i tvrditi da je *p* istinito, kompetentna govorna lica spremna su da tvrde *p* samo pod uslovom da znaju *p*; u normativnom smislu, načelo glasi da bi trebalo (ili da je opravdano) da tvrdimo *p* samo onda kada znamo da je *p* slučaj.⁷

To što su pripisivači znanja skloni da jednu saznavnu tvrdnju u K_B izriču u pozitivnoj a u K_Z u negativnoj formi iako je subjektov saznavni položaj u oba konteksta isti pruža, prema Dirouzovom mišljenju, lingvističku potvrdu za kontekstualističku tezu. Uopšteno govoreći, ako nam izgleda prirodno i prikladno da tvrdimo da je *p* slučaj, to znači da smo uvereni da je *p* tačno; ako pritom ne grešimo u pogledu relevantnih vanjezičkih činjenica, naša tvrdnja je istinita. Primenjeno na kontrastne kontekste K_B i K_Z , to znači da pripisivači znanja u njima ne bi ni tvrdili, respektivno, "Dušan zna da Marko nije izlazio sa posla" i "Dušan ne zna da Marko nije izlazio sa posla" da te tvrdnje ne smatraju tačnim te ako - kao što pretpostavljamo da je slučaj - ne greše u pogledu relevantnih nekonverzionih okolnosti, njihove tvrdnje bi svaka u svom kontekstu bile tačne.

Dirouzova argumentacije, međutim, ne deluje preterano uverljivo - ima situacija u kojima će se govorno lice, iako zna da je iskaz *p* istinit, uzdržati od toga da ga tvrdi zato što bi tvrdnjom proizveo *pogrešnu* pragmatičku implikaciju. Mada zna koji crtež je dobio prvu nagradu "Vladimir Veličković", Jana bi iz nekog razloga mogla Jovanu da pokaže na taj (Đukićev) i na neki drugi crtež koji je izložen zato što je ušao u uži izbor i kaže "Ovaj [Đukićev] ili ovaj [nenagrađen crtež drugog autora] je dobio nagradu". Rečenica je

7 Osim Dirouza, ovu normu brane Anger (Unger 1975), Vilijamson (Williamson 2000) i Hotorn (Howthorne 2004); osporavaju je Pritchard (Pritchard 2005) i Rišju (Rysiew 2001).

formulisana u disjunktivnoj⁸ formi i istinita je pošto je njen prvi član istinit, ali bi njenim izricanjem Jana pragmatički implicirala da *ne zna* koji je od ta dva crteža nagrađen; da bi tu pogrešnu implikaciju izbegla, Jana bez nekog drugog posebnog razloga neće ni biti spremna da tvrdi navedeni iskaz. Uopšteno uzev, to i jeste grajsovsko objašnjenje zašto neki logički jači iskaz za koji znamo da je istinit nismo skloni da tvrdimo u nekom logički slabijem obliku.

Kada je reč o kontrastnim kontekstima K_B i K_Z , Dirouz i ostali kontekstualisti će ipak pripisivanje znanja u prvom i poricanje u drugom tumačiti kao situaciju u kojoj, u stvari, rečenica "Portir zna da Marko nije izlazio sa posla" u K_B i u K_Z ima različit semantički sadržaj - ona ne izražava jedan isti iskaz zato što je u prvom kontekstu istinita a u drugom neistinita. Kontekstualna uslovljenost sadržaja rečenica oblika "*S* zna da *p*" objašnjava zašto, prema mišljenju kontekstualista, između pozitivne i negativne saznavne tvrdnje koju Jana i Jovan izriču, respektivno, u K_B i K_Z nema logičkog sukoba. Poreklo ovakvog semantičkog statusa saznavnih tvrdnji kontekstualisti nalaze u kontekstualnoj zavisnosti predikatu "zna" koji u njima figurira na poziciji operatora i odnosi se na podređeni iskaz kao sadržaj pretpostavljenog subjektivog znanja.

Istakli smo u prethodnim poglavljima da je zajednička karakteristika kontekstualno zavisnih izraza (osnovnih indeksikala, prideva i priloga podložnih stepenovanju, reči za kvantifikaciju i dr.) to što njihov sadržaj nije u potpunosti određen lingvističkim pravilima već, u skladu sa tim pravilima, biva kompletiran prilikom upotrebe odgovarajućim kontekstualnim obeležjem (parametrom). U tom pogledu, bila nam je korisna analogija sa načinom na koji se u jeziku predikatske logike koriste slobodne promenljive: metaforično opisana praznina u značenju kontekstualno zavisnih izraza može da se interpretira kao pozicija argumenta sa promenljivom čiju vrednost dodeljuje kontekst upotrebe. U skladu sa principom kompozicionalnosti, prisustvo takvog izraza u sklopu rečenice sa sobom donosi ovo

8 Disjunkciju ovde tumačimo inkluzivno, tako da ostavlja mogućnost da i drugi član bude istinit (Đukićev crtež je dobio prvu nagradu, drugi pokazani crtež je mogao da bude dobitnik druge ili treće nagrade). Upotreba veznika "ili" u običnom jeziku je dvosmislena, može da označava i alternativnu disjunkciju, ali je to u ovom slučaju svejedno.

prazno mesto kao sintaksičku elipsu koja je deo rečenične strukture. Dodatna pitanja za svaku od navedenih grupa kontekstualno uslovljenih izraza su gde je tačno pozicija tog praznog mesta u sintaksičkoj strukturi rečenice, koji kontekstualni parametri ga popunjavaju, koji sadržaj dobija prilikom upotrebe, da li se kontekstualna dopuna vrši automatski (bez posredovanja konverzacionih faktora) ili diskreciono (uz posredovanje namera govornih lica) i sl.⁹

Saglasno kontekstualističkim intuicijama u pogledu saznanjnih tvrdnji izrečenih u kontrastnim kontekstima K_B i K_Z , te tvrdnje bi svoju kontekstualnu uslovljenost trebalo da duguju semantici predikata “zna” i to upravo na način koji je epistemički relevantan za procenu njihove istinosne vrednosti. Značenje glagola *znati* je, prema kontekstualističkoj tezi [KK], nepotpuno izvan konverzacionog konteksta, a lingvistička pravila njegove primene trebalo bi da diktiraju koji kontekstualni parametar i na koji način kompletira njegov sadržaj.¹⁰ Prema analogiji kojoj smo pribegli, kao i ostale indeksičke izraze i predikat “zna” prati jezički neartikulisano prazno mesto rezervisano za promenljivu kojoj vrednost dodeljuje kontekst izricanja saznanje tvrdnje. Pošto je implicitno sastavni deo sintaksičke strukture rečenice kojom je tvrdnja izražena, ta praznina može da se naznači tačkama unutar metalingvističke formulacije u kojoj bi ispred K_i kao oznake za kontekst trebalo da stoji odgovarajuće obeležje tj. kontekstualni parametar koji dopunjuje sadržaj predikata “zna”:

Rečenica “*S* zna da *p*” izrečena u K_i ima sintaksičku strukturu “*S* zna <... K_i > da *p*”.

Pomenuli smo ranije da u vezi sa upotrebom i ponašanjem kontekstualno zavisnih izraza možemo da razlikujemo deskriptivni i eksplanatorni aspekt:

9 Razni autori na ova pitanja daju različite odgovor. Videti, na primer, za prideve i priloge Kennedy 1999, Ludlow 2005, Kennedy and McNally 2005; za kvantifikatore Stanley and Szabó 2005, Gauker 2010. Kao i ranije, i ovde distinkciju između automatskog i diskrecionog dopunjavanja semantičkog sadržaja koristimo u Perijevom smislu (Perry 1997).

10 Ovo je u skladu sa Kaplanovom idejom da je lingvističko značenje kontekstualno zavisne reči funkcija koja preslikava kontekst njene upotrebe u njen semantički sadržaj.

(i) na deskriptivnom planu, glavna pitanja su *šta* se sa takvim izrazima dešava u kontekstu upotrebe, *koju* dopunu (vrednost) im konteksti dodeljuju namesto “<...K_i>” i da li je ta dopuna stvar rečenične sintakse, semantike ili pragmatike;

(ii) na eksplanatornom planu, pitanje je *kako* to kontekst čini i *koji* kontekstualni činioci kao determinante utiču na varijacije parametra “<... K_i>”.

(i) Uobičajen kontekstualistički odgovor na deskriptivna pitanja čime epistemički konverzacioni kontekst dopunjuje semantički sadržaj predikata “zna” i šta se menja u istinosnim uslovima saznanjih tvrdnji izrečenih u različitim kontekstima (kao što su u našem primeru kontrastni konteksti K_B i K_Z) glasi da su to epistemički standardi na koje se govorna lica po pravilu prećutno pozivaju kada nekome pripisuju ili odriču znanje, da oni kao parametri ulaze u kaplanovski indeks za procenu istinosne vrednosti saznanjih tvrdnji i da mogu da se menjaju sa promenom govornog konteksta. Implicitno pretpostavljeni epistemički standardi u stvari čine sastavni deo zajedničke osnove sagovornika, sa njihovom promenom menja se i zajednička osnova, pa samim tim i njome profilisan epistemički konverzacioni kontekst.

Metalingvistički izražene i strukturalno dopunjene saznavne tvrdnje bi, shodno kontekstualističkom gledištu, izgledale ovako:

Rečenica “S zna da *p*” izrečena u K_i ima semantički sadržaj (izražava iskaz) “S zna <prema standardima K_i> da *p*”.¹¹

11 Dešava se da u običnom govoru ponekad ekspliciramo ovaj parametar - “Prema laičkim standardima, ona zna da je ovaj prsten zlatan” i “Prema naučnim standardima, ona ne zna da je ovaj prsten zlatan” - slično kao što i prilikom korišćenja komparativnih prideva ekspliciramo referentnu klasu tako što kažemo: “U odnosu na ostale izložene crteže, ovaj crtež je najveći” i “U odnosu na crteže izložene u beogradskim galerijama, ovaj crtež nije najveći” (vid. Ludlow 2005; Baumann 2016). Stenli je ipak rezervisan prema ovakvim paralelama. On smatra da saznavne tvrdnje koje započinjemo operatorima tipa “prema tim-i-tim standardima” nisu osobenost epistemičkog konteksta. To što mogu da se koriste prilikom predicanja gotovo svakog svojstva (“Prema strogim standardima, ova površina nije ravna”) čini njihovu upotrebu depasiranim. U njima Stenli vidi opcione dodatke a ne, kao što kontekstualisti tvrde, argumente tj. prazne, fonološki neartikulisane pozicije rezervisane za promenljive kojima kontekst dodeljuje vrednost. (Stanley 2005: 70-71)

Pošto kontekstualisti modele za analizu kontekstualne uslovljenosti glagola *znati* nalaze u tri različite grupe indeksičkih izraza: osnovnim indeksikalima, komparativnim pridevima (uopštenije, svim izrazima koji označavaju svojstva ili stanja podložna stepenovanju) i izrazima koji se u običnom jeziku koriste za kvantifikaciju, pogledajmo ukratko kako se kod svake od tih grupa ispoljava semantički uticaj konteksta na deskriptivnom i eksplanatornom planu. Za tu svrhu ponovo može da nam posluži primer obilaska izložbe crteža u galeriji "Haos".

Najpre osnovni indeksikali. Kada Jana zastaje ispred jednog izloženog crteža i kaže svom suprugu Jovanu: "Ovaj crtež je dobio prvu nagradu", deskriptivno gledano, zamenica "ovaj" praćena Janinim gestom pokazivanja referira na crtež Predraga Đukića - kontekst joj dodeljuje objekt referencije upotpunjujući tako semantički sadržaj imeničnog izraza na poziciji gramatičkog subjekta i istinosne uslove čitave rečenice. Gledano iz eksplanatornog ugla, tj. pitanja *kako* kontekst to postiže, složićemo se da je govorno lice u skladu sa lingvističkim pravilom upotrebe pokaznih zamenica izdvojilo željeni objekat gestom pokazivanja u čijoj pozadini je odgovarajuća jezička namera. Kompletan semantički sadržaj izgovorene rečenice jeste: "Ovaj crtež <objekat na koji govorno lice pokazuje u K_H > je dobio prvu nagradu".¹² Jovanovo razumevanje informacije koju je Jana tom tvrdnjom saopštila omogućeno je zajedničkom osnovom njihovog konverzacionog konteksta, dok se za procenu istinosne vrednosti izgovorene rečenice moraju uzeti u obzir i ostali nekonverzacioni kontekstualni parametri koji ulaze u kaplanovski indeks.

Šta se dešava kod komparativnih prideva? Pretpostavimo da su supružnici nastavili razgovor, da je Jovan primetio na drugom zidu drugonagrađeni rad Aleksandra Bajunovića veoma velikih dimenzija i rekao Jani: "Bajunovićev crtež je najveći". Uzevši u obzir zajedničku osnovu njihove konverzacije, on je očito veličinu Bajunovićevog crteža ocenio *u odnosu* na ostale izložene crteže, pa kontekst izricanja deskriptivno gledano tu implicitno pretpostavljenu referentnu klasu unosi u semantički sadržaj prideva "najveći". Posmatrano iz eksplanatornog ugla, ponovo je bitna namera govornog lica, čije podrazumevanje je takođe uključeno u zajedničku

12 K_H je oznaka za kontekst izložbe crteža u galeriji "Haos".

osnovu razgovora koji supružnici vode, da veličinu Bajunovićevog crteža uporedi sa dimenzijama ostalih izloženih crteža. Kada se eksplicira ova fonološki neartikulisana indeksička komponenta, semantički sadržaj Jovanove rečenice u datom kontekstu je: “Bajunovićev crtež je najveći <u odnosu na referentnu klasu u K_H >”.

Uobičajene reči za kvantifikaciju se takođe svrstavaju u širu grupu indeksičkih izraza koji su izvan konteksta upotrebe semantički nepotpuni.¹³ Prema uobičajenom tumačenju, kod njih je prateće prazno mesto rezervisano za termine koji ograničavaju domen kvantifikacije; s obzirom na tu funkciju, nazvaćemo ih graničnicima domena. Da bismo mogli da odredimo istinosne uslove i procenimo istinosnu vrednost rečenice koja sadrži neki kvantifikacioni izraz (jedan ili više njih), neophodno je da prvo utvrdimo domen objekata nad kojim se u datom kontekstu vrši kvantifikacija. Nekada su za to dovoljni prethodni tok razgovora (konverzacioni rezultat) i zajednička osnova (razgovor se u galeriji vodi o gostima koji su pozvani na otvaranje izložbe pa Jana Jovanu kaže: “Svi su došli”), nekada na pozadini zajedničke osnove domen ograničava imenična sintagma (“Sve zvanice su došle”), a ponekad govorno lice precizira domen kvantifikacije tako što izlaže deskriptivni uslov koji, kao jednosni predikat, ima ulogu graničnika domena (“Došli su svi oni koji su pozvani na izložbu”).¹⁴ Pretpostavimo da se prethodni razgovor u

13 S obzirom na pomenute mogućnosti da je prazno mesto sintaksički, semantički ili pragmatički rezervisano, u igri su još neka rešenja (vid. Stanley and Szabó 2000). Ima autora koji tvrde da je semantički sadržaj rečenice “Sve čaše su prazne” lingvistički fiksiran tako da se odnosi se na *sve čaše u univerzumu*, ali je promenljiv u pragmatičkoj dimenziji u kojoj domen ograničavaju jezičke namere govornih lica (Bach 2001). Slično bi moglo da se kaže i za rečenice koje sadrže komparativne prideve tipa *i*, po retpostavci, implicitno referiraju na referentne klase poređenja: “Petar je visok” (Cappelen and Lepore, 2005).

14 Kontekstualno određenje domena možemo da posmatramo ekstenzionalno (objekti koji u njega ulaze) ili intenzionalno (svojstvo koje objekti moraju da imaju da bi ušli u domen). Ičikava, na primer, daje prednost intenzionalnom tumačenju (2017: 20-1). Ako, na primer, profesor započinje čas konstatacijom: “Svi su došli, možemo da počnemo”, domen kvantifikatora “svi” ograničava njegova jezička namera formirana na pozadini zajedničke osnove učesnika (predavanje studentima koji pohađaju njegov kurs). Za specifikaciju domena u kontekstu ovakvih rečenica važniji je intenzionalni aspekt, tj. svojstva zahvalju-

našem primeru nastavio tako što se Jana nadovezala na Jovanovo zapažanje o formatu Bajunovićevog crteža rečima: “Svi crteži su prilično velikog formata”. Očito je da ona ne govori o svim crtežima u univerzumu, pa čak ni o svim crtežima koji su izloženi u beogradskim galerijama, već samo o crtežima koji su u tom trenutku izloženi u galeriji “Haos”.¹⁵ Jasno je, takođe, da ta njena pretpostavka ulazi u zajedničku osnovu koja određuje njihov konverzacioni kontekst; sa njenom izmenom, promeniće se i konverzacioni kontekst, kao i semantički sadržaj (istinosni uslovi) izrečene tvrdnje. Deskriptivno gledano, sa jednostavnijim graničnikom domena izgovorena rečenica ima sledeću strukturu: “Svi crteži <izloženi u K_H > su prilično velikog formata”; eksplanatorno, pomenuto svojstvo kao parametar koji ograničava domen kvantifikacije deo je zajedničke osnove datog govornog konteksta.

(ii) Dovođenje semantičke zavisnosti glagola *znati* u vezu sa konverzacijom kontekstom pripisivača znanja nagoveštava kontekstualistički odgovor na eksplanatorna pitanja *kako* i *zbog čega* se standardi menjaju sa promenom govornog konteksta - do promene dolazi pod uticajem konverzacijonih faktora kao što su namere, potrebe ili interesi pripisivača znanja. To su determinante koje ulaze u zajedničku osnovu i učestvuju u profilisanju epistemičkog konverzacijonog konteksta.

Naravno, to ne znači da objektivne okolnosti (nekonverzacijoni faktori) nemaju nikakav uticaj na relevantnost alternative ili na snagu subjektivnog saznavnog položaja.¹⁶ Naprotiv, getijeovske situacije, objektivna verovatnoća ili učestalost javljanja alternativa, pouzdanost subjektivnih saznavnih moći i sl. moraju da se uzmu u obzir prilikom procene da li je neka mogućnost pogreške relevantna ili ne,

jući kojima individue ulaze u domen - generacije studenata se smenjuju, kontekstualno određen semantički sadržaj tvrdnje i domen relevantnih alternativa ne.

15 Domen kvantifikacije je gotovo uvek moguće specifikovati i nekim drugim deskriptivnim uslovima - u našem primeru, to postiže odredba “crteži koji su 2022. bili u užem izboru za nagradu ‘Vladimir Veličković’”.

16 Invarijantizam takođe dopušta varijaciju objektivno shvaćenih standarda. Pouka iz getijeovskih i skeptičkih situacija je da to *koje* alternative bi *S* trebalo da isključi da bi znao *p* ili da li je *S* u dovoljno jakom položaju da zna *p* zavisi i od objektivnih okolnosti u kojima se *S* nalazi. Upor. Ichikawa 2017: 31-32.

što kontekstalisti ne poriču - zajednička osnova koja određuje konverzacioni kontekst uključuje i pretpostavke sagovornika o objektivnim okolnostima, što je izraženo u Koenovom eksternalističkom kriterijumu relevantnosti, Luisovima pravilima aktualnosti, sličnosti i verovanja i Dirouzovom kondicionalnom uslovu osetljivosti.¹⁷ Za glavnu kontekstualističko gledište bitne su dve stvari, prvo, da promena konverzacionih faktora objašnjava promenu epistemičkih standarda kao dovoljan, ne i kao nužan uslov; i drugo, sa promenom epistemičkih standarda menjaju se semantički sadržaj predikata “zna” i istinosni uslovi saznavnih tvrdnji.

Vratimo se za semantičku analizu kontekstualne zavisnosti predikata “zna” važnijoj temi, epistemičkim standardima kao parametrima koji kompletiraju sadržaj tog predikata i, preko njega, istinosne uslove saznavnih tvrdnji. Kontekstualisti ih uglavnom tumače na tragu dve ideje koje smo u prethodnom poglavlju izdvojili kod nekih njihovih prethodnika.

Koen (Cohen 1988, 1999) i Luis (Lewis 1996) se nadovezuju na ostinovsku ideju da znanje nekog iskaza p iziskuje evidenciju koja eliminiše ne sve moguće već samo relevantne alternative, i konstataciju Stajнове da u različitim kontekstima primenjujemo različita merila relevantnosti; razlika između njih je u tome što Koen evidenciju shvata internalistički (opravdanje koje subjekt ima za svoje verovanje) i ima u vidu samo jedno konverzaciono pravilo koje se tiče relevantnosti alternative (pravilo upadljivosti ili istaknutosti), dok Luis poriče da je internalističko opravdanje nužan uslov za znanje, evidenciju shvata eksternalistički i specifikuje daleko veći broj pravila relevantnosti (ukupno sedam) od kojih su samo dva povezana sa konverzacionim faktorima (pravilo pažnje i pravilo sličnosti).

Drugo tumačenje pretežno sledi Goldmanovu i Nozikovu ideju o praćenju istine kao nužnom uslovu za znanje i naglasak stavlja na zahteve koje pripisivači znanja postavljaju u pogledu *snage* subjektovog epistemičkog položaja. Iako je i Koen (Cohen 1988, 1999) koristio ovaj pojam, on je imao u vidu procenu pripisivača znanja da li je subjektova evidencija (opravdanja) dovoljno jaka da isključi sve

17 Cohen 1988; Lewis 1996; DeRose 1995.

alternative koje su, iz perspektive njihovog konverzacionog konteksta i merila dovoljnosti, relevantne u datoj situaciji. Pravi sledbenik pomenute eksternalističke ideje je Dirouz (DeRose 1995, 2009). Prema Dirouzovom mišljenju, snaga nečijeg saznanog položaja u odnosu na iskaz p u čiju istinitost veruje ispoljava se kroz osetljivost tog verovanja izraženu poznatim Nozikovim kondicionalnim uslovom “Ako bi p bilo neistinito, S ne bi verovao da p ”. Tako koncipirana, snaga subjektive epistemičke pozicije meri se opsegom bliskih mogućih svetova uređenih po stepenu sličnosti sa aktualnim svetom¹⁸ u kojima njegovo verovanje prati istinu - što je taj opseg veći, tj. što je udaljeniji mogući svet u kojem bi S pogrešno verovao da p , to je subjektov saznanj položaj snažniji. Sa promenom konverzacionog konteksta variraju i zahtevi pripisivača znanja u pogledu širine tog opsega, tako da jedan isti epistemički položaj u jednom kontekstu može biti ocenjen kao dovoljno jak da se subjektu pripiše znanje, dok u nekom drugom to ne mora biti slučaj.¹⁹

Da bismo ilustrovali razlike između ove dve koncepcije epis-

18 Tu se javlja dodatna komplikacija: kako će izgledati poredak mogućih svetova po stepenu sličnosti u odnosu na aktualni svet zavisi od aspekata poređenja koje pripisivači znanja uzimaju kao relevantne. S obzirom na to, Dirouzovo rešenje je dvostruko kontekstualističko: prvo, od konverzacionog konteksta zavisi da li će neki mogući svet biti blizak ili udaljen, i drugo, kada se poredak u datom kontekstu fiksira, do kog mogućeg sveta bi subjektovo verovanje trebalo da prati istinu takođe varira sa zahtevima koje implicitno ili eksplicitno postavljaju pripisivači znanja. Upor. Baumann 2016: 60-61.

19 Da je ove dve koncepcije epistemičkih standarda moguće kombinovati pokazao je Heler (Heller 1999). Šejfer (Schaffer 2005) razlikuje tri kontekstualistička tumačenja ovog parametra: kao praga koji bi opravdanje trebalo da dosegne (Koen), standarda procene subjektivog epistemičkog položaja (Dirouz) i skupa epistemičkih alternativa (Luis). On daje prednost trećem zato što smatra da je jedino ono u isti mah lingvistički uverljivo, prediktivno adekvatno, nudi zadovoljavajući odgovor skeptiku i u skladu je sa istraživačkom praksom. Ipak, kada se uzmu u obzir neke od teškoća sa kojima se suočava Luisova verzija iz (Lewis 1996) - na one najkrupnije ukazali su Vilijams (Williams 2004) i Stenli (Stanley 2005) -, utisak je da ta prednost nije baš toliko velika, posebno kada je reč o lingvističkoj zasnovanosti i rešenju problema skepticizma.

temičkih standarda, poslužit ćemo se sledećim primerom.²⁰ Pretpostavimo da su Jana i Jovan posle obilaska izložbe crteža u galeriji “Haos” otišli u nedavno ponovo otvoren Narodni muzej da obidu izložbu impresionističkih, postimpresionističkih i intimističkih slika domaćih i stranih slikara. Pošto je muzej godinama bio zatvoren, njih dvoje nisu u bili u prilici da ranije vide sva reprezentativna dela iz muzejske zbirke. Čim su zakoračili u salu, Jana je na udarnom mestu uočila Renoarovu “Kupačicu” i, pokazujući mu je, rekla Jovanu: “Eno je Renoarova ‘Kupačica’”. Kao i u ranijim primerima upotrebe osnovnih indeksikala, izdvajanjem objekta referencije pokazne zamenice “eno” kontekst kompletira njen sadržaj i istinske uslove izrečene rečenice. Jovan je odmah mogao da se složi, ali je mogao da se upusti u luisovsku jezičku igru i razgovor učini dinamičnijim:

“Da li si sigurna da je to ‘Kupačica’, da to ipak nije ženski akt koji je naslikao Radović ili možda Aralica”.

“Nikada je nisam videla uživo, ali je prepoznajem sa fotografija”.

Dok razgovaraju, približavaju se slici i sad već mogu da pročitaju legendu na pločici na kojoj su ime autora, naziv slike, godina nastanka i podaci o tome kada je i kako dospela u muzejsku zbirku. Jovan sada nema ni najmanju sumnju da je Jana u pravu i spreman je da tvrdi da ona zaista zna da je to Renoarova “Kupačica” - evidencija kojom raspolaže isključuje alternative da je to možda Radovićevo ili Araličino delo.

Naravno, čitav razgovor odvija se u situacionom okruženju izložbene sale Narodnog muzeja sa izloženim slikama, a njihov konverzacioni kontekst određen je zajedničkom osnovom sastavljenom od njihovih prećutnih verovanja i pretpostavki o okolnostima u kojima se nalaze, delima koja razgledaju, zajedničkim umetničkim afinitetima, jezičkim namerama i sl. Na tom zaleđu, Jovan je razumeo informaciju koju mu je Jana saopštila, konverzacioni ishod je odgovarajuća propozicija koju su oboje prihvatili kao tačnu i, sada sa bogatijom zajedničkom osnovom, nastavili razgledanje i komentisanje izloženih radova.

Razgovor je, kao što smo iz nekih ranijih primera videli, mogao da

20 Iako je njegova strukturalna sličnost sa ranije korišćenim primerom beogradskog zoo vrta upadljiva, on će nam ovde biti pogodniji zato što će obrazloženje alternativa u svetlu objektivnih okolnosti biti uverljivije.

krene i u drugom smeru. Zamislimo da je Jovan i posle prilaska slici i čitanja podataka se legende ostao sumnjičav i ukazao na jednu alternativu za koju su u prvom konverzacionom kontekstu prećutno podrazumevali da nije relevantna, tj. pragmatički pretpostavljali da nije ostvarena: "Ali, možda ovo nije originalno delo već samo verna kopija Renoarove 'Kupačice'". Štaviše, za tu alternativu izneo je veoma uverljivo obrazloženje, podsetivši Janu da je slika 1996. bila ukradena, vraćena u veoma oštećenom stanju, restaurisana i zajedno sa ostalim dragocenostima iz muzejske zbirke strane umetnosti prebačena u depo - *moguće* je da se uprava muzeja iz sigurnosnih razloga pobrinula da vrhunski stručnjaci urade vernu kopiju i izloži je umesto originala. Prihvatajući ovu mogućnost kao relevantnu, Jovan konstatuje da Jana ipak ne zna da je pred njom *Renoarova* "Kupačica".

Kontekstualisti bi ta dva smera razgovora opisali u skladu sa svojom glavnom [KK] tezom o kontekstualnoj zavisnosti predikata "zna" i istinosnih uslova saznavnih tvrdnji. Ponovo je reč o dva konteksta. Iako su u njima objektivne okolnosti i subjektova (Janina) saznavna položaja isti, oni se razlikuju po tome što je iz konverzacionih razloga (Jovanove naglašene sumnjičavosti) u prvom primenjen blaži a u drugom, uvođenjem dodatne relevantne alternative, zahtevniji epistemički standard, tako da je tvrdnja "Jana zna da je to Renoarova 'Kupačica'" u prvom kontekstu tačna, dok je u drugom netačna. Do promene epistemičkog govornog konteksta došlo je, dakle, sa promenom saznavnih standarda usled dejstva subjektivnih konverzacionih činilaca.

Tumačeći epistemičke standarde u svetlu zahteva za isključenjem relevantnih alternativa, Koen kao i Stajnova prihvata osnovnu postavku da nečije znanje iskaza p iziskuje da ta osoba ima evidenciju (u vidu određenog iskustvenog svedočanstva i prethodnih znanja) koja isključuje samo one mogućnosti pogreške (alternative iskazu p) koje u okolnostima u kojima se ona nalazi ugrožavaju njeno znanje.²¹ Na pitanje koja situaciona obeležja čine neku alternativu q relevantnom on nudi kontekstualistički odgovor u okviru kojeg precizira

21 U ovom sažetom prikazu Koenovog gledišta oslanjamo se uglavnom na njegov članak (1988). U kasnijim radovima (1998, 1999) on nije bitno menjao svoje osnovne ideje.

kriterijume relevantnosti i konverzaciono pravilo kao mehanizam pomoću kojeg sagovornici prilikom pripisivanja znanja mogu da q učine relevantnom.

S obzirom na metalingvistički status glavne kontekstualističke teze [KK], pitanje da li subjekt S u nekom datom kontekstu K_i zna iskaz p Koen formuliše u formi pitanja da li je rečenica “ S zna da p ” istinita u K_i . Odgovor koji teorija relevantnih alternativa nudi je da je ona istinita u kontekstu u kojem je izrečena (K_i) ako S ima evidenciju e koja isključuje sve alternative koje su relevantne u situacionom okruženju u kojem se S nalazi. Gledano iz perspektive pripisivača znanja, relevantna će biti svaka ona alternativa q čije isključenje je u K_i nužno da bi saznajna tvrdnja “ S zna p ” bila tačna u K_i - da bi znao p , S bi morao da ima evidenciju koja mu omogućuje da zna ne- q .

Koen se slaže sa Stajnovom da su objektivni kriterijumi relevantnosti koje nude Drecke i Goldman nedovoljno jasni i da ostavljaju prostor za *ad hoc* rešenja. Relevantnost neke alternative svakako zavisi od nekonverzacionih faktora kao što su obeležja situacije u kojoj se subjekt nalazi i njegov saznajni položaj, tj. evidencija kojom on raspolaže (čulno svedočanstvo, prethodno znanje, svedočenje pozudanih svedoka i sl). Imajući to u vidu, Koen s pravom ističe da bi kriterijumi relevantnosti alternativa trebalo da reflektuju naše intuicije o spoljašnjim (situacionim) i unutrašnjim (evidencionim) uslovima pod kojima S zna da p na osnovu evidencije e . Uzeti zajedno, oni su izraženi u eksternalističkom i internalističkom kriterijumu relevantnosti.²² Prema prvom, neka mogućnost pogreške q će biti relevantna u datom kontekstu K_i ako je verovatnoća da je ona ostvarena u odnosu na e i izvesna obeležja situacije *dovoljno visoka*; prema drugom kriterijumu, q je relevantna alternativa ako S -ova evidencija e nije *dovoljno jaka* da eliminiše q (da zna ili bar veruje da q nije slučaj). Kvalifikacija “dovoljno” u obe formulacije kriterijuma podleže kontekstualističkoj interpretaciji - na pitanje da li je u datom kontekstu verovatnoća ostvarenosti alternative *dovoljno visoka* ili da li subjekt raspolaže evidencijom *dovoljnom* bar za verovanje da ne- q ne može se dati odgovor koji bi se temeljio samo na situacionim obeležjima i subjektovom saznajnom položaju, već to zavisi od merila ili zahteva koje (po pravilu prećutno) postavljaju

22 Vid. Cohen 1988: 100-3.

pripisivači znanja. Iako su oba kriterijuma relevantnosti zavisna od konverzacionog konteksta pripisivača znanja zato što ne postoji opšte (akontekstualno) merilo za procenu *dovoljnosti* stepena verovatnoće koji alternativu q čini relevantnom ili evidencije koja omogućuje njeno eliminisanje, u svojoj verziji kontekstualizma Koen daje veći značaj internalističkom uslovu i njime dopunjuje teoriju relevantnih alternativa. Glavni razlog zbog kojeg to čini je što internalistički kriterijum uzima u obzir subjektivu evidenciju protiv alternative q , kakva god da je, kao važan sastavni deo njegove ukupne evidencije na osnovu koje zna p . Kao što ćemo malo kasnije videti, ovaj momenat poslužiće Koenu da formuliše svoje rešenje za odgovor na skeptičke prigovore koji čuva deduktivnu zatvorenost znanja.

Konverzaciono pravilo kao mehanizam promene epistemičkih standarda Koen nalazi u *isticanju* mogućnosti pogreške. Pod tim pojmom on podrazumeva ne prosto pominjanje, već odgovarajuće obrazloženje u svetlu kojeg se pokazuje da je u nekoj meri verovatno da je ona ostvarena. Tako istaknuta (*salient*) mogućnost pogreške za pripisivače znanja postaje relevantna zato što u datom kontekstu smatraju da je *dovoljno* verovatno da je ostvarena.²³

Kako izgleda primena pravila istaknutosti možemo da pokažemo na primeru postavke Narodnog muzeja. U prvom kontekstu, kada procenjuje da li Jana zna da je slika na koju pokazuje Renoarova "Kupačica", Jovan ističe dve mogućnosti - da je to Radovićevo ili Araličino delo - koje s obzirom na objektivne okolnosti i svedočanst-

23 U (1988) primenu tog pravila Koen je prikazao kroz poređenje lutrijskog i običnog konteksta. U prvom kontekstu, za nekoga ko je kupio tiket na lutriji sa ogromnim brojem tiketa spremni smo da kažemo da ne zna da njegov tiket neće biti izvučen uprkos tome što je veoma velika verovatnoća da se to neće desiti; usled eksplicitnog statističkog karaktera evidencije, mogućnost dobitka je upadljiva pa ja čak i veoma mala verovatnoća da će ona biti ostvarena *dovoljna* da tvrdimo da on ne zna da je njegov tiket gubitni. U uobičajenim okolnostima, međutim, spremni smo da toj osobi pripišemo znanje da nije dobila na lutriji onog trenutka kada je, recimo, u novinama pročitala vest da je neki drugi tiket izvučen iako i tada postoji mogućnost da je došlo do štamparske greške; ipak, na tu alternativu obično ne obraćamo pažnju, ona će našu saznavnu tvrdnju moći da ugrozi tek kada je istakne (otkrije prikriven statistički karakter takve evidencije) i time je učini relevantnom. Vid. Cohen 1988: 106-7.

vo kojim u njima Jana raspolaže smatra dovoljno verovatnim i samim tim relevantnim, a Jani pripisuje znanje zato što ona ima evidenciju koja je dovoljna za njihovo eliminisanje. U drugom kontekstu, međutim, Jovan je istakao još jednu alternativu - da je to možda samo verna kopija Renoarove slike. Iako je u datim okolnostima manje verovatna od prethodne dve, Jovan je izneo obrazloženje u svetlu kojeg je, prema njegovoj proceni, i ta alternativa dovoljno verovatna da bi je trebalo uzeti u obzir. Učinivši je relevantnom, on je povišio epistemički standard, jer se od evidencije kojom Jana raspolaže sada traži da osim prethodne dve eliminiše i tu alternativu; pošto ona to ne uspeva, Jovan joj u drugom kontekstu tačno odriče znanje da je pred njima Renoarova "Kupačica". U tom kontekstu su, dakle, oslabljena merila relevantnosti (dovoljnosti verovatnoće) ali je time otvoren prostor za dodatne relevantne alternative i povišen epistemički standard.

Kao što smo videli u drugom poglavlju, ovakva kontekstualistička analiza anticipirana je kod Stajнове (1974). Mada napominje da prihvatljivost kontekstualizma ne zavisi od rešenja problema skepticizma niti prejudicira važenje deduktivne zatvorenosti znanja, Koen takođe smatra da taj princip može da se sačuva i efikasno primeni u odbrani uobičajenih saznavnih tvrdnji od skeptičkih prigovora.²⁴ Uopšteno govoreći, u okolnostima u kojima prema strožim merilima relevantnosti neko q nije relevantna alternativa, to što S zna da p i zna da p implicira $ne-q$ dovodi S u položaj da zna da $ne-q$; paralelno tome, u situaciji u kojoj je q istaknuta mogućnost pogreške i samim tim relevantna alternativa, iz toga što S ne zna da $ne-q$ i zna da p implicira $ne-q$ zaista sledi da S ne zna p . Upravo je to slučaj u našem primeru. U prvom kontekstu, Jana ima evidenciju koja je dovoljna da isključi alternative koje su u tom kontekstu relevantne, alternativa da je pred njom verna kopija Renoarove "Kupačice" nije relevantna, tako da Jovan iz perspektive pripisivača znanja u tom kontekstu može da joj pripiše i znanje da je to Renoarova "Kupačica" i, na osnovu deduktivne zatvorenosti, znanje da to nije verna kopija te

24 Naslov njegovog članka "Kako biti falibilista" (1988) ukazuje na to da mu je cilj da odbrani falibilističku pretpostavku o spojivosti znanja i mogućnosti pogreške, što kontekstualistička verzija ideje o relevantnim alternativama bar na prvi pogled uspešno čini.

slike. U drugom kontekstu, pak, u kojem je mogućnost da je to verna kopija istaknuta (obrazložena) i prema relaksiranim merilima prihvaćena kao relevantna, Jovan će saglasno zahtevnijem epistemičkom standardu da proceni da Jana nema evidenciju koja je dovoljnu za znanje da to nije verna kopija, pa će primenom kontrapozicije iz toga da izvede zaključak i tačno tvrdi da ona ne zna da je pred njom Renoarova "Kupačica". Važno je samo imati u vidu da se radi o dva različita konteksta i da princip deduktivne zatvorenosti važi akontekstualno, ali se njegova primena ograničava na kontekst pripisivanja znanja.²⁵

Kada su u pitanju obične skeptičke alternative kao što je u primeru zoo mogućnost da je pred posmatračima vešto ofarban magarac a ne zebra, ili u primeru muzejske izložbe mogućnost da je pred Janom verna kopija a ne originalna slika, Koenovo rešenje se u jednoj bitnoj stvari razlikuje od onog za koje se opredelila Stajnova. Prisetimo se da je ona dopuštala slučajeve neevidencionog znanja i da je tvrdila da negacije pomenutih alternativa u okolnostima u kojima one nisu relevantne znamo bez evidencije, samo zahvaljujući tome što su implicirane iskazima koje u tim okolnostima *de facto* znamo. Koen s pravom primećuje da je takvo rešenje krajnje neintuitivno i da, čak i ako se složimo sa ostinovskim zapažanjem da ima iskaza za čije znanje nam nije neophodna nikakva posebna evidencija, negacije pomenutih alternativa teško da spadaju među njih. On se zato odlučuje za drugu opciju²⁶ koja je, mora se priznati, kontekstualistički doslednija - kao i znanje, i evidencija se prenosi preko implikacije, pa pošto evidencija koja je za *S* u blažem kontekstu (prema strožim merilima relevantnosti i slabijem epistemičkom standardu) dovoljna da zna da *p* kao svoj sastavni deo obično uključuje opštiju posrednu evidenciju u svetlu koje nije verovatno da je (irelevantna) alternativa *q* ostvarena, takva evidencija biće dovoljna za *S* i da zna da ne-*q*. Za Janu se tako može u prvom, blažem kontekstu reći da joj evidencija na osnovu koje zna da je pred njom Renoarova "Kupačica" omogućuje da zna i da to nije verna kopija te Renoarove slike zato što kao svoj deo sadrži *neku* evidenciju da to nije kopija: u tom kontekstu i

25 Cf. Cohen 1988: 105.

26 Prilikom izlaganja gledišta koje je Stajnova zastupala, pomenuli smo da je ona imala i tu opciju u vidu ali se na nju nije odlučila.

ona i Jovan podrazumevaju na osnovu ranijih kako svojih tako i tuđih iskustava da muzeji obično ne izlažu kopije umesto originala i da, ako to i čine, ne obmanjuju posetioce već ih o tome obaveštavaju u pratećim legendama ili katalozima.²⁷

Veći je problem kako sačuvati princip deduktivne zatvorenosti u odnosu na radikalne skeptičke alternative kao što su mogućnost da nas zli demon vara ili da smo mozgovi u posudi.²⁸ One se od prethodnih razlikuju po tome što su tako zamišljene da nismo u mogućnosti da dodemo ni do kakve evidencije u prilog verovanju da nisu ostvarene. Koen je toga svestan ali smatra da i u njihovom slučaju možemo da se pozovemo na jedan epistemički relevantan normativni aspekt našeg saznavnog položaja koji dovodi u vezu sa racionalnošću i naziva ga *razložnost*.

U uobičajenim kontekstima, za negaciju radikalnih skeptičkih hipoteza nemamo nikakvu evidenciju, te jedino možemo da se oslonimo na *razložnost* njihovog poricanja što bi, prema slabijim saznavnim standardima, trebalo da bude dovoljno i da znamo da nisu ostvarene. Pošto u njima primenjujemo stroža merila relevantnosti, krajnje neverovatna mogućnost da smo mozgovi u posudama ne spada u relevantne alternative i ne ugrožava naše uobičajene saznavne tvrdnje o spoljašnjem svetu (da smo telesna bića, da postoje druga živa bića, fizičke stvari itd) zasnovane na evidenciji u svetlu koje razložno verujemo u njihovo istinitost; svaka od njih implicira da nismo mozgovi u posudi, njihova razložnost prenosi se preko implikacije na negaciju ove radikalne skeptičke alternative i, ukupno uzev, naše verovanje da ona nije ostvarena čini, kako Koen smatra, intrinzično razložnim. Za nas je, zato, u našem kontekstu dovoljno razložno da verujemo da nismo mozgovi u posudama te znanje sa uobičajenih empirijskih iskaza preko implikacije prenesemo na iskaz

27 Bitno je da ovu širu evidenciju Jana i Jovan u tom kontekstu podrazumevaju (kao deo zajedničke osnove). Ako bi se Jana na nju pozvala i sama rekla da upravnici muzeja obično ne izlažu kopije bez prethodne ili prateće informacije, skeptički nastrojenom sagovorniku bi to savršeno odgovaralo jer bi on time time mogućnost pogreške učinila upadljivom - *reći* da to upravnici muzeja *obično* ne rade znači istaći činjenicu da *ponekad* to rade.

28 Vid. Cohen 1988: 112. Ovde se nećemo upuštati u detalje niti kritičku ocenu Koenovog rešenja.

da nismo mozgovi u posudama. Naravno, filozofski skeptik može da istraje na isticanju ove alternative, nametne je kao relevantnu i na osnovu toga što ne možemo da je isključimo i ne znamo da nije ostvarena kontrapozicijom izvede zaključak da ništa ne znamo o spoljašnjem svetu. Tako on, međutim, stvara svoj, skeptički kontekst sa krajnje relaksiranim merilima relevantnosti i veoma zahtevnim epistemičkim standardom u kojem su njegove premise i zaključak tačni. Pouka koju nam Koen i ostali kontekstualisti upućuju jeste da ni ne pomišljamo da se upuštamo u raspravu sa filozofskim skepticom i *dokazujemo* mu da nešto ipak znamo, jer ćemo istog trenutka upasti u njegov konverzacioni kontekst i uplesti se u mrežu njegovih merila relevantnosti i epistemičkih standarda.²⁹

Sve u svemu, utisak je da glavne teškoće u ovom Koenovom manevrisanju između faktički tri verzije deduktivne zatvorenosti - prenošenja znanja, evidencije i razločnosti preko implikacije - proističu iz internalističkog tumačenja kriterijuma relevantnosti i evidencije, jer je sve vreme glavno pitanja čak i iz perspektive trećeg lica (pripisivača znanja) da li sam subjekt ima opravdanje pomoću kojeg je nekako u stanju da dokaže ili bar pokaže da određena alternativa nije ostvarena. U tom pogledu, čisto eksternalistički kriterijum relevantnosti i eksternalističko određenje snage subjektovog saznanjog položaja za koje se zalaže Dirouz pruža oslonac za konzistentnije rešenje statusa skeptičkih alternativa i objašnjenje u kom smislu možemo da tvrdimo da u svakodnevnim situacijama znamo da nisu ostvarene. Pre toga ćemo ukratko prikazati i osnovne postavke Luisove verzije kontekstualizma u kojoj ideja o relevantnim alternativama igra ključnu ulogu za odgovor na pitanje kako dolazi do promene epistemičkog konverzacionalnog konteksta.

Luis je kontekstualnu zavisnost predikata "zna" dovodio u vezu sa prisustvom kvantifikatora "svi" u polaznom infalibilističkom zahtevu da je za znanje iskaza p neophodno da S ima evidenciju koja isključuje sve mogućnosti pogreške. Njegov razlog za prihvatanje ove polazne definicije znanja sličan je Angerovom i logičke je prirode:

29 Brojne su ubedljive kritike ovakvog kontekstualističkog odgovora skeptiku, od toga da je previše popustljiv preme skepticizmu, do toga da pogrešno razume prirodu i snagu skeptičke argumentacije. One se mogu naći u: Williams 2004; Wright 2005; Klein 2000.

tvrditi u isto vreme da S zna p i dodati da evidencija koju ima ne isključuje neku mogućnost pogreške q (tj. dopustiti da možda greši) zaista izgleda samoprotivrečno i podseća na ranije pominjane dirouzovske nepodnošljive konjunkcije. Infalibilizam, pak, direktno vodi u skepticizam.³⁰ Luis, međutim, ostaje pri tome da mnogo toga znamo o svetu koji nas okružuje, uveren da može da se provuče između, kako sam kaže, “stene falibilizma” i “vrtloga skepticizma”³¹ i to uz pomoć analogije sa primenom kvantifikatora “svi” koji se u odnosi na alternative. Kontekstualističkom pozivanju na semantičku zavisnost izraza koje u običnom jeziku koristimo za kvantifikovanje kao model za analizu značenja glagola *znati* bavićemo se detaljnije u narednom poglavlju. Ovde ćemo samo još jednom zajedno sa Luisom da podsetimo na to da prilikom upotrebe kvantifikatora u svakodnevnom govoru po pravilu imamo u vidu ograničen domen na koji ih primenjujemo.

Za određenje domena govorna lica se obično služe dodavanjem imeničnih ili opisnih konstrukcija (nazvali smo ih graničnicima domena), ali ga tokom razgovora često prećutno podrazumevaju kao deo zajedničke osnove. Pravila vaticanske liturgijske ceremonije prilikom izbora novog pape veoma su striktna i vekovima se nisu menjala. U početku je pod svodovima Sikstinske kapele veliki broj prisutnih (majstori ceremonijala, ispovednici, lekari i medicinsko osoblje, posluga), ali pošto izbor vrši kardinalski izborni kor, u jednom trenutku kardinal zvaničnik glasno kaže “Extra omnes”, osobe koje nisu članovi zbora napuštaju prostoriju, vrata kapele se zatvaraju i zbor potpuno izolovan od spoljašnjeg sveta donosi odluku. Zamislimo da je zvaničnik u trenutku kad su prisutni postupili po njegovom nalogu majstoru papske liturgijske ceremonije saopštio u deklarativnoj formi “Svi su izašli”, a ovaj mu odgovorio “Ne, nisu”. Spor bi (kao u nekim našim ranijim primerima) mogao da bude stvaran i činjeničke prirode: njih dvojica su mogli da imaju u vidu isti domen, ali je majstor osporio zvaničnikovu tvrdnju zato što

30 Sa tom konstatacijom je i Koen započeo svoj članak “Kako biti falibilista” (Cohen 1988: 91).

31 “Dakle, mnogo toga znamo; znanje mora biti nepogrešivo; ipak ili imamo pogrešivo znanje ili nemamo nikakvo (...) Zarobljeni smo između stene falibilizma i vrtloga skepticizma.” (Lewis 1995: 550)

je uočio de je neko od medicinskog osoblja još u sali. Ali, možemo da zamislimo i situaciju, koliko god da je neočekivana, da je došlo do nesporazuma u komunikaciji, da stvarnog sukoba nema i da su obe tvrdnje tačne - to je situacija u kojoj je pod "svi" majstor imao u vidu domen onih koji ne učestvuju u izboru pape, dok je zvaničnik imao u vidu domen osoba koje su u Sikstinskoj kapeli.

Luis ovu vrstu kontekstualne zavisnosti kvantifikatora koristi da bi i primenu uslova isključenja mogućnosti pogreške kontekstualno ograničio na relevantne alternative:

"Šta znači reći da je svaka mogućnost u kojoj važi *ne-P* eliminisana? Izraz koji služi za kvantifikaciju, poput 'svaki', po pravilu je ograničen na neki određeni domen. Ako kažem da je svaka čaša prazna i da je vreme za novu turu, moji sagovornici i ja besumnje ignorišemo većinu čaša koje postoje u čitavom svetu i u svim vremenima. One su izvan domena. One su irelevantne za istinitost onoga što sam rekao.

Isto tako, ako kažem da je svaka neotklonjena mogućnost ona u kojoj važi *P*, ili nešto slično, ja besumnje ignorišem neke od postojećih neotklonjenih alternativnih mogućnosti koje postoje. One su izvan domena; one su irelevantne za istinitost onoga što sam rekao.

Ali, naravno, nije mi dozvoljeno da ignorišem baš svaku mogućnost koju poželim. Inače bi istinito pripisivanje znanja, samom sebi ili drugima, bilo krajnje lako. Ja mogu s pravom da ignorišem neke neotklonjene mogućnosti; ne mogu ispravno da ignorišem ostale. Naša definicija znanja iziskuje *sotto voce* uslov. *S* zna da *P* akko *S* - ova evidencija eliminiše svaku mogućnost u kojoj *ne-P* - Pssst! - sem onih mogućnosti koje s pravom ignorišemo." (1996, 554)

Da li je neka alternativa relevantna ili ne, regulisano je kombinovanom primenom odgovarajućih pravila.³² Luis navodi tri koja dopuštaju i četiri koja zabranjuju ignorisanje neke alternative. Prohibitivna pravila *aktualnosti*, *verovanja*, *sličnosti* i *pažnje* jača su od permisivnih i za nas ovde zanimljivija, posebno poslednja dva koja

32 Ičikava (Ichikawa 2011) smatra da su pozivanje na kontekstualnu zavisnost "svaka" i artikulacija pravila relevantnosti dva nezavisna projekta; za Ičikavu prvi projekat je prihvatljiviji (razvija ga u: Ichikawa 2017).

uvode u igru konverzacione faktore³³ i objašnjavaju kako sa promenom skupa relevantnih alternativa koja se odvija pod dejstvom determinanti biva promenjen epistemički konverzacioni kontekst, a sa njim sadržaj predikata “zna” i istinosni uslovi saznanje tvrdnje. Zadržaćemo se samo na pravilu pažnje u kojem, prema Luisovom mišljenju, leži konverzacioni mehanizam pomoću kojeg skeptik svoje čak i krajnje neverovatne hipoteze može da nametne kao relevantne i tako stvori kontekst sa nedostižnim epistemičkim standardima.³⁴

Prema pravilu pažnje, naime, svaka ona mogućnost pogreške koja je u razgovoru pomenuta, pa čak i neka na koju su subjekt ili govorno lice prilikom pripisivanja znanja samo pomislili, automatski postaje relevantna: “mogućnost koja uopšte nije ignorisana *ipso facto* nije ispravno ignorisana” (1996, 559). Ovo pravilo zaista elegantno objašnjava kako filozofski skeptik može čak i pomoću hiperboličnih mogućnosti (kao što je ona izražena u hipotezi da smo mozgovi u posudi čijim sadržajem svesti manipulišu maliciozni neuronaučnici) da ugrozi naše uobičajene saznanje tvrdnje. Štaviše, ono nas i u svakodnevnim okolnostima lišava obaveze da tragamo za uverljivim obrazloženjem kako bismo svojim prigovorima ulili snagu - Jovanu bi u Narodnom muzeju bilo dovoljno da samo pomene mogućnost da je umesto originalne “Kupačice” izložena njena verna kopija pa bi ta alternativa postala relevantna a Jana ne bi imala pravo da je zanemari jer bi, ako nije u stanju da je evidenciono isključi, izgubila znanje da je pred njima to Renoarovo delo.

Sam Luis između ovolike popustljivosti prema skeptiku i ugrožene stabilnosti znanja bira drugu opciju: s obzirom na lakoću sa kojom pravilo pažnje isporučuje relevantne alternative, znanje se -

33 Pravilo sličnosti nam nalaže da kada već imamo jednu alternativu koju shodno drugim pravilima ne bi trebalo da ignorišemo ne smemo da ignorišemo ni one alternative koja su joj upadljivo slične, a pravilo pažnje - da nemamo pravo da ignorišemo nijednu alternativu koje smo postali svesni.

34 Šejfer, je, doduše, u pravu (vid. fus. 19) kada primećuje da sam Luis izbegava pojam epistemičkih standarda. Ipak, suštinski to ništa ne menja u Luisovom shvatanju da se, iako je subjektov saznanjajni položaj isti, sa promenom skupa relevantnih alternativa menjaju istinosni uslovi naše saznanje tvrdnje “S zna da *p*” - u kontekstu u kojem je ta tvrdnja neistinista očigledno je da su pojačani zahtevi u pogledu snage subjektove evidencije.

kako sam naslov Luisovog članka otkriva - pokazuje kao nepostojano. U svakom slučaju, nimalo optimistična slika za sve one koji su ubeđeni da mnogo toga znamo, od običnih ljudi, preko naučnika do filozofa koji se bave epistemološkim temama:

“Bavite se malo epistemologijom. Pustite mašti na volju. Nadite neotklonjene mogućnosti pogreške svugde. (...) Eto kako epistemologija uništava znanje. (...) Eto kako je znanje nepostojano. istražujte ga, i ono će odmah da iščezne.” (1996: 559-60)

Ne deluje posebno utešno što Luis u istom pasusu dodaje da je reč samo o privremenom gubitku znanja u osobenom epistemološkom kontekstu i da, kada se vratimo svakodnevici, “mnogo toga s pravom možemo da ignorišemo, mnogo toga da znamo, i mnogo tačnih saznanjnih tvrdnji da izrekemo o sebi i drugima” (*ibid.* 559) - s jedne strane bode oči asimetrija između ponekad veoma tegobnog sticanja i ovakve lakoće gubljenja znanja, dok je sa druge strane jednom kada je skeptički crv sumnje nagrizao našu misao veoma teško praviti se kao da se nikada nismo upoznali sa mogućnostima da haluciniramo, sanjamo, da nas zli demon vara, da smo mozgovi u posudi i svim drugim iz omiljenog filozofskog repertoara.

Koliko god da uspešno objašnjava kako skeptik stvara kontekst u kojem su takve mogućnosti relevantne, zbog ovih neprihvatljivih posledica Luisovo pravilo pažnje se pokazalo kao najslabija tačka njegove verzije kontekstualizma i s pravom bilo izloženo prilično razornim prigovorima. Osim Luisa, niko od kontekstualista nije tako olako prešao preko Ostinovog zapažanja da, onako kako grajsovske maksime evidencije nalažu, sagovornici nemaju pravo da od nas traže da navedemo dovoljno razloga zbog kojih smo ubeđeni da nešto znamo a da sebi dopuštaju luksuz da nam bez ikakvog obrazloženja navode moguće pogreške.³⁵

35 Na ove nedostatke pravila pažnje ukazuju gotovo svi komentatori Luisovog gledišta, kako oni koji su skloni da neke od njegovih osnovnih postavki prihvate (Ichikawa 2017; Blome-Tillman 2014, 2022), tako i oni koji ga samo kritikuju (Klein 2000; Williams 2001m 2004). Ipak, Ičikava je po svoj prilici u pravu kada zapaža da se ovakvi prigovori odnose samo na pojedina Luisova pravila i ne ugrožavaju pragmatički okvir koji teorija relevantnih alternativa pruža za tumačenje kontekstualne zavisnosti glagola *znati* i saznanjnih tvrdnji.

Dva ključna pojma u Dirouzoj koncepciji epistemičkih standarda i njihove kontekstualne promene jesu *snaga epistemičkog položaja* i *osetljivost* verovanja. Ti pojmovi su, kako ih Dirouz interpretira, komplementarni ali logički nezavisni.

Za razliku od Koena i Luisa koji epistemičke standarde dovode u vezu sa evidencionim isključenjem relevantnih alternativa, Dirouz ih povezuje sa modalnom procenom eksternalistički shvaćene snage subjektovog saznanjog položaja pomoću Nozikovog kondicionalnog uslova osetljivosti. Dirouz ga ne uvodi kao nužan uslova za znanje, već u njemu nalazi konverzaciono pravilo (pravilo osetljivosti) kojim se pripisivači znanja služe da bi povisili ili snizili saznanjne standarde i tako promenili epistemički konverzacioni kontekst. Poput ostalih kontekstualista, i on zastupa metalingvističku tezu prema kojoj se istinosni uslovi saznanjnih tvrdnji oblika “*S zna p*” menjaju na određen način zavisno od konteksta izricanja, precizirajući da “ono što tako varira jeste epistemički standard koji *S* mora da ispuni (ili, u slučaju poricanja znanja, ne uspeva da ispuni) da bi jedna takva tvrdnja bila tačna” (DeRose 2009: 2-3). U nastavku on koristi pojam snage subjektovog saznanjog položaja koji je uveo u članku (1995), kvalifikujući ga kurzivom naglašenim prilogom “*veoma*” koji ukazuje na to da je reč o osobini podložnoj stepenovanju, i uz pozivanje na Kaplanovu distinkciju između karaktera i sadržaja rezimira neke od osnovnih postavki svog kontekstualističkog gledišta:

“U nekim kontekstima, tačnost ‘*S zna da p*’ iziskuje da *S* ima istinito verovanje da *p* i da je, takođe, u *veoma* jakom epistemičkom položaju u odnosu na *p*, dok u nekim drugim kontekstima preduslov tačnog tvrđenja iste te rečenice može, uz to da *S* ima istinito verovanje da *p*, bito još samo da *S* ispunjava neki niži epistemički standard. U jednom važnom smislu, tvrdnje o kojima je reč nemaju isto značenje u tim različitim kontekstima. (...) možemo ugrubo da kažemo da je karakter ‘*S zna da p*’ to da *S* istinito veruje da *p* i da je u *dovoljno dobrom* epistemičkom položaju u odnosu na *p* (...) Ali koliko dobar je dovoljno dobar? To je ono što varira sa kontekstom. U određenju sadržaja saznanjnih tvrdnji kontekst fiksira u koliko dobrom epistemičkom položaju subjekt mora da bude da bismo mu pripisali znanje da *p*.” (Ibid. 3)

Snagu epistemičkog položaja Dirouz tumači u duhu nozikovske ideje o praćenju istine kroz moguće svetove poredane po stepenu

sličnosti sa aktualnim svetom: što je *širi* opseg mogućih svetova u kojima *S*-ovo verovanje *prati* istinu u tom smislu što u svetovima u kojima *p* jeste slučaj *S* veruje da *p*, a u svetovima u kojima *p* nije slučaj *S* ne veruje da *p*, to je *S* u *jačoj* epistemičkoj poziciji; drukčije rečeno, što je udaljeniji mogući *ne-p* svet u kojem će *S* verovati da *p* iako *p* nije slučaj, to je *S*-ov saznavni položaj jači.³⁶ Kada je fiksiran poredak mogućih svetova po stepenu sličnosti sa aktualnim svetom, ova mera za snagu epistemičkog položaja je objektivna i omogućuje donošenje komparativnih sudova u kojima se javljaju pridevi "isti", "slabiji" ili "jači".³⁷ Kontekstualističku crtu unosi procena pripisivača znanja da li je u datom kontekstu, s obzirom na epistemički standard koji implicitno ili eksplicitno usvajaju, subjektov saznavni položaj (koje god snage bio) *dovoljno* jak da ga kvalifikuje za znanje. Drugim rečima, standard pripisivanja znanja Dirouz tumači kao *prag* koji pripisivači postavljaju na skali snage epistemičkog položaja i koji bi subjekt trebalo da dosegne da bi ispunio nužan uslov za znanje.

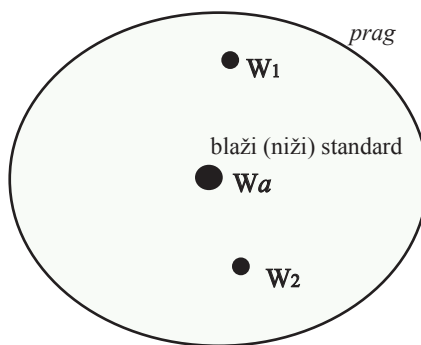
Standard kao prag na skali snage se, dakle, menja sa promenom konverzacionalnog konteksta, odnosno namera, potreba, interesa i drugih subjektivnih stavova pripisivača znanja. Pošto ovi činioči utiču na merilo za to u koliko jakom (ili, kako Dirouz u citiranom tekstu kaže, dobrom) saznavnom položaju *S* mora da bude spram iskaza *p* da bi (uz ispunjene ostale nužne uslove) bila tačna tvrdnja "*S* zna da *p*", u kontekstima sa različitim standardima razlikovaće se i istinosni uslovi te tvrdnja, što objašnjava zašto je ona u jednom od njih istinita a u nekom drugom neistinita. Zavisno od toga koliko je visoko postavljen prag na skali snage varira i pripisivanje znanja: jedan isti saznavni položaj biće dovoljno jak za znanje ako je prag postavljen nisko, ali preslab ako je postavljen previsoko.

36 Vid. DeRose 1995: 34.

37 Kako primećuje Ičikava, Dirouz epistemički standard opisuje kao meru modalne distance - do koje udaljenosti u modalnom prostoru mogućih svetova je subjekt u stanju da prati istinu, tj. da izbegava pogrešku (Ichikawa 2017: 29). S obzirom na neprebrojive aspekte u pogledu kojih se svetovi mogu razlikovati ili biti slični, teško da se može uspostaviti objektivni poredak, ali je za svrhe izlaganja dovoljna idealizacija u kojoj se kao poređenje vrši u pogledu okolnosti koje se tiču subjektovog saznavnog položaja i istinosne vrednosti iskaza u odnosu na koji se utvrđuje njegova snaga.

Mehanizam promene epistemičkih standarda sadržan je u pravilu osetljivosti koje se oslanja na kondicionalni uslov da, kad bi p bilo neistinito, S ne bi ni verovao da p . Prikazana pomoću opisanog modela mogućih svetova, osetljivost nekog verovanja proteže se od aktualnog kroz bliske moguće svetove sve do prvog sveta u tom poretku u kojem p nije istinito a S veruje da p ; to bi u stvari bio najbliži svet (koliko god da je inače udaljen) u kojem bi subjekt imao pogrešno verovanje. Tako shvaćena, osetljivost nečijeg verovanja odslikava snagu njegovog saznavnog položaja, a ukazivanjem na mogućnost pogreške proverava se i jedno i drugo - ako bi subjekt verovao da p u tom mogućem svetu u kojem p nije slučaj, prosudićemo da je njegov saznavni položaj spram p nedovoljno jak da bismo mu pripisali znanje. Prema Dirouzovom mišljenju, međutim, takav sud je samo izraz naše *sklonosti* da verovanjima koja su neosetljiva na moguće pogreške uskratimo status znanja.

Da bismo pokazali kako taj mehanizam promene epistemičkih standarda funkcioniše, vratimo se našem primeru.

Grafikon 1: Kontekst sa nižim standardom

Na grafikonu 1. prikazan je modalni prostor u čijem centru je aktualni svet W_a u kojem Jana i Jovan obilaze postavku u Narodnom muzeju i nalaze se pred Renoarovom "Kupačicom". Jana je prepoznaje i, dok joj prilaze, kaže Jovanu: "Evo je Renoarova 'Kupačica'". Jovan joj skreće pažnju da je to možda Radovićev (W_1) ili Araličin akt (W_2), ali mu ona pokazuje na pločicu sa natpisom i na sadržaj legende pored slike. Jovan se slaže da Jana zna da je pred njima Renoarova "Kupačica" - u skladu sa epistemičkim standardom koji

prećutno usvaja, on procenjuje da je Janin saznanji položaj dovoljno jak da joj omogućuje da prati istinitost iskaza “Ovo je Renoarova ‘Kupačica’” u (elipsom ograničenom) opsegu najbližih mogućih svetova među kojima su svakako neki takvi da je u njima taj iskaz istinit (recimo da muzej nisu obišli tog, nego nekog drugog dana), ali i oni u kojima nije istinit (W1 i W2); pošto u ovima Jana ne bi verovala da je pred njima Renoarova “Kupačica”, njeno verovanje je u tom opsegu osetljivo pa se Jovan nimalo ne ustručava da joj pripiše znanje i oni nastavljaju da obilaze izložbu.

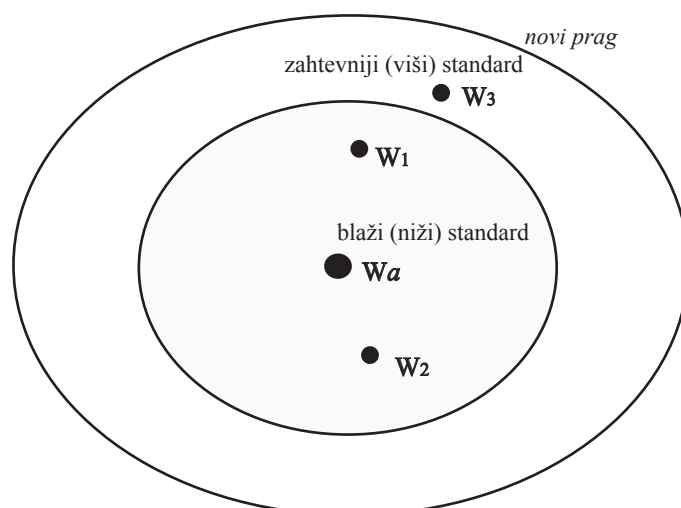

Figura 2: Kontekst sa višim standardom

Njihov razgovor kreće u drugom smeru u kontekstu u kojem Jovan ukazuje na mogućnost da je to ipak verna kopija Renoarove slike koju je muzej izložio iz bezbednosnih razloga, podsećajući Janu na to da je original svojevremeno bio ukraden, nađen u oštećenom stanju, restaurisan i godinama zajedno sa ostalim dragocenostima iz zbirke strane umetnosti čuvan u depou. Ova alternativa prikazana je na grafikonu 2 kao mogući svet W3 koji je u modalnom poretku udaljeniji od svetova W1 i W2. Ukazujući na tu mogućnost pogreške, Jovan u stvari primenjuje pravilo osetljivosti, pomera granicu (novi

prag) do koje bi Janino verovanje trebalo da prati istinu i proverava snagu njenog saznavnog položaja u svetlu zahtevnijeg epistemičkog standarda - u opisanim okolnostima, njeno verovanje da je pred njom Renoarova "Kupačica" na tu mogućnost pogreške nije osetljivo (pred njom bi bila verna kopija, a ona bi verovala da je originalna Renoarova slika), njen saznavni položaj nije dovoljno jak da joj se pripiše znanje pa Jovan sada tačno tvrdi da Jana ne zna da je pred njima Renoarova "Kupačica".

Koliko god da su komplementarni, pojmovi snage epistemičkog položaja i osetljivosti verovanja na istinu ipak su nezavisni.³⁸ Epistemički standard je mera za snagu epistemičkog položaja subjekta u odnosu na neki iskaz p od koje zavisi da li će tvrdnja " S zna da p " biti tačna ili ne. Osetljivost, pak, Dirouz ne tumači kao nužan uslov za znanje već samo kao konverzaciono pravilo pomoću kojeg pripisivači znanja mogu da pomeraju granicu (prag) u modalnom prostoru i na taj način menjaju epistemičke standarde. To što smo izrazito skloni da neosetljiva verovanja ne smatramo znanjem ne znači da u nekim posebnim okolnostima nećemo biti spremni da subjektu pripišemo znanja zahvaljujući tome što procenjujemo da je njegov saznavni položaj dovoljno jak u odnosu na primenjen standard, uprkos tome što njegovo verovanje nije osetljivo na neku mogućnost pogreške smeštenu u mogući svet iza postavljene granice.

Te posebne okolnosti opet imaju veze sa konverzacionalnim faktorima. S obzirom na to da su Jana i Jovan supružnici, bliski su, dele afinitet prema istim slikarskim pravcima i dobro poznaju umetnost, ne bi nas iznenadilo da je razgovor krenuo u malopredlažnjem smeru (Jovan je ukazao na mogućnost pogreške u W3), da se okolnosti nisu promenile, ali da je Jana Jovanovo zapažanje prokomentarisala rečima: "Pa valjda bi to pisalo na legendi". Tim komentaram ona ne bi ništa promenila u svom saznavnom položaju, ali je mogla Jovana da navede da prihvati da je i takav kakav je njen položaj dovoljno jak i da, uprkos tome što je njeno verovanje neosetljivo na mogućnost pogreške izvan prvobitnog praga, ostane pri slabijem epistemičkom standardu i pripiše joj znanje.

Dirouz je svestan da se u ovakvom razdvajanju snage epistemičkog položaja i uslova osetljivosti krije i jedna zamka u koju nas, kao

38 Cf. DeRose 1995: sect. 13.

što smo videli ranije (u 2. poglavlju) na primeru skeptičke argumentacije, uvlači princip deduktivne zatvorenosti znanja. Zaista, ako taj princip važi, onda bi iz toga što Jana zna da je pred njom Renoarova “Kupačica”³⁹ trebalo da sledi da zna da pred njom nije kopija te slike; u suprotnom, Jovan bi bio primoran da tvrdi nepodnošljivu konjunkciju: “Jana zna da je ovo Renoarova ‘Kupačica’ iako ne zna da je to verna kopija Renoarove slike”. Kao autor koji je i smislio kvalifikaciju *nepodnošljiva* i u dopuštanju ovakvih konjunkcija našao presudan argument protiv odgovora skeptiku koji odbacuju deduktivnu zatvorenost znanja, Dirouz taj princip prihvata uz (Koenovo) upozorenje da moramo voditi računa da prilikom njegove primene ne menjamo konverzacioni kontekst. Konkretno, to znači da Jovan u kontekstu sa nižim epistemičkim standardom Jani može tačno da pripiše i znanje da slika na koju pokazuje nije verna kopija Renoarove “Kupačice”.

S obzirom na određenje snage sazajnog položaja u duhu eksternalističko ideje praćenja istine kroz moguće svetove, Dirouz je u poziciji da ponudi kontekstualističko objašnjenje kako Jana zna da pred njom nije kopija Renoarove slike - ili uopšte kako možemo da znamo negacije običnih ili radikalnih skeptičkih alternativa - koje je konzistentnije od onih koje su ponudili Stajnova i Koen. Naime, ovakvo znanje, do kojeg se dolazi na osnovu principa deduktivne zatvorenosti, ne predstavlja neki poseban tip znanja - Jana to zna zahvaljujući činjenici da Jovan njen sazajni položaj posmatra u svetlu slabijeg epistemičkog standarda, uviđa da je ona u *istom* sazajnom položaju prema iskazu “Ovo je Renoarova ‘Kupačica’” kao i prema iskazu “Ovo nije verna kopija Renoarove ‘Kupačice’”, pa pošto procenjuje da je taj položaj dovoljno dobar da joj se pripiše znanje prvog, smatra da je dovoljno dobar da joj omogućuje i znanje drugog iskaza. Na grafikonu 2 se, uostalom, vidi se da u prvom oivičenom modalnom prostoru sa najniže postavljenim pragom Janino verovanje *de facto* prati i istinu da pred njom nije verna kopija Renoarove slike: ni u jednom od najbližih mogućih svetova koji se u tom u tom prostoru nalaze pred njom nije kopija tog

39 Naravno, deo zajedničke osnove koja određuje i ovaj i ostale Janine i Jovanove konverzacione kontekste jeste i pretpostavka da je pred njima *original*, a ne kopija Renoarove slike.

Renoarovog dela. Da je kojim slučajem prvo tvrdio da ona *ne zna* da to nije verna kopija Renoarove “Kupačice” pa, primenom kontrapozicije, zaključio da ona *ne zna* da je to Renoarova “Kupačica”, Jovan bi prvom tvrdnjom postavio viši epistemički standard, u tom zahtevnijem kontekstu pokazalo bi se da Janin saznavni položaj nije dovoljno jak u odnosu na iskaz ”Ovo nije verna kopija Renoarove ‘Kupačice’”, pa pošto je u tom kontekstu ona u jednakom položaju i spram “Ovo je Renoarova ‘Kupačica’“, neće biti dovoljno jak ni za znanje ovog iskaza.

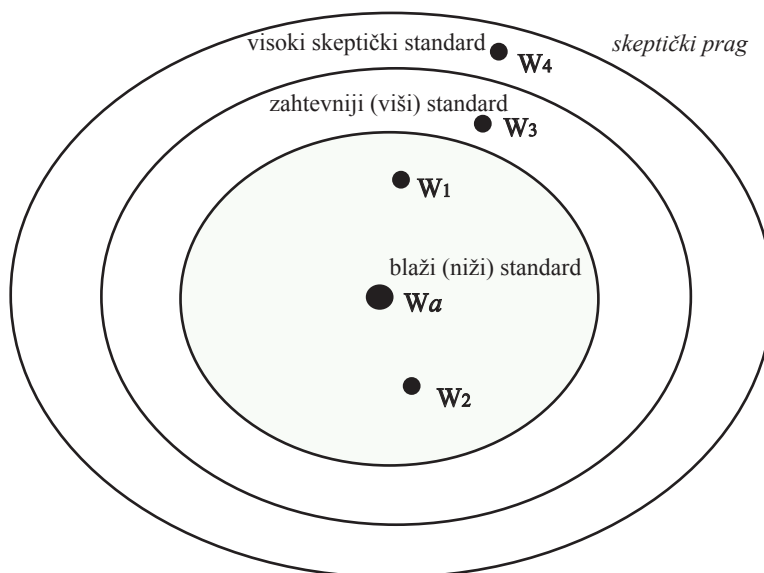

Figura 3: Filozofsko-skeptički kontekst

Isto objašnjenje primenljivo je i na radikalne alternative pomoću kojih filozofski skeptik drastično pomera granicu u modalnom prostoru praćenja istine i povišuje epistemičke standarde (grafikon 3). Da se Jovan prisetio Dekartovih *Meditacija* i Jani skrenuo pažnju na mogućnost da je zli demon vara da je to Renoarova “Kupačica”, po svoj prilici bi bio još spremniji da ostane u početnom, blažem kontekstu; u njemu će on, pošto je Jana u istom saznavnom položaju

prema iskazima “Ovo je Renoarova ‘Kupačica’” i “Ne obmanjuje me zli demon”, na osnovu toga što je prema slabijem standardu taj položaj dovoljno jak da joj pripiše znanje prvog prihvatiti da je dovoljno jak i za njeno znanje drugog iskaza. Kao i u prethodnom slučaju, na grafikonu 3 vidi se da u modalnom prostoru omeđenom prvom graničnom linijom (najniže postavljenim pragom) Janino verovanje *de facto* prati i istinu da je ne vara zli demon, jer su svi najbliži mogući svetovi smešteni u tom prostoru zaista svetovi u kojima ne postoji zli demon koji je vara. Ali da je Jovan kojim slučajem zadržati kartezijanski skeptik, mogao je da insistira na tome da Jana ne zna da je zli demon ne vara, tom tvrdnjom bi pomerio granicu u modalnom prostoru toliko daleko da obuhvata i mogući svet (W4) u kojem postoji zli demon koja nas obmanjuje, povisio bi epistemički standard i ocenio da Janin saznavni položaj nije dovoljno jak ni za znanje da je ne obmanjuje zli demon ni za znanje da je pred njom Renoarova “Kupačica”.

Ovakvo uporedno pripisivanje i poricanje znanja nije izuzetak vezan samo za saznavne tvrdnje niti semantička anomalija svojstvena jedino predikatu “zna”. Nezavisnu lingvističku evidenciju Dirouz nalazi u upotrebi komparativnih kondicionalnih iskaza⁴⁰ tipa: “Ako je Jovan visok, onda je i Dušan visok” i “Ako Dušan nije visok, onda ni Jovan nije visok”. Ti iskazi podrazumevaju da su Jovan i Dušan (bar približno) iste visine; ako je to tačno, koliko god menjali prag na skali koji bi visina nečijeg tela trebalo da dosegne ili pređe da bismo mogli da mu pripišemo svojstvo *biti visok* (setimo se, standardi visine takođe se menjaju sa konverzacionim kontekstom procenjivača - nisu isti, recimo, za rukometaše i košarkaše), oni će ostati istiniti.

Paralelno tome, prema Dirouzovom mišljenju, i istinitost komparativnih kondicionala: “Ako je Jana u dovoljno jakom saznavnom položaju da zna da je to Renoarova ‘Kupačica’, onda je ona u dovoljno jakom položaju i da zna da to nije kopija Renoarove slike” i “Ako Jana nije u dovoljno jakom saznavnom položaju da zna da to nije kopija Renoarove slike, onda ona nije u dovoljno jakom položaju da zna da je to Renoarova ‘Kupačica’” podrazumeva da je Jana u istom saznavnom položaju prema iskazima koji su mogući predmet

40 Cf. DeRose 1995: sect. 10.

njenog znanja. Koliko god podizali ili spuštali epistemički standard shvaćen kao prag koji bi snaga njenog sazajnog položaja trebalo da dosegne da bismo joj pripisali znanje, ova dva kondicionalna iskaza ostaju tačna. Važno je samo da prilikom njihove primene vodimo računa o kontekstu i epistemičkom standardu koji se u njemu primenjuje.

Kao što se vidi na grafikonu 2, prvi odgovara kontekstu u kojem je (prećutno) granica u modalnom prostoru postavljena tako da se osetljivost Janinog verovanja procenjuje do bliskih mogućih svetova kao što su W1 i W2, u kojima je pred njom Radovićev odnosno Araličin akt; ona je u takvom (dovoljno jakom) sazajnom položaju da je njeno verovanje osetljivo na istinu jer u tim svetovima ne bi ni verovala da je to Renoarova "Kupačica". Posmatrano u kontekstu sa nižim epistemičkim standardom Jana je, dakle, u istom sazajnom položaju prema iskazu da je to Renoarova "Kupačica" i prema negaciji alternative (W3) da je to kopija, pa pošto je taj položaj dovoljno jak za znanje prvog iskaza, Jovan može da ga smatra dovoljno jakim i za znanje da to nije kopija Renoarovog dela.

Drugi komparativni kondicional odgovara kontekstu u kojem je Jovan Jani tačno odrekao znanje oba iskaza. Eksplicitnom tvrdnjom antecedensa da Jana ne zna da slika koju gleda nije kopija on je pomerio granicu u modalnom prostoru, uključio mogući svet W3 u Janino verovanje nije osetljivo na iskaz "Ovo nije kopija Renoarove 'Kupačice'" (u W3 taj iskaz nije istinit a ona veruje da jeste), pa pošto prema zahtevnijem standardu njen sazajni položaj sada nije dovoljno jak za znanje tog iskaza neće biti dovoljno jak ni za znanje iskaza "Ovo je Renoarova 'Kupačica'".⁴¹

Do sličnog zaključka Dirouz dolazi i u poređenju uobičajenog sazajnog konteksta sa filozofsko-skeptičkim (figura 3). Opet je važno da ta dva konteksta posmatramo odvojeno i pazimo na to koji epistemički standard primenjujemo: Janin sazajni položaj se u kontekstu sa nižim standardom može oceniti kao dovoljno jak i za znanje da je pred njom Renoarova "Kupačica" i za znanje da je ne vara zli demon, dok će u kontekstu sa visokim skeptičkim standard-

41 Veoma je bitno šta se prvo tvrdi u antecedensu ovakvih komparativnih kondicionala, jer se njime uspostavlja epistemički standard u svetlu kojeg se procenjuje i sazajni položaj subjekta opisan u konsekvensu.

om uspostavljenim tvrdnjom antedecensa da ne zna da je ne vara zli demon Jani biti uskraćeno i znanje da je pred njom originalno Renoarovo delo - u tom kontekstu njen saznavni položaj je nedovoljno jak u odnosu na obe te činjenice.

Ovde smo samo nastojali da prikazemo kako izgleda Dirouzovo rešenje skeptičkog problema i ukažemo na neke njegove prednosti u odnosu na rešenja koja su ponudili Stajnova i Koen.⁴² Kako god inače procenjivali njihove dobre i loše strane, sva tri postižu bar jedan zajednički cilj: uobičajene saznavne tvrdnje su sačuvane od radikalnih skeptičkih alternativa, deduktivna zatvorenost znanja nije žrtvovana i, što Dirouz posebno naglašava, izbegnuta je nepodnošljiva konjunkcija - ili (prema uobičajenim epistemičkim standardima) znamo i to da imamo ruke i to da nismo mozgovi u posudama, ili (prema visokom skeptičkom standardu) ne znamo ni to da nismo mozgovi u posudi ni to da imamo ruke.

Pre nego što pređemo na sledeće poglavlje i prikaz semantičkih modela u svetlu kojih kontekstualisti obično analiziraju kontekstualnu zavisnost predikata “zna” iznećemo još nekoliko po našem mišljenju korisnih zapažanja.

Tumačenje epistemičkih standarda koja smo ovde prikazali ne uklapaju se podjednako dobro u svaki od tri semantička modela na koje se kontekstualisti pozivaju: model osnovnih indeksikala, skalarni (on uključuje i do sada najčešće korišćene komparativne prideve) i kvantifikatorski model. Prvi model je neutralan u pogledu toga za koje shvatanje epistemičkih standarda ćemo se opredeliti, u njemu se samo ukazuje na semantičku zavisnost glagola *znati* od kontekstualno promenljivih epistemički relevantnih parametara koji, po analogiji sa kaplanovskom analizom osnovnih indeksikala, čine prikrivenu (neartikulisano) indeksičku komponentu rečenica oblika “*S zna da p*”. Skalarnom modelu pogoduje tumačenje epistemičkih standarda kao merila za procenu snage saznavnog položaja, zato što *snaga* jeste svojstvo podložno stepenovanju, a konverzacioni kon-

42 Dirouzovo rešenje ima jednu prednost i u odnosu na Luisovo: skeptički kontekst u stvari nastaje ne prosto pominjanjem alternative, nego *eksplicitnom saznavnom tvrdnjom* tipa “Ne znaš da te ne vara zli demon” i specifikacijom mogućih okolnosti koje, ako su aktualizovane, objašnjavaju kako smo dospeli u položaj da grešimo.

tekst (zajednička osnova učesnika u razgovoru) fiksira njen prag, tj. u koliko jakom položaju bi subjekt *S* morao da bude u odnosu na iskaz *p* da bi tvrdnja “*S* zna da *p*” u datom kontekstu bila tačna. Trećem, kvantifikatorskom modelu više odgovara povezivanje epistemičkih standarda sa zahtevom da subjekt mora da ima evidenciju koja isključuje sve relevantne alternative - ublažavanjem ili pooštavanjem merila relevantnosti širi se ili sužava skup relevantnih alternativa, čime se povisuju ili snižavaju epistemički standardi.

U ovom poglavlju smo videli da kontekstualisti epistemičke standarde uzimaju kao kontekstualne parametre koji dopunjuju sadržaj predikata “zna” i istinosne uslove saznavnih tvrdnji; sa njihovom promenom (jačanjem ili slabljenjem) menja se epistemički konverzacioni kontekst. Više puta smo pominjali da, prema mišljenju kontekstualista, na promenu saznavnih standarda utiču konverzacioni faktora kao što su namere, potrebe, interesi i drugi subjektivni stavovi pripisivača znanja. Njih smo, sledeći u tome Baumann⁴³, nazvali determinantama. Važno je istaći da njihova lista ne mora biti ni svedena ni iscrpna - razni kontekstualisti pridaju različit značaj nekoj ili nekolicini njih. Koje od njih će biti dominantne (da li ulog koji je u igri, potrebe, interesi ili svrhe) najčešće zavisi od tipa situacije i okolnosti u kojima se subjekt i pripisivači znanja nalaze. Za odbranu i teorijsko obrazlaganje glavne kontekstualističke teze mnogo je bitnije da se pokaže da promene standarda (konteksta) nisu proizvoljne, odnosno da se delovanje takvih determinanti odvija u skladu sa određenim konverzacionskim pravilima kojih se učesnici u epistemičkom govornom kontekstu pridržavaju. Iako možda nije direktno povezan sa semantičkom analizom predikata “zna”, ovaj pragmatički momenat valja imati u vidu da bi se, u skladu sa grajsovskim shvatanjem konverzacije, izbegla krajnost hampti-damptijevske preslobodne upotrebe reči. Naravno, samim tim što su konverzaciona, i ova pravila u posebnim okolnostima mogu da se krše, kao što uostalom čini (i to priznaja) Luis u svom članku “Nepostojano znanje” gde - prisetimo se samo pravila pažnje - već na prvim stranicama pominjanjem radikalnih skeptičkih alternativa stvara skeptički kontekst i uništava znanje koje želi da nam saopšti. Ipak, Luisi za to navodi tipično grajsovsko opravdanje: izvrđavanje pravila

43 Baumann 2016.

dopušteno je ako će to olakšati razumevanja (u ovom slučaju, njegovih filozofskih poruka) i doprineti uspešnoj komunikaciji!⁴⁴

Na kraju još jedna napomena. Primeri kojima smo se do sada pretežno bavili i oni u kojima su kontekstualisti obično tražili lingvističku potvrdu za svoje intuicije⁴⁵, kao i neki semantički modeli na koje su se pozivali u analizi kontekstualne uslovljenosti predikata “zna” (posebno model komparativnih prideva), sugerišu da se promena epistemičkih standarda dovodi u vezu sa skalarnim pooštavanjem zahteva za znanje koje se odvija kao širenje skupa relevantnih alternativa koje bi subjektova evidencija morala da eliminiše ili opsega mogućih svetova u kojima bi subjektovo verovanje trebalo da prati istinu. Ovaj utisak naveo je pojedine autore⁴⁶ da konverzacionom kontekstualizmu pripišu tezu o jedinstvenoj skali na kojoj kontekste i standarde možemo da poredamo po njihovoj zahtevnosti ili strogosti, od onih najslabijih kao što su svakodnevni, preko strožih kao što su istražni ili sudski, do veoma zahtevnih kao što su naučni; a u duhu konstatacije koju duguju Stajnovoj, mogli bismo dodati - zašto ne i epistemoloških, tačnije filozofsko-skeptičkih kao najzahtevnijih! Svakako da su takvom utisku ponajviše doprineli klasični zastupnici kontekstualizma - od Koena i Dirouza koji su saznajne kontekste poredili po njihovoj zahtevnosti i na skali po strogosti na dno stavljali uobičajene a na vrh skeptički kao kontekst sa najvišim epistemičkim standardima, do Luisa i njegovog zapažanja da znanje iščezava čim počnemo da se bavimo epistemologijom - svojim nastojanjem da pokažu kako on elegantno rešava problem skepticizma i dopuštajući skeptiku da u svom kontekstu nametne svoja merila i trijumfuje zaključkom da prema tim naizgled najstrožim standardima niko nikada ništa ne može da zna.

44 “Da bih preneo svoju poruku, izvrdao sam pravila. Da sam pokušao zviždanjem da izrazim ono što se ne može izreći, kakva korist od toga? Oslonio sam se na osnovno načelo pragmatike koje nadvladava svako od pravila koje sam pomen-uo: interpretirajte poruku tako da ona ima smisla (...)” (Lewis 1996: 566)

45 Najčešće su korišćeni Dirouzov primer banke (DeRose 1992: 913) i Koenov primer aerodroma (Cohen 1999: 58)

46 Upor. Williams 2001. Noviji zastupnici kontekstualizma - na primer Bauman (Baumann 2016) ili Ičikava (Ichikawa 2017) - su u tom pogledu daleko oprezniji.

Kontekstualizam kao metalingvističko gledište o značenju predikata “zna” i istinosnim uslovima rečenica oblika “*S* zna da *p*” ipak nije nužno povezan sa tom pretpostavkom. Prvo, kada je u pitanju prelazak iz blažeg u zahtevniji kontekst, uočljiva je nelagodna asimetrija o kojoj je već bilo reči: izgleda da je daleko lakše povisiti standarde i izgubiti znanje, nego oslabiti ih i povratiti znanje. Drugo, s obzirom da je metalingvistička, prihvatljivost kontekstualističke semantičke teze [KK] ne bi trebalo direktno da zavisi od eventualnih prednosti u rešavanju skeptičkog ili bilo kog drugog supstantivnog epistemološkog problema. I treće, u svakodnevnom govoru moguće je naći slučajeve promene konverzacionih konteksta i epistemičkih standarda koji se uopšte ne mogu (niti to sagovornici očekuju) upoređivati po svojoj snazi i smestiti na neku jedinstvenu linearnu skalu.

Primer obilaska postavke crteža u galeriji “Haos” možemo, recimo, da modifikujemo u skladu sa Šejferovom kontrastivističkom analizom značenja pojma znanja.⁴⁷ Autori koji zastupaju ovu verziju epistemičkog kontekstualizma kao pogodnije uzimaju kontekste koji nastaju postavljanjem različitih pitanja (“Ko?”, “Šta?” i dr) i promenom kontrastnog skupa alternativa. Konverzaciona dinamika ogleda se u tome što neko od učesnika postavljanjem specifičnih pitanja ne širi podskup relevantnih alternativa nego ih prosto smenjuje promenom čitavog kontrastnog skupa. Ova dinamika slična je Luisovom modelu jezičke igre tokom koje se menja zajednička osnova na kojoj razgovor počiva.

Pretpostavimo da je u primeru razgledanja crteža izloženih u galeriji “Haos” Jana zastala kod prvonagrađenog crteža, na legendi pored crteža pročitala ime autora, prisetila se da je jedan njegov rad i 2021. godine bio izlagan, pa je to saopštila svom suprugu Jovanu sledećom rečenicom: “Predrag Đukić, autor ovog prvonagrađenog

47 Vid. Schaffer 2004. U (Schaffer and Szabó 2014) autori predlažu semantiku “zna” po analogiji sa adverbijalnim kvantifikatorima kao što je “uvek” i ukazuju na njene prednosti u odnosu na modele na koje su se pozivali konverzacioni kontekstualisti; jedna od njih je da izbegava teškoće oko asimetrije i - kao što ćemo kasnije videti kada budemo izložili glavne lingvističke prigovore kontekstualizmu - nefleksibilnog semantičkog sadržaja “zna” unutar jednog istog govornog konteksta. Neki noviji zastupnici kontekstualizma se iz tog razloga opredeljuju za ovaj model, na primer Blom-Tilman (Blome-Tillman 2022).

crteža, imao je i na prošlogodišnjem konkursu rad koji je ušao u uži izbor”. Dalji tok razgovora i to da li će Jovan biti spreman da joj pripiše znanje - luisovski konverzacioni ishod - zavisiće od pitanja na koja se on u tom trenutku odluči. On bi mogao da se zainteresuje za to *o kom* slikaru je reč. U tom slučaju kontrastni skup alternativa uključuje sve mlade slikare koji su učestvovali na konkursu, dok u podskup relevantnih alternativa spadaju samo oni čiji crteži su dospeli u najuži izbor i izloženi su u galeriji; pošto je pročitano ime na legendi evidencija koja isključuje relevantne alternative, Jovan će biti spreman da Jani pripiše znanje da je to Predrag Đukić. Ali, on je mogao da postavi i pitanje *šta* se o Predragu Đukiću tvrdi, sa tim pitanjem u prvi plan će izbiti novi skup kontrastnih i drugačiji podskup relevantnih alternativa od kojih njeno prisećanje neku nije u stanju da isključi (možda je Đukića pobrkala sa nekim drugim autorom čiji rad je bio izlagan 2021. godine), pa neće biti spreman da joj pripiše znanje iskaza koji je tvrdila.⁴⁸ Ništa se nije promenilo u objektivnim okolnostima i Janinom saznajnom položaju, sa različitim pitanjima zamenjene su jedino pretpostavke o skupu alternativa (zajednička osnova) i pokazalo se da je evidencija koju Jana ima dovoljno dobra za znanje *o kom* autoru je reč, ali ne i za znanje *onoga što* se o tom autoru tvrdi!

48 Razlika u ovim pitanjima ima veze sa akcentovanjem koje je Drecke uzeo u obzir kao konverzacioni faktor koji može da utiče na određenje sadržaja znanja koji pripisujemo subjektu. Vid. primer na str. 29.

MODELI ZA SEMANTIKU GLAGOLA *ZNATI*

Kada zajedno sa Koenom (čije reči smo naveli u uvodnom poglavlju¹) tvrde da predikat “zna” spada u indeksičke izraze, kontekstualisti nude različite odgovore i na deskriptivno i na eksplanatorno pitanje.

Na deskriptivnom planu oni se slažu da se iza tog predikata u rečeničnim sklopovima podrazumeva sintaksička elipsa “zna <...>”, upražnjeno fonološki neartikulisano mesto koje iziskuje kontekstualnu *semantičku* dopunu, ali se razlikuju u tumačenju prirode ove semantičke osetljivosti predikata “zna”, odnosno u opisu *šta* se dešava sa prazninom iza “zna” u kontekstu upotrebe. U prvim radova u kojima zastupaju svoju glavnu tezu [KK] oni najčešće naglašavaju indeksičku komponentu, odajući tako utisak da kontekstualnu zavisnost glagola *znati* shvataju po modelu kaplanovskih osnovnih indeksikala. Kasnije, međutim, većina njih semantiku tog glagola analizira po modelu komparativnih prideva, ističući da na upražnjeno mesto dolaze kontekstualni epistemički standardi koje pripisivači znanja postavljaju u pogledu snage subjektovog saznavnog položaja (evidencije, praćenja istine i sl). Među klasičnim kontekstualistima, izuzetak je Luis (1996) koji akcenat stavlja ne samo na analogiju, nego i na vezu između pripisivanja znanja kada je ispunjen uslov isključenja *svih* relevantnih alternativa i upotrebe izraza za kvantifikaciju kao što je upravo reč “svi”.

Razlike među kontekstualistima prisutne su i na eksplanatornom planu, u odgovoru na pitanje *kako* semantički sadržaj “zna” varira od

1 Citat je na str. 18, iz: Cohen 1988: 97.

konteksta do konteksta. Mada se svi oni slažu da konverzacioni kontekst pripisivača znanja određuje semantički sadržaj tog predikata i, sledstveno tome, istinosne uslove saznavnih tvrdnji, u prethodnom poglavlju zapazili smo njihova razilaženja oko parametara i determinanti koje u tome učestvuju i konverzacionih mehanizama tj. pravila koja regulišu kontekstualne varijacije - za Koena je to bilo pravilo istaknutosti, za Dirouza pravilo osetljivosti, dok je Luis izdvojio širu listu od sedam pravila relevantnosti alternativa.

Kaplanovska analiza osnovnih indeksikala poslužila je zastupnicima ove varijantističke koncepcije kao formalno-semantički okvir za tumačenje kontekstualne zavisnosti pojma znanja i istinosnih uslova saznavnih tvrdnji, ali se oni uglavnom nisu upuštali u detaljniju semantičku analizu već su samo isticali izvesne sličnosti između upotreba glagola *znati* i osnovnih indeksičkih izraza, komparativnih prideva i reči koje se u običnom jeziku koriste za kvantifikovanje. Ako se uzme u obzir da je konverzacioni kontekstualizam u osnovi metalingvističko gledište o istinosnim uslovima rečenica oblika “*S zna p*”, to je možda njegova najslabija tačka: svaka od navedenih analogija uzdrmana je prilično uverljivim lingvističkim prigovorima koji vode zaključku da pretpostavljena uslovljenost pojma znanja i saznavnih tvrdnji ne može da se tumači ni po jednom od predloženih modela.²

(i) Model osnovnih indeksikala

U svojim najranijim radovima, kontekstualisti su uglavnom usput ukazivali na analogiju kontekstualne uslovljenosti predikata “*zna*” sa osnovnim indeksikalima (lične i pokazne zamenice, prilozi za vreme i mesto i sl) bez njenog potpunijeg razjašnjenja. Koen (1988) i Dirouz (1992) su tvrdili da glagol *znati* spada u indeksičke izraze i time objašnjavali kako je moguće da se jednom istom saznavnom subjektu *S* u jednom govornom kontekstu pripiše znanje iskaza *p*, a u

2 Na uvodnim stranicama svoje knjige o kontekstualizmu, Dirouz je izneo stav da ti prigovori nisu dovoljno uverljivi i da za odbranu kontekstualizma nije neophodno detaljnije upuštanje u semantiku (DeRose 2009: 9-13).

drugom odriče bez ikakve protivrečnosti.³ Predikat “zna” se, po njihovom mišljenju, ponaša kao osnovni indeksikali - njegovo značenje izvan konteksta upotrebe je nepotpuno, ima lingvistički utvrđen karakter, ali je njegov semantički sadržaj određen kontekstualnim parametrom (epistemičkim standardima) koji može da varira zavisno od konverzacionog konteksta (zajedničke osnove) pripisivača znanja, odnosno od njihovih namera, potreba, interesa i sl.⁴ Takođe, prema ovom modelu, za predikat “zna” se može reći da označava relativno složenu relaciju između subjekta *S* i iskaza *p* koja se od konteksta do konteksta menja, kao što zamenica “ja” ili vremenski prilog “sada” u raznim kontekstima izricanja referiraju, respektivno, na drugo govorno lice i drugi trenutak izricanja.⁵

Kada Jovan u zahtevnijem kontekstu K_Z naglašava da portir ne zna da Marko nije izlazio sa posla, njegova tvrdnja ne protivreči onoj koju je izrekao u blažem kontekstu K_B . Kontekstualisti bi primetili da je on u stvari “zna” u K_Z upotrebio u drugačijem značenju. Kaplanovski opisano, taj predikat u oba konteksta ima isti *karakter*, ali različit *sadržaj*; kontekstualni parametar (epistemički standard) koji određuje ovu komponentu njegovog značenja razlikuje se u K_B i K_Z , zato što Jovan i Jana iz pozicije pripisivača znanja primenjuju drugačija merila u proceni Dušanovog sazajnog položaja. Zahvaljujući tome, obe tvrdnje su tačne, ali svaka u svom kontekstu. Usled kontekstualne uslovljenosti, predikat “zna” u K_B i K_Z ima različit semantički sadržaj što se, saglasno principu kompozicionalnosti, prenosi i na rečenice u kojima je upotrebljen - iako se on sudeći po njihovoj gramatičkoj formi i eksplicitno izgovorenim rečima uzajamno isključuju, prikrivena indeksička komponenta glagola *znati* dovodi to toga da one semantički i logički gledano tvrde dva različita i uzajamno nezavisna iskaza. Interpretirano u svetlu Dirouzovih zapažanja koje smo citirali u prethodnom poglavlju (na str. 70),

3 Koen, recimo, piše: “Prema tome, teorija koju želim da branim tumači ‘znanje’ kao indeksikal. S obzirom na to, jednom istom subjektu jedno govorno lice može da pripiše znanje a drugo da mu ga odriče bez ikakve protivrečnosti.” (Cohen 1988: 97).

4 Mada je u prvi plan izdvojio analogiju sa univerzalnim kvantifikatorom “svaki”, i Luis je pominjao sličnost sa osnovnim indeksikalima i skalarnim predikatima (Lewis 1996: 564).

5 Vid. Blome-Tillmann 2022: 25; Schaffer and Szabó 2014.

Jovan u K_Z negativnom saznavnom tvrdnjom ne protivreći svojoj ranijoj pozitivnoj tvrdnji, koju je izrekao (u K_B) pre nego što je iskrsla dodatna sumnja i sporno pitanje s obzirom na visinu opklade postalo toliko važno, zato što on pod “zna” u tim tvrdnjama ne podrazumeva isto - “zna” je u K_B i K_Z “upotrebljeno sa istim karakterom, ali ne i sa istim sadržajem”. (DeRose 1992: 921)

Glavna grupa teškoća sa kojom se model osnovnih indeksikala suočava tiče se jezičke kompetencije i jedne implikacije kontekstualističke analize značenja “zna” na koju je prvi ukazao Šifer (1996) nazvavši je *teorijom pogreške*, a Hotorn (2004) kasnije *semantičkim slepilom*.⁶

Naime, kao jezički kompetentne osobe upućeni smo u lingvistička pravila upotrebe osnovnih indeksikala i, kada su ona ispunjena, nemamo nikakve dileme na koje objekte ili individue u datom kontekstu referiraju; ponekad se može desiti da ih pogrešno identifikujemo, ali su te greške retke, nisu povezane sa značenjem indeksikala već su obično posledica nekih nepovoljnih spoljašnjih okolnosti ili zastoja u komunikaciji.

Tako nam je, na primer, potpuno jasno da kada dve osobe na različitim mestima izriču istu rečenicu “Meni je hladno” ili “Ovde je hladno”, njihove tvrdnje respektivno gledano imaju različite istinosne uslove, da one izražavaju različite iskaze zbog toga što se u

6 Prema Šiferu „ako je, kao što neki autori tvrde, znanje zaista indeksičko, kompetentna govorna lica bi morala da znaju šta tačno njihove tvrdnje znače“ (Schiffer 1996: 328). Kontekstualistička analiza, međutim, implicira da je pravo značenje saznavnih tvrdnji neprozirno za kompetentna govorna lica - kada ih izgovaraju u različitim kontekstima, ona nisu svesna kontekstualne uslovljenosti izgovorenih rečenica, da ono što kažu ima različit semantički sadržaj, da tvrde različite iskaze. U tom pogledu, ugrožena je njihova jezička kompetencija. Ako bi se ova pogreška tumačila kao da govorna lica prilikom izricanja saznavnih tvrdnji nisu načisto oko toga šta su nameravala da kažu, dodatna još neprijatnija implikacija bila bi da mogu da greše u identifikaciji sadržaja sopstvenih mentalnih stanja, što je svojevrsni tip skepticizma višeg reda (njime sam se bavio u: Lazović 2014b, 2019). Zanimljivo je da je taj tip skepticizma posledica pokušaja nekih filozofa da a priori dokažu postojanje spoljašnjeg sveta polazeći od Patnamove eksternalističke teze da su značenje nekih termina pomoću kojih referiramo na spoljašnje stvari i sadržaj naših misli o objektima bar delom određeni uzročnom vezom sa njima, (vid. Lazović 2020). Rišju slikovito primećuje da bismo time možda “povratili svet, ali izgubili sopstvenu svest” (Rysiew 2001: 486)

kod prve (u dativu) koristi lična zamenica “ja” koja referira na govorno lice, a kod druge prilog za mesto koji referira na poziciju ili neposredno okruženje govornika. Takav utisak nemamo prilikom prelaska iz jednog u drugi epistemički konverzacioni kontekst, čak i kada smo svesni da je zajednička osnova promenjena.

Takođe, ako imamo parove rečenica “Meni je hladno” i “Meni nije hladno”, odnosno “Ovde je hladno” i “Ovde nije hladno”, izrečenih od strane različitih govornih lica na različitim lokacijama, bićemo načisto da se one ne odnose na isti iskaz, da jedna drugoj ne protivreče i da se govorna lica ni oko čega ne spore. U našim primerima bilo običnih bilo filozofskih skeptičkih konteksta to očito nije slučaj - kada nam u zoo primeru sagovornik prigovara da ne znamo da je pred nama zebra, ili kada filozofski skeptik tvrdi da ne znamo ništa o spoljašnjem svetu (čak ni to da imamo ruke), teško je oteti se utisku da pojam znanja koristimo u istom značenju, da se sukobljavamo oko istog iskaza i da je spor supstantivan. Otuda naše kolebanje između istrajavanja na znanju i prihvatanja skeptičkog zaključka - neko bi na Janinom mestu i u Kz uprkos izraženoj Jovanovoj sumnji bio sklon da tvrdi da portir zna da Marko nije napuštao posao

Konačno, kada nam neko kaže “Meni je hladno” ili (telefonirajući nam iz Rima) “Ovde je hladno”, nemamo nedoumice oko toga da ćemo za prenošenje semantičkog sadržaja njegovih rečenica u indirektnom govoru morati da pribegnemo odgovarajućim jezičkim sredstvima - svakako da nećemo upotrebiti (netačne) formulacije: “Rekao je da je meni hladno” i “Rekao je da je ovde hladno”, već: “Rekao je da mu je hladno” i “Rekao je da je tamo hladno”. Drugim rečima, nemogućnost da u indirektnom govoru tačno prenesemo ono što je naš sagovornik rekao prostim skidanjem znaka navoda i ponavljanjem *njegovih* reči pokazatelj je da je semantički sadržaj njegove rečenice uslovljen kontekstom, odnosno da ta rečenica sadrži najmanje jedan indeksički izraz.⁷

I dok se iznete primedbe u vezi sa jezičkom kompetencijom

7 Ovakva provera da li izgovorena rečenica sadrži indeksički izraz često se naziva i diskvotacionim testom (Howthorne 2004, Cappelen and Lepore 2005). Ima autora koji prema njemu ispoljavaju izvesne rezerve zato što je primenljiv samo na osnovne indeksikale, ne i na druge grupe kontekstualno zavisnih reči (vid. Cappelen and Lepore 2005, Cappelen and Hawthorne 2009).

odnose prvenstveno na čisto indeksički model, drugi tip teškoća pogađaće i ostala dva modela. U pitanju je upadljiva fleksibilnost ili sloboda u dodeljivanju semantičkog sadržaja kako osnovnih, tako i ostalih indeksičkih izraza. Kod kaplanovskih čistih, odnosno perijevskih automatskih indeksikala ona nije toliko očigledna zato što lingvistička pravila njihove upotrebe ulogu kompletiranja semantičkog sadržaja dodeljuju isključivo nekonverzacionim faktorima što govornom licu najčešće onemogućava da ih unutar jednog istog rečeničnog sklopa ili kratkog segmenta razgovora upotrebi više puta sa različitom referencijom.⁸

Ipak, koliko god bile retke, i takve upotrebe su moguće. Dok sa suprugom razgleda porodični album sa starim fotografijama, neće biti jezički nepravilno niti neobično ako Jovan, pokazujući Jani na likove sa dve fotografije u kojima prepoznaje sebe iz davnih predškolskih i školskih dana, kaže “Ovo sam ja i ovo sam ja”; Jana će ga svakako razumeti, a da su i pokazna i lična zamenica “ovo” i “ja” pritom promenile semantički sadržaj jasno je već iz toga što je moguće da jedna od Jovanovih veznikom konjunkcije povezanih tvrdnji bude tačna a druga (zbog toga što je Jovan na pokazanoj fotografiji sebe pogrešno identifikovao) netačna. Ili, dok se Jana i Jovan tramvajem voze Karađorđevom ulicom i bacaju pogled prvo na višespratnice “Beograda na vodi” a zatim na neko od lepih starih zdanja sa druge strane ulice, Jana je mogla prikladno i sasvim smisljeno da izjavi (prebacujući pogled sa jedne na drugu stranu ulice) “Ovde ne bih volela da stanujem, a ovde bih volela”;⁹ iako je prilog “ovde” upotrebljen u istom rečeničnom sklopu sa različitim semantičkim sadržajem, Jovan neće imati većih problema da je razume s obzirom na to da dele zajedničku osnovu koja određuje njihov konverzacioni kontekst ali ne nameće nikakva dodatna ograničenja u pogledu upotrebe čak ni osnovnih indeksičkih izraza. Da bismo izbegli nedoumice oko neznatne promene lokacije i vremenskog trenutka prilikom sukcesivne upotrebe reči “ovde”, još uverljiviji primer imamo iz perioda pandemije i održavanja nastave “online”: profesor je započeo čas, studenti se vizuelno i audutivno uključuju

8 Formulšući ovaj lingvistički prigovor, Stenli (2005) je zbog toga smatrao da on pogađa samo druga dva modela, ali u tome nije u pravu.

9 Sličan primer navode Šejfer i Sabo (2014: 501).

preko odgovarajućeg linka i pritom svako od njih kaže “Ovde sam”; profesor i studenti dele zajedničku osnovu (verovanja o okruženju i o svojim propozicionalnim stavovima), stupaju u isti konverzacioni kontekst, ali striktno uzev čisti demonstrativ “ovde” kao automatski indeksikal u svakoj od ovih upotreba ima različit semantički sadržaj zato što se učesnici ne nalaze na istoj lokaciji. (Uskoro ćemo biti u prilici da uočimo još veći stepen fleksibilnosti u upotrebi jezičkih izraza zastupljenih u preostala dva modela.)

Sa predikatom “zna” to, čini se, nije slučaj. Naime, izgleda da zajednička osnova koja određuje dati epistemički konverzacioni kontekst tako što govorna lica dele, između ostalih verovanja i pretpostavki, i standard u svetlu kojeg procenjuju da li neko nešto zna nameće dodatna ograničenja koja fiksiraju upotrebu i sadržaj “zna” u tom kontekstu. Na to nas podseća upozorenje Stajnovce da u jednom istom govornom kontekstu tokom razgovora (argumentacije) moramo da vodimo računa da skup relevantnih alternativa u svetlu kojeg procenjujemo da li neko nešto zna bude fiksiran. Slično važi i za oprez u korišćenju epistemičkih standarda jer nas u suprotnom vreba opasnost od nepodnošljive konjunkcije na koju nas je upozorio Dirouze. Uostalom, upravo smo na primeru ovo dvoje autora videli kako kontekstualisti jednu od prednosti svog gledišta nalaze u tome što, za razliku od filozofa koji su u svojim rešenjima problema skepticizma poricali princip deduktivne zatvorenosti (Drecker i Nozick) i zapali u ove zamke, nude odgovor skeptiku koji čuva znanje u uobičajenim kontekstima, objašnjava zašto je skeptička argumentacija uverljiva u filozofskom kontekstu, ne pravi grešku ekvokacije i izbegava nepodnošljivu konjunkciju.

Nevolja je, međutim, što tumačenje kontekstualne zavisnosti po uzoru na osnovne (pa i na ostale) indeksičke izraze otvara prostor za obe pogreške. Ta opasnost posebno je očita na primeru nepodnošljivih konjunkcija - da bi analogija sa indeksičkim izrazima bila održiva, predikat “zna” bi trebalo da sa njima deli opisano obeležje fleksibilnosti, što znači da bi mogao da menja semantički sadržaj unutar relativno kratkog segmenta razgovora, pa čak i u istom (složenom) rečeničnom sklopu. Ali, ako dopustimo da se “zna” na taj način slobodno ponaša, moraćemo da dozvolimo i konjunkcije tipa “Znam da je ovo zebra, mada ne znam da nije vešto ofarban

magarac” ili “Znam da imam ruke iako ne znam da nisam bestelesni mozak u posudi” - u prvom i drugom javljanju “znam”, prećutno bi se referiralo na različite epistemičke standarde (bilo da se oni tiču skupova relevantnih alternativa ili snage epistemičkog položaja).¹⁰ Kontekstualisti to ipak ne bi smeli da dozvole, prvo zato što se pozivaju na intuiciju da ovakve konjunkcije u sebi kriju protivrečnost, i drugo zato što bi time izgubili jednu od prednosti kojom se inače diče - da je u poređenju sa konkurentskim njihovo rešenje skeptičkog problema najbolje.¹¹

(ii) Model skalarnih predikata

Većina kontekstualista pretpostavljenju semantičku uslovljenost “zna” tumači po analogiji sa jednom leksički raznolikom grupom rečima koja tipično uključuje prideve i priloge, ali osim njih i glagole i imenice pomoću kojih, kada ih u rečenicama upotrebljavamo u funkciji predikata, označavamo osobine, stanja ili aktivnosti podložne stepenovanju. Pošto je u pitanju količinski aspekt koji može da se prikaže na odgovarajućoj skali, ovde ćemo ih s obzirom na to zajedničko semantičko obeležje nazvati *skalarnim predikatima*.¹² Prema mišljenju kontekstualista koji se pozivaju na model skalarnih predikata, predikat “zna” je takođe semantički povezan sa odgovarajućom skalom *snage* epistemičkog položaja subjekta. Prag te snage neophodan za znanje implicitno ili eksplicitno određuju pripisivači

¹⁰ Stanley (2005: 66-67).

¹¹ Većina kontekstualista prihvata deduktivnu zatvorenost znanja i nepodnošljivost konjunkcije objašnjava mešanjem uobičajenih i skeptičkih standarda; ako bismo ih razdvojili, imali bismo na jednoj strani običan kontekst u kojem znamo da imamo ruke i (prema slabijim standardima važećim u tom kontekstu) znamo da nismo mozgovi u posudi, i sa druge strane skeptički kontekst sa zahtevnijim standardima u kojem ne znamo da nismo mozgovi u posudi i ne znamo da imamo ruke. Izuzetak je Heler koji ideju o relevantnim alternativama kombinuje sa modalnim uslovom praćenja istine kroz moguće svetove. On odbacuje deduktivnu zatvorenost i za konjunktivne iskaze tipa “On zna da ima ruke mada ne zna da nije bestelesni mozak u posudi” smatra da jesu tačni, ali su neasertibilni zato što - ko god da ih tvrdi, drugim članom konjunkcije stvara skeptički kontekst u kojem prvi član konjunkcije postaje lažan. (vid. Heller 1999)

¹² Blom-Tilman koristi naziv “skalarni indeksikalizam” i ima u vidu samo stupnjevite prideve (Blome-Tillmann 2022: 26-28).

znanja i koriste ga u datom kontekstu kao standard za procenu da li neko nešto zna. Epistemički standardi kao kontekstualni parametri koji kompletiraju sadržaj predikata “zna” i istinosne uslove saznanjnih tvrdnji zavise, pak, od konverzacionog konteksta (zajedničke osnove) pripisivača znanja i variraju sa promenom konverzacionih faktora (determinanti).

Videli smo već da kontekstalisti radi ilustracije najčešće uzimaju komparativne prideve poput “visok”, “bogat” i sl. Tako Koen poredi *znati* sa *biti ravan* i konstatuje da “Pripisivanja ravnoće mogu da imaju različitu istinosnu vrednost zavisno od standarda koji se primenjuju.” (1986: 580). Na drugom mestu on ovo zapažanje proširuje na slične predikate: “mnogi ako ne i većina predikata u prirodnom jeziku takvi su da istinostna vrednost rečenica koje ih sadrže zavisi od kontekstualno utvrđenih standarda, na pr. ‘ravan’, ‘čelav’, ‘bogat’, ‘srećan’, ‘tužan’ (...) kontekst će odrediti *koliko* ravna mora biti neka površina da bi bila ravna” (1999: 60) i iznosi kontekstualističku tezu: “Osnovna ideja na kojoj počiva kontekstualizam jeste da istinosni uslovi za rečenice oblika ‘*S zna P*’ uključuju standarde koji su osetljivi na kontekst.” (*Ibid*: 77) Prema njegovom mišljenju, ovakva zavisnost prisutna je kod svih predikata kojima označavamo svojstva ili stanja podložna stepenovanju: “Kad god neki predikat može da bude zadovoljen u različitom stepenu, stepen u kojem on mora da bude zadovoljen da bi bio zadovoljen *simpliciter* zavisi od standarda [koji se primenjuju] u datom kontekstu.” (*Ibid*: 78) U tom pogledu, sa modelom skalarnih predikata najbolje se uklapa kontekstualističko tumačenje epistemičkog standarda kao *praga* koji pripisivači znanja postavljaju na skali snage subjektive evidencije (Koen) ili njegovog saznanjog položaja (Dirouz).

Deskriptivno gledano, semantička zavisnost skalarnih predikata od konteksta upotrebe može se prikazati po shemi koju smo ranije koristili. Svaki takav predikat u gramatičku strukturu rečenice sa sobom donosi prazno, jezički najčešće neartikulisano mesto koje je rezervisano za kontekstualno uspostavljen standard (prag) koji diktira primenu predikata i omogućuje poredbene konstrukcije upotrebom priloga za količinu tipa “više”, “isto” ili “manje”; pošto je, prema kontekstualistima, sastavni deo istinosnih uslova rečenice, epistemički standard mora biti zastupljen kao parametar u logičkoj

formi rečenice. Ako je analogija na mestu, to bi onda trebalo da važi i za predikat “zna” u rečenicama oblika “*S* zna da *p*” - kada ih pripisivači znanja izriču u svom konverzacionom kontekstu, oni implicitno referiraju na pretpostavljene epistemičke standarde (ta pretpostavka deo je zajedničke osnove) koji, kao neartikulisani kontekstualni parametri, kompletiraju semantički sadržaj predikata “zna” i ulaze u indeks u odnosu na koji se procenjuje istinsosna vrednost izgovorenih tvrdnji.

Prigovor koji se poziva na teoriju pogreške delovao je prilično ubedljivo u slučaju modela osnovnih indeksikala, ali ne izgleda da u tolikoj meri pogađa kontekstualističku analogiju predikata “zna” sa skalarnim predikatima. Ako je tačna pretpostavka da je upotreba predikata podložnih stepenovanju povezana sa neartikulisanim konstituentima koji referiraju na kontekstualne standarde, pomenuta primedba donekle gubi na snazi zato što govorna lica prilikom upotrebe ovih reči najčešće nisu svesna njihove prećutne indeksičke komponente. Na tu lingvističku činjenicu poziva se i Koen u svojoj odbrani skalarnog modela:¹³

“(...) uopšteno uzev, nema ničeg neprihvatljivog u kombinovanju kontekstualističke semantike sa nekom teorijom pogreške. Pogledajmo pripisivanje ravnoće. Možete navesti kompetentna govorna lica da dovedu u pitanje svoja svakodnevna pripisivanja ravnoće tako što ćete istaći ‘izbočine’ na koje obično ne obraćamo pažnju. Razvijajući ovo strategiju do krajnjih granica, na pr. ukazivanjem na mikroskopske neravnine, neko može da kompetentna govorna lica dovede u nedoumicu da je išta zaista ravno. Da li bi trebalo da se zabrinemo što smo sve vreme stvari pogrešno nazivali ‘ravnim’? Svako ne. Filozofsko promišljanje uveriće većinu nas da su pripisivanja ravnoće relativna u odnosu na kontekstualno osetljive standarde. (...) Dok jedna osoba može tačno da opiše neki sto kao ravan u svakodnevnom razgovoru, neko drugi tom istom stolu neće moći tačno da pripiše ravnoću kada se priprema da izvrši delikatan naučni eksperiment.” (1999: 78-9)¹⁴

13 U: Cohen 1999, 2005.

14 Očito je da Koen ima u vidu Angerovu strategiju koja nas uvlači u filozofsko-skeptički kontekst: “Ako prećutno podižemo standarde dovoljno visoko (isticanjem mikroskopskih izbočina), onda možda, u odnosu na taj kontekst, nijedna fizička površina nije stvarno ravna” (1999: 79)

Koen se slaže da su govorna lica koja vladaju jezikom svesna kontekstualne zavisnosti osnovnih indeksikala kao što su “ja”, “danas” ili “ovde” i da najčešće neće grešiti u identifikaciji semantičkog sadržaja rečenica u kojima se oni javljaju, ali dodaje da to ne važi i za skalarne predikate. Zaista, kada ih u svakodnevnom govoru upotrebljavamo za pripisivanje svojstava ili stanja podložna stepenovanju, obično nismo svesni pretpostavljenog prikrivenog upućivanja na kontekstualne standarde ili, kao što smo ranije pominjali u primerima komparativnih prideva, referentne klase poređenja.¹⁵

Prisetimo se situacije na izložbi u galeriji “Haos” u kojoj je Jovan pokazao na drugonagrađeni rad Aleksandra Bajunovića velikih dimenzija i rekao: “Ovaj Bajunovićev crtež je najveći”. Prema kontekstualističkom opisu situacije, u zajedničku osnovu njihovog govornog konteksta trebalo bi da spada i standard koji se ovde, pošto je u pitanju pridev u superlativu, može dovesti u vezu sa klasom poređenja - Jovan je po svoj prilici imao u vidu izložene crteže, tako da prazno mesto iza “najveći” kontekst dopunjuje parametrom “u odnosu na sve izložene crteže” (podetimo, u indeks ulaze vreme i mesto izricanja). Zamislimo da je Jana odgovorila: “Pa ne, nije najveći”. U prvi mah Jovan će verovatno pomisliti da je iskrslu spor isključivo činjenički, da se razumeju u pogledu objekta referencije a razilaze u tome da li je Bajunovićev crtež kada se uporedi sa ostalim radovima izloženim u galeriji zaista najveći po dimenzijama, što nije teško dokazati. Ali, šta ako je Jana imala u vidu samo *Bajunovićev* crtački opus, ili sve crteže (između ostalih i jedan ogroman Veličkovićev rad iz sedme decenije prošlog veka) koje su tog dana videli obilazeći gradske galerije, ili ... Spor u tom slučaju nije stvaran, oni se razilaze u standardu procene, tj. referentnoj klasi poređenja, a njihove tvrdnje nisu protivrečne. Ništa od toga ne bi se desilo da je Jana rekla “Meni je hladno”, a Jovan zatim kazao “Meni nije je hladno”. Koen bi primetio da su u oba slučaja korišćeni kontekstualno zavisni izrazi, samo što su u drugom govorna lica načisto oko

15 Konceptija standarda kao referentne klase poređenja podrazumeva da jedan isti pridev u različitim kontekstima referira na različita svojstva - “najveći u odnosu na izložene crteže”, “najveći u odnosu na crteže iz autorovog opusa” itd. (vid. Blome Tillmann 2017; 2022: 28) Većina autora danas usvaja skalarnu analizu (vid. Kennedy and McNally 2005).

toga da se istom zamenicom referira na različite osobe, dok u prethodnom toga nisu potpuno svesni.

S obzirom na to da se u svakodnevnom govoru javljaju nespozumim slični Janinom i Jovanovom razilaženju oko toga da li je Bajunovićev crtež najveći, Koen zaključuje da analogija između skalarnih predikata i predikata “zna” nije narušena time što govorna lica prilikom izricanja saznavnih tvrdnji najčešće nisu svesna da implicitno referiraju na epistemičke standarde kao kontekstualne parametre, tj. neartikulisane konstituente kojima konverzacioni konteksti dopunjuju sadržaj izrečenih tvrdnji:

“(…) pripisivanja znanja su relativna u odnosu na kontekstualno osetljive standarde, što mnoga kompetentna govorna lica ne znaju, bar ne eksplicitno. Ako ti standardi, pak, postoje a da ih kompetenta govorna lica nisu svesna, onda ne iznenađuje što ona mogu oko njih da se zbune.” (1999: 78)

Pretpostavljena kontekstualna zavisnost skalarnih predikata nije prepreka ni za prenošenje sadržaja nečije tvrdnje skidanjem znaka navoda u indirektnom govoru. Prisustvo pokazne zamenice “ovaj” ne ometa takvo prenošenje ako se ono odigrava u istom konverzacionom kontekstu: poznaniku koji im je u trenutku dok stoje ispred Bajunovićevog dela rad prišao Jana je bez ikakvog komunikacionog nesporazuma mogla da kaže “Jovan je upravo rekao da je Bajunovićev crtež najveći”; da je pokušala da ga na taj način obavesti šta je Jovan kazao drugom rečenicom (“Jovan je upravo rekao da meni nije hladno”), do nerazumevanja bi svakako došlo jer bi njome netačno prenela *šta* je u datom kontekstu bio sadržaj te rečenice.

Daleko veću teškoću za model skalarnih predikata donosi Stenlijevo zapažanje da je i upotreba komparativnih prideva fleksibilna.¹⁶

Zamislimo da je razgovor između Jane i Jovana na izložbi krenuo u sledećem smeru. Nastavljajući razgledanje, njih dvoje su zastali i ispred rada Ivane Arandelović koja je podelila drugu nagradu sa Bajunovićem. Njihovi nagrađeni crteži upadljivo se razlikuju ne samo stilski, nego i po dimenzijama, mada svako od njih u svom opusu ima dela različitog formata. Podsetivši Jovana na opuse oba

16 Vid. Stanley 2005: 57-8. Njegovi primeri su “Ovaj leptir je mali i ovaj slon je mali” i “Ovaj leptir je velik, ali ovaj slon nije velik”.

autora, Jana je mogla da njihove izložene radove prokomentariše sledećom rečenicom: “Aleksandrov crtež je velik i Ivanin crtež je velik”, iako je upadljivo da ta dva crteža nisu čak ni približno iste veličine. Štaviše, ako u Aleksandrom opusu preovladavaju radovi većih dimenzija, ona je mogla ispravno i tačno da kaže “Aleksandrov crtež nije velik i Ivanin crtež je velik” mada je Ivanin rad očigledno daleko manjih dimenzija od Aleksandrovog. Ako je, kao što smo pretpostavili, upoznatost sa karakterističnim dimenzijama njihovih radova deo zajedničke osnove, Jovan će shvatiti šta je Jana nameravala da kaže jer će mu biti jasno da se ona prećutno poziva na različite referentne klase poređenja: Aleksandrov nagrađeni crtež je velik (u prvom slučaju) ili nije velik (u drugom slučaju) u odnosu na ostale crteže iz njegovog opusa, a Ivanin nagrađeni crtež je velik u odnosu na ostale crteže iz njenog opusa.

Zajednička osnova koja određuje Janin i Jovanov konverzacioni kontekst dopušta ovakvu fleksibilnost upotrebe komparativnih prideva dokle god se njih dvoje slažu oko toga da je prilikom svakog od javljanja prećutno referirano na različite referentne klase.¹⁷ Greška ekvivokacije i nepodnošljiva konjunkcija pokazuju da u upotrebi predikata “zna” takve slobode nema - izgleda da zajednička osnova epistemičkog konverzacionog konteksta ne ostavlja prostor za primenu različitih epistemičkih standarda u relativno kratkom segmentu razgovora (kao što je skeptička argumentacija po obrascu deduktivne zatvorenosti) ili unutar jedne iste složene rečenice (“Jana zna da je pred njom Renoarova ‘Kupačica’ iako ne zna da je ne vara zli demon”).

Stenli iznosi još jedan lingvistički prigovor pretpostavljenoj analogiji između “zna” i skalarnih predikata.¹⁸ Prigovor se najbolje može ilustrovati na komparativnim pridevima. Stenli ukazuje na

17 Problem sa prikladnošću i razumevanjem izrečenih rečenica nastupio bi samo ako Jovan ne prepoznaje da Jana ima u vidu različite standarde kada govori o dimenzijama Aleksandrovog i Ivaninog crteža; ako je u prvi mah možda i bio zbunjen, on je mogao da razjasni šta Jana tvrdi tako što će od nje zatražiti da eksplicira u odnosu na koje klase određuje veličinu ova dva crteža. Zar nas to ne podseća na situaciju u kojoj je Alisa morala da od Hampti Dampitja traži razjašnjenje šta podrazumeva pod rečju “slava”?

18 Stanley 2005: 37-8.

sintaksička odstupanja koja se ogledaju u tome što (a) upotreba priloga za količinu koji idu uz prideve i (b) komparativne konstrukcije nisu prikladne za predikat “zna”.

(a) Prepoznatljiva osobina komparativnih prideva je da mogu biti modificirani prilozi koji naglašavaju stepen (količinu) prisutnog atributa - “Crtež je *veoma* velik”, “Ispit je bio *krajnje* težak” i sl. To nije slučaj sa prdevima koji ne podležu komparaciji, ali ni sa glagolom *znati* - podjednako neprikladno izgledaju rečenični sklopovi “Marko je *veoma* nevin” ili “Ispit je *krajnje* zakazan” kao i “Dušan *veoma* zna da je Rim glavni grad Italije” ili “Dušan *krajnje* zna da je Rim glavni grad Italije”.

(b) Ima smisla reći “Marko je niži od Dušana” ili “Ispit iz logike je teži nego ispit iz epistemologije”, ali ne i “Marko je neviniji od Dušana” ili “Ispit iz logike je zakazaniji nego ispit iz epistemologije”; ništa bolje ne zvuči ni “Dušan zna da je Rim glavni grad Italije više nego što Marko zna da je Rim glavni grad Italije”.

Na osnovu konstatacije da se sa predikatom “zna” u običnom jeziku ne slažu prilozi za veličinu i komparativne konstrukcije, Stenli zaključuje da znanje kao relaciono svojstvo nije podležno stepenovanju; da jeste, “... ono bi bilo intrinzično semantički povezano sa skalom epistemičke snage (kao što je izraz *visoko* povezan sa skalom za visinu)”. (2005: 45)

Šejfer i Sabo su po svoj prilici u pravu kada primećuju da problem u uspostavljanju analogije ne predstavlja toliko okolnost da li se neke lingvističke konstrukcije javljaju u svakodnevnom govoru ili ne, koliko činjenica da semantičko tumačenje komparativnih prideva i drugih srodnih reči kao što su prilozi, iziskuje pozivanje na odgovarajuće fiksirane skale na kojima je prikazan stepen posedovanja označenih svojstava. U svakodnevnom govoru često se susrećemo sa zapažanjima tipa: “Jana najbolje zna koliko je ovaj ispit težak” ili “Jana zna bolje od Jovana koliko je ovaj put opasan”.¹⁹ Kontekstu-

19 Sa priloziima kao što su “zaista” ili “stvarno” situacija jeste nešto delikatnija, ali samo zato što oni mogu da se koriste bar u dva smisla, za isticanje stepena i za (stilističko) naglašavanje prisustva atributa - na pr. “Ispit je zaista težak” može da znači prvo ili drugo, dok “Ona je zaista trudna” ima samo drugi smisao; po svoj prilici je to onda i smisao u kojem “Jana zaista zna da je ispit težak”. (Upor. Stanley 2004: 125)

alne varijacije u standardima primene termina tiču se, međutim, granice ili praga koji govorna lica implicitno ili eksplicitno postavljaju kada procenjuju da li je termin primenljiv ili ne, dok je položaj na skali dodatno naznačen priložima koji ukazuju na količinu (“veoma”, “baš” i dr.) ili poredbenim konstrukcijam tipa “više” ili “manje”.²⁰ Fleksibilnost upotrebe unutar konverzacionog konteksta time nije ugrožena - zajednička osnova dopušta da isti skalarni predikat bude više puta korišćen sa različitim semantičkim sadržajem pod pretpostavkom da su sagovornici načisto oko toga da se u različitim javljanjima referira na različit prag ili, u slučaju komparacije, bar na različite klase poređenja.

Ipak, i u ovom slučaju bi trebalo izbeći jednu prividnu implikaciju. Kao što smo pomenuli na kraju prethodnog poglavlja, opis promene saznanjnih standarda pomoću komparativnih termina “niži” i “viši” implicira da standardi iz različitih konteksta mogu da se u pogledu svoje jačine poređaju na posebnoj hijerarhijskoj skali, od najslabijih do najstrožih. Većina autora koji se bave klasičnim kontekstualizmom veoma je rezervisana u pogledu te implikacije:²¹ epistemički standardi se u raznim oblastima ponekad kombinovano primenjuju (kao u istražnom postupku), ponekad se ukrštaju (dešava se da je sudski kontekst zahtevniji od nekog naučnog, i obrnuto), ponekad se prosto smenjuju (zavisno od slučaja, u nekom istražnom postupku može biti važnija DNK analiza bioloških tragova nego provera otisaka prstiju, dok je u nekom drugom obrnuto), a često uopšte nisu uporedivi (kontekst istoričara i kontekst fizičara).²²

20 Kontekstualisti uglavnom prihvataju pominjanu skalarnu analizu koju su ponudili Kenedi i Meknejli (Kennedy 1999; Kennedy and McNally 2005) prema kojoj, recimo, “Jovan je visok” znači da visina Jovanovog tela na fiksiranoj skali tog svojstva doseže ili prelazi prag *P* koji sagovornici u datom kontekstu pretpostavljaju i primenjuju ga kao standard procene.

21 Pomenimo samo Ladloui (Ludlow 2005: 25), Baumanu (Baumann 2016: 20) i Ičikavu (Ichikawa 2017: 27-8).

22 Ideju o linearnoj hijerarhiji standarda kritikovao je i Majkl Vilijams (Williams 2001). U svojoj (inferencijalnoj) verziji kontekstualizma on polazi od teze da se konteksti razlikuju tematski (disciplinarno), po metodološkim pretpostavkama, tipu evidencije i procedurama dokazivanja usvojenim u oblastima istraživanja, što uslovljava primenu različitih ali uzajamno nesamerljivih standarda. Ipak, glavna kontekstualistička teza ne zavisi od ove dodatne pretpostavke. Drugo

Ovde valja skrenuti pažnju na još jedan momenat važan za procenu snage lingvističke evidencije na koju se oslanjaju kako kontekstualisti, tako i neki njihovi kritičari.

Uopšteno gledano, nesporno je da nam jezičke konstrukcije u kojima se predikatu “zna” dodaju prilozi za količinu izgledaju rogovatno. Izuzeci koje smo naveli (“Ona baš/stvarno/najbolje zna koliko je ovaj ispit težak”) pre potvrđuju hampti-damptijevsku pouku da je sloboda u nestandardnoj upotrebi reči veoma velika²³ i da bi trebalo biti oprezan sa lingvističkim podacima jer oni često umeju da nas zavaraju i odvedu na pogrešan trag. Ako malo pažljivije pogledamo primere koji nam izgledaju kao izuzeci, uočićemo da u njima prilozi “baš”, “stvarno” i “najbolje” ne kvalifikuju količinu samog znanja već *način* na koji ga je osoba stekla ili, ostinovski rečeno, kako je dospela u položaj da nešto zna; to je smisao u kojem smo spremni da za nekoga kažemo: “Pa on to zna iz prve ruke”, podrazumevajući pritom da je on to iskusio na svojoj koži, neposredno se uverio i sl.

Slično tome, formulacija tipa “On mnogo zna” ili “Kada je u pitanju geografija, ona zna mnogo više nego on” u stvari govorimo o količini *predmeta* znanja (mnogo ili više činjenica), a ne o samom znanju kao *stanju* ili *relacionom svojstvu* subjekta.²⁴ Ili, smisleno je reći “Jana zna bolje od Jovana da je ovaj put opasan”, ali se pritom

(nezavisno) pitanje je to što kontekstualistima za ilustraciju teze, proveru intuicija i odgovor skeptiku najviše pogoduju primeri sa kontekstima koji uključuju uporedive standarde.

- 23 Dešava se da i termine za koje nam je očigledno da ne označavaju svojstvo podložno stepenovanju koristimo u komparativnim formulacijama, kao kad za izjavu nekog političara kažemo “Ovo je njegova najistinitija izjava.” (Vid. Schaffer and Szabó 2014: 504)
- 24 Kontekstualisti obično znanje tumače kao relaciono svojstvo, dvomesnu relaciju koja uključuje subjekta i iskaz (propoziciju) kao sadržaj (predmet) znanja. Znanje može da se tumači i kao tromesna relacija između subjekta, iskaza i kontekstualnog parametra (Bach 2005: 51). Koen (Cohen 1999: 61) smatra da, gledano iz epistemološkog ugla, za kontekstualistu nije toliko važno koju će interpretaciju da usvoji, jer obe imaju za posledicu da se u kontekstima sa različitim standardima razlikuju i relacije znanja. Jedino što drugo tumačenje kontekstualnu zavisnost vezuje za saznavnu tvrdnju “S zna da *p*”, ne i za njen semantički sadržaj (u kojem je eksplicirana tromesna relacija) “S zna <prema standardu K_B > da *p*”. (Upor. Baumann 2016: 159)

obično u vidu ima saznajni položaja u kojem je Jana u odnosu na Marka (napr. neposredno se suočila sa opasnostima koje vožnja tim putem donosi), a ne epistemički standard predstavljen kao prag na stupnjevitoj skali.

Sa Stenlijem ipak možemo da se složimo da odgovor na pitanje zašto su priloški dodaci koji ukazuju na količinu ili stepen neprikladni za predikat “zna” leži u tome što *znanje* kao relaciono svojstvo ili stanje naprosto nema stupnjevitu prirodu; u tom pogledu ono je, kao što je Drecke istakao, bliže *trudnoći* - “(...) neka osoba ili jeste ili nije trudna, trećeg nema.”²⁵ - nego *ravnoći*.

Koen je na ovaj prigovor pokušao da odgovori tako što je priznao da značenje glagola *znati* nije u direktnoj vezi sa odgovarajućom stupnjevitom skalom, ali je tvrdio da je ta veza posredno obezbeđena time što je jedan od nužnih uslova za znanje *opravdanje* koje je skalarne prirode:

“Da li znanje nastupa u stupnjevima? Većina će reći ne (mada Dejvid Luis kaže da). Ali to u stvari nije bitno. Jer, prema mom gledištu, opravdanje ili pposedovanje dobrih razloga jeste komponenta znanja, a opravdanje svakako nastupa u stupnjevima. Kontekst će, dakle, odrediti koliko opravdano neko verovanje mora da bude da bi bilo opravdano *simpliciter*.” (1999: 60)

“Kad god neki predikat može da bude zadovoljen u različitoj meri, stepen u kojem on mora biti zadovoljen da bi bio zadovoljen *simpliciter* zavisi od kontekstualnih standarda. Ako je to slučaj, onda će pripisivanja znanja biti kontekstualno osetljiva zahvaljujući kontekstualnoj osetljivosti opravdanja.” (*Ibid*: 78)

Iako ovi citati ne izražavaju potpuno osnovnu postavku skalarnog modela, glavna kontekstualistička teza je prepoznatljiva. Premda samo znanje nema stupnjevitu prirodu - što objašnjava zašto uz “zna” ne idu prilozi za količinu i zašto se taj predikat ne uklapa u komparativne konstrukcije -, ono je pojmovno povezano sa nekim nužnim uslovom podložnim stepenovanju, tako da saznajne tvrdnje “*S* zna da *p*” ipak prećutno referiraju na epistemičke standarde (stepen u kojem verovanje da *p* mora da bude opravdano da bi predikat “zna” bi zadovoljen) koji kontekstualno variraju pod uticajem promenljivih konverzionih faktora pripisivača znanja. Bilo da

25 Dretske 1981: 363.

je u pitanju internalistički shvaćeno opravdanje ili evidencija o kojoj govori Koen, ili eksternalistički određena snaga subjektivog saznanjog položaja koju ima u vidu Dirouz, termini koji označavaju takve uslove relativno lako prolaze Stenlijeva dva testa.

Test (a) tiče se priloga kao što su “veoma”, “baš” koji ukazuju na količinu svojstva označenog predikatom. Sa imeničnim oblicima “opravdanje” i “evidencija” ovakve reči se slažu ako su oni prethodno već kvalifikovani odgovarajućim opisnim pridevom kao što je u Koenovoj sintagmi “dobro opravdanje” ili recimo “uverljiva evidencija” - konstrukcije “Jana ima *veoma* dobro opravdanje da veruje da je to Renoarova ‘Kupačica’” i “Jana ima *baš* uverljivu evidenciju da je to Renoarova ‘Kupačica’” naizgled odolevaju Stenlijevom prigovoru. Ni test (b) sa komparativnim konstrukcijama za ovakve imenične sintagme ne predstavlja nepremostivu prepreku - rečenice “Jana ima *bolje* opravdanje nego Jovan za verovanje da je to Renoarova ‘Kupačica’” i “Jana ima *uverljiviju* evidenciju nego Jovan za verovanje da je to Renoarova ‘Kupačica’” su takođe manje-više u redu. Još prihvatljivije izgledaju komparativne konstrukcije sa snagom epistemičkog položaja, poput: “Jana je u *jačem* epistemičkom položaju od Jovana u odnosu na iskaz da je Đukićev crtež osvojio prvu nagradu”. Dopustivost rečeničnih konstrukcija tipa (a) i (b) u kojima figurira predikat “zna” u skladu je, tako, sa kontekstualističkom tezom prema kojoj će pripisivači znanja jednom istom saznajnom subjektu *S* moći tačno da pripišu znanje iskaza *p* u blažem kontekstu K_B , a u zahtevnijem kontekstu K_Z da mu ga odreknu, ocenivši da u K_B prema nižim standardima njegovo opravdanje ili epistemički položaj *jesu* dok u K_Z prema višim standardima *nisu* dovoljno jaki da mu se pripiše znanje.

Stenli nije mnogo impresioniran ovakvim manevrom. Njegova glavna primedba je da iz stupnjevite prirode nekog svojstva ne sledi kontekstualna zavisnost odgovarajućeg skalarnog predikata. Drugim rečima, nisu svi skalarni predikati semantički zavisni od konteksta primene. Primer su predikati koji označavaju stupnjevita svojstva u odnosu na neku fiksiranu granicu, tipa “viši od 183 cm”. Oni očito nisu kontekstualno uslovljeni pošto je prag unapred semantički fiksiran, ali su podložni stepenovanju jer neko može da bude malo ili znatno viši od 183 cm:

“Stupnjevitost nekog izraza proističe iz činjenice da je taj izraz semantički povezan sa skalom. Nešto je više ili manje F zavisno od njegove pozicije na skali koja je povezana sa F. Ali neki izraz može da bude semantički povezan sa skalom čak i ako postoji označena tačka na toj skali koja je za svaki kontekst k tačka demarkacije između F i ne-F.” (2005: 77)

Stenli se slaže da predikat “biti opravdan” označava svojstvo podložno stepenovanju i da je samim tim semantički povezan sa skalom, ali tvrdi da poput “viši od 183 cm” nije semantički zavisn od konteksta primene: “Jer, da bi neko verovanje bilo opravdano ono bi trebalo da je opravdano iznad određenog stepena opravdanja koji se ne menja sa kontekstom, baš kao što biti viši od 183 cm znači biti viši od stepena visine 183 cm koji je konstantan u odnosu na kontekste.” (2005: 77)

Utisak je da ova Stenlijeva zapažanja nisu preterano uverljiva. Načelno govoreći, može se priznati da iz skalarne prirode nekog termina zaista ne sledi da je on kontekstualno zavisn ali u Stenlijevom obrazloženju smeta to što je predikat na koji se poziva unapred konstruisan tako da je isključena njegova semantička zavisnost od konteksta - u predikatima poput “viši od 183 cm” prag je eksplicitirana i fiksiran akontekstualno, što kod predikata “biti opravdan” uopšte nije slučaj. Čak i ako se unapred složimo oko nekog donjeg konstantnog praga saznavnog opravdanja kao što je verovatnoća 0.5, to ne mora biti prepreka za kontekstualne varijacije u proceni *snage* opravdanja: u kontekstu sa nižim epistemičkim standardom pripisivači znanja mogu subjektovo opravdanje u svetlu kojeg je verovatnoća istinitosti njegovog verovanja 0.7 da ocene kao *dovoljno jako* i tačno mu pripišu znanje, a da isto to opravdanje u kontekstu sa višim standardom smatraju *slabim* i tačno mu odreknu znanje.²⁶

Slično Koenu, Blom-Tilman je u (2008) predložio sledeći kontekstualistički odgovor na Stenlijev lingvistički prigovor. Ima glagola kao što je “hrkati” koji su kontekstualno zavisni (“Dušan hrče” je možda tačno u akustičnoj koncertnoj sali, ali ne i u vojničkoj

26 Postavljanje bilo kog donjeg praga na ovakvoj skali deluje *ad hoc* i ne isključuje kontekstualističko tumačenje. Alternativa bi mogla da bude da i opravdanje shvatimo kao *apsolutan* pojam čiji uslovi primene su, kao i kod pojma znanja, pragmatički zavisni od konteksta - to rešenje zastupao je Drecke (Dretske 1981).

spavaonici) i prećutno povezani sa odgovarajućom skalom, ali se ne uklapa u rečenične konstrukcije (a) i (b): “Dušan veoma hrče” i “Dušan više hrče nego Marko” deluju (bar Blom-Tilmanu) neprikladno. Međutim, ako mu se doda podesan prilog podložen stepenovanju kao što je “glasno”, sasvim je prikladno da se kaže “Dušan veoma glasno hrče” i “Dušan mnogo glasnije hrče nego Marko”; ovi nešto složeniji rečenični sklopovi otkrivaju da je i “hrkati” povezano sa skalom jačine zvuka. Slično se, prema Blom-Tilmanovom mišljenju, može reći i za “znati”. Naime, to što predikat “zna” ne prolazi testove (a) i (b) ne znači da nije povezan sa odgovarajućom skalom, konkretno sa snagom epistemičkog položaja subjekta. Dodaci tipa “u dobrom epistemičkom položaju” ili “ima bolju evidenciju” omogućuju smislene konstrukcije tipa “Dušan je u veoma dobrom položaju da zna da Marko nije napuštao zgradu” ili “Dušan je u daleko boljem položaju od Jane da zna da Marko nije napuštao zgradu”.

Utisak je da ni ovaj pokušaj nije preterano uspešan.²⁷ Naime, izgleda da ovakve formulacije samo ekspliciraju konverzacione implikacije koje smo ranije uočili kod tvrdnji “Jana *najbolje* zna koliko je ovaj put opasan” i “Jana *bolje* zna koliko je ovaj put opasan nego što to zna Jovan” - dodatne kvalifikacije ne tiču se Janinog znanja, već nekog drugog aspekta, recimo *načina* na koji je ona došla do znanja ili *uverljivosti* svedočanstva kojim raspolaže. Prostor za ovakve implikacije naznačen je leksičkim finesama na koje nas podseća Ludlow, odnosno činjenicom da *glagoli* označavaju manje ili više kompleksne radnje, stanja ili zbivanja a ne prosta svojstva.²⁸ Glagol “hrkati” (kao i njemu slični, na primer “trčati”) označava *radnju* koja uz neke druge (dinamika, vrsta zvuka i sl.) ima i kvantitativni aspekt - *jačina* zvuka. Prilog “glasno” neposredno se odnosi na taj aspekt radnje *hrkanja*. Sasvim bi bilo prikladno da se kaže i “Dušan *baš* hrče!” bez prethodno dodatog priloga “glasno”, s tim što bismo time mogli da istaknemo ne samo *jačinu*, nego i *dužinu* ili *dinamiku* hrkanja.

Glagol “znati”, pak, označava relaciono svojstvo ili stanje koje nema inherentni kvantitativni aspekt. S obzirom na to, svaki dodatak

27 Milunović ga je nešto detaljnije sa odobravanjem prikazao (Milunović 2021: 78-80), ali je i sam Blom-Tilman od njega odustao u (2022).

28 Ludlow 2005: 26.

tipa “najbolje” ili “dobro” kvalifikuje neki drugi aspekt koji se tiče subjektivog saznavnog položaja a ne stanja znanja. Više puta pomenuta analogija sa trudnoćom to najbolje potvrđuje. Poput trudnoće, ni znanje nema stupnjevitu prirodu - neka osoba ili jeste ili nije trudna, trećeg nema! Ipak, ima smisla reći za neku osobu “Baš je trudna”, pri čemu sa “baš” ne ističemo kvantitativni aspekt trudnoće kao stanja, već možda njenu poodmaklost ili upadljivost. Ni kod “zna” ni kod “biti trudna” se ne vidi koji stupnjeviti prilog bi mogao da odigra ulogu koju mu Blom-Tilman namenjuje - da otkrije njihovu pretpostavljenu skrivenu vezu sa odgovarajućom stupnjevitom skalom. Najbolje objašnjenje je da ta stanja uopšte nemaju stupnjevitu prirodu: neko ili zna ili ne zna da *p*, trećeg nema!

Još bolji primer je glagol *bankrotirati*. Kada su jednog od aktera u romanu *Sunce se ponovo rađa* Ernesta Hemingveja upitali kako je bankrotirao, odgovorio je “Postepeno, pa onda namah potpuno.” Predikat “bankrotirao” semantički je vezan za odgovarajuću skalu, prag za njegovu primenu uslovljen je kontekstom, ali on ne označava stanje podložno stepenovanju: *osoba je ili bankrotirala ili nije, trećeg nema!* Taj predikat povezan je sa količinom finansijskih sredstava kojima osoba raspolaže sagledanom u mreži kredita, uloga, prihoda, rashoda, dugovanja itd. iz koje, zavisno od položaja na skali, proističu određene obaveze. U trenutku kada osoba više nije u stanju da ispuni dospele finansijske obaveze, nadležni procenitelji proglašavaju da je bankrotirala - ali taj trenutak može da varira od konteksta do konteksta zavisno od pravne regulative, visine zaduženja, spremnosti potražioca da reprogramiraju dugove i sl. Sami po sebi, veza sa skalom i kontekstualna zavisnost praga čije dosezanje je uslov za primenu predikata “bankrotirao” ne čine *taj* predikat skalarnim - rečenične konstrukcije “Dušan je *veoma* bankrotirao” ili “Dušan je *više* bankrotirao nego Marko” potpuno su neprikladne!

Odstupanje nije posledica prosto toga što je *znanje* imenica izvedena iz *glagola* “znati”. Ladlou se, recimo, slaže sa Stenlijem da skalarni model nije podesan za analizu kontekstualne zavisnosti znanja, ali s pravom primećuje da Stenli greši oko izvora razlike između “zna” i skalarnih predikata kao što su komparativni pridevi.²⁹ Prilozi “veoma”, “zaista” i sl. indikator su za stupnjevitu skalu, ali

29 *Op. cit.*

samo za prideve i priloge ("On je veoma visok", "On je zaista bučan" i sl.), ne i za glagole. Upotreba mnogih glagola takođe je semantički povezana sa odgovarajućim fiksiranim skalama; "trčati" je, na primer, povezano sa skalom brzine, "vikati" sa skalom glasnoće, ali nije baš prikladno reći "On veoma trči" ili "On zaista viče". Slično važi i za brojne glagole koji označavaju mentalne aktivnosti ili stanja - neko može brže ili sporije da zaključuje, slabije ili snažnije da veruje, jasnije ili maglovitije da se seća itd.

Ali, baš to što ima glagola koji su kao i komparativni pridevi povezani sa stupnjevitom skalom pokazuje da se greška u Stenlijevoj dijagnozi ne tiče samo (trivijalne) leksičke činjenice da *glagoli* nisu *pridevi*. Objašnjenje zašto uz predikat "zna" ne idu prilozi za količinu ne svodi se na to da "znati" spada u glagole koji označavaju radnju, stanje ili zbivanje.³⁰ Ludlow ispravno zapaža da se, uprkos tome što se i jedni i drugi javljaju u predikacionpj ulozi, glagoli od prideva razlikuju po svojoj bogatijoj leksičkoj strukturi. Čak se i relativno jednostavni glagoli kao što je "pisati" odnose na aktivnost koja može biti dosta složena u tom smislu što ima brojne aspekte - šta osoba čini, *čime*, *kako* itd; sve su to obeležja jednog istog postupka, uzajamno povezana na razne, ponekad veoma suptilne i kompleksne načine koji otežavaju ili čak onemogućuju predstavljanje na nekoj jedinstvenoj fiksiranoj skali. Raznovrsnost aspekata još je upadljivija kod složenije radnje koju označava svršeni glagol "saznati" ili stanja (relacionog svojstva) na koje se odnosi nesvršeni oblik "znati".³¹ Dodaci "veoma", "zaista", "baš" i sl. na koje ponekad nailazimo u svakodnevnom govoru o znanju očito nisu kvantitativni indikator stepena znanja, već se odnose na neki drugi od već pomenutih aspekata - na povoljnost subjektivog saznavnog položaja, način na koji je došao do evidencije, metod koji je koristio i sl.³²

30 Nešto kasnije, kada razmotrimo i treći semantički model u svetlu prigovora koji se tiče nefleksibilnosti upotrebe predikata "zna", videćemo da se ono krije dublje, u semantičkom obeležju koje "znati" preko parnjaka "saznati" povezuje sa jednom posebnom ali prilično velikom grupom glagola koji označavaju dovršene svrhovite aktivnosti, radnje u kojima je cilj postignut.

31 Vid. Ludlow 2005: 26.

32 Kod nekih glagola smo možda u nedoumici. Milunović, recimo, deli Hotornov i Blom-Tilmanov osećaj da uz glagol "hrkati" ne idu prilozi za količinu "veoma" i

(iii) Model kvantifikatora sa graničnicima domena

Kao što smo ranije pomenuli, kvantifikatori sa graničnicima domena su kontekstualno zavisne reči praćene imeničnim ili opisnim izrazima koji u datom kontekstu upotrebe ograničavaju domen objekata ili individua na koje se one odnose. Prateći izrazi sa ulogom graničnika domena ponekad su u govoru verbalno eksplicirani, ali su najčešće samo delimično artikulisani ili ih sagovornici prosto podrazumevaju kao deo zajedničke konverzacione osnove. Iz tog razloga, uz reči “svi”, “neki”, “nijedan” i sl. je unutar rečenica u kojima se one koriste rezervisano sintaksički prazno mesto na koje po potrebi mogu biti dodati graničnici domena.³³

Kvantifikacioni model obično se pripisuje Dejvidu Luisu.³⁴ Većina autora smatra da je Luis kontekstualnu uslovljenost predikata “zna” objašnjavao prisustvom reči “svaki” u definiensu infalibilističke definicije znanja sa kojom je inače u (1996) započeo izlaganje svoje verzije kontekstualizma: “Subjekt *S* zna iskaz *P* akko *S*-ova evidencija eliminiše svaku mogućnost u kojoj je ne-*P* slučaj” (1996: 551).³⁵ Njihov stav pregnantno iznosi Stenli:

“Prema tome, Luis kontekstualističku tezu o ‘zna’ izvodi, prvo, iz tvrdnje da ‘zna’ uključuje univerzalnu kvantifikaciju nad mogućnosti-

“baš” (Milunović 2021: 79). Ipak, u svakodnevnom govoru neretko kažemo: “On *baš* hrče”, i to ne samo da bismo naglasili *šta* ta osoba čini (kad nam je mir preko potreban) ili *trajanje* njene radnje (u početku nam ne smeta, ali se *odužila* pa naš komentar ima smisla), već i *jačinu* kao stupnjevito svojstvo zvuka koji disanjem proizvodi.

33 Više o njihovoj semantici u: Stanley and Williamson 1995; Stanley and Szabó 2000; Gauker 2010.

34 Stanley 2005: 61; Ichikawa 2011: 383; Schaffer 2015: 475.

35 Stenli (2005) polazi od te interpretacije i iznosi lingvističke prigovore. Ičikava je, pak, prvo to tvrdio (2011), kasnije je (2017) tu interpretaciju ublažio. Na početnim stranicama svog članka (1996) Luis je zaista semantičku zavisnost “zna” doveo u vezu sa prisustvom univerzalnog kvantifikatora u zahtevu za isključenjem *svake* relevantne alternativu, ali je u ostatku teksta, prelazeći na izlaganje pravila *relevantnosti*, težište potpuno preneo na ovaj atribut i kontekstualne varijacije skupa relevantnih alternativa. Da bismo prikazali sam model, držaćemo se uobičajene interpretacije Luisovog gledišta.

ma, i drugo, iz činjenice da je kvantifikacija u prirodnom jeziku po pravilu ograničena” (2005: 61)

Uz terminološku napomenu da u navedenoj infalibilističkoj definiciji znanja Luis pod mogućnostima *ne-P* u stvari podrazumeva (što kasnije u tekstu i eksplicira) alternative u odnosu na iskaz *p* kao pretpostavljeni sadržaj (predmet) subjektovog znanje, izdvojicemo sledeća dva momenta karakteristična za upotrebu kvantifikatora sa graničnicima domena: (i) u svakodnevnom govoru, reči kao što je “svaka” koristimo tako da se ne odnose na sve objekte ili individue u univerzumu, već samo na domen koji je implicitno ili eksplicitno omeđen u datom konverzacionom kontekstu; (ii) koji objekti ili individue ulaze u taj domen zavisice ne samo od spoljašnjih okolnosti, nego i od zajedničke osnove, odnosno od konverzacionih faktora kao što su namere, potrebe, interesi i sl. učesnika u razgovoru.

Kada je kardinal zvaničnik tokom cereminije izbora novog pape rečenicom: “Svi su izašli” izvestio glavnog majstora ceremonije da su prisutni poslušali njegov nalog (“Extra omnes”), kvantifikator “svi” upotrebljen je bez ekspliciranog graničnika domena, ali je, u skladu sa ustaljenim pravilima, deo zajedničke osnove sagovornika koja određuje njihov konverzacioni kontekst da se “svi” ne odnosi ne samo na sve osobe u univerzumu, nego ni na sve prisutne u sali Sikstinske kapele, već samo na one osobe koje ne učestvuju u konklavi. Kao što smo ranije na istom primeru naveli, razgovor između njih dvojice mogao je da krene u neočekivanom smeru. Pretpostavimo da je majstor ceremonije odgovorio: “Ne, nisu svi izašli”. Moguće su dve situacije. Prva je da zajednička osnova sadrži pretpostavku da je domen kvantifikatora “svi” ograničen na osobe koje ne učestvuju u konklavi, ali se njihove tvrdnje razilaze olo činjenica - majstor ceremonije je uočio da je neko od medicinskog osoblja još uvek u sali; to je situacija u kojoj se vodi pravi spor a njihove tvrdnje sukobljavaju tako da samo jedna od njih može biti istinita. Moguće je, međutim, da je došlo do nesporazuma u komunikaciji, da stvarnog spora između njih dvojice nema i da su obe tvrdnje tačne - to je situacija u kojoj je pod “svi” kardinal zvaničnik imao u vidu sve one koji ne učestvuju u izboru pape, dok je majstor ceremonije iz nekog idiosinkratičnog, ali svakako konverzacionog razloga podrazumevao širi domen koji uključuje i učesnike konklave.

Utisak je da obeležja (i) i (ii) semantike kvantifikatora “svi” pružaju kontekstualistima sve što im je potrebno za odbranu teze o kontekstualnoj zavisnosti predikata “zna”. Da bi to pokazao, Luis u (1996) koristi prozaičniji, kafanski primer sa kvantifikacionom sintagmom koja sadrži imenični graničnik domena:

“Ako kažem da je svaka čaša prazna i da je vreme za sledeću turu, moji slušaoci i ja besumnje zanemarujemo većinu od svih čaša koje postoje u svetu u svim vremenima. One su izvan domena. One su irelevantne za istinitost onoga što sam rekao.” (1996: 553)

Po analogiji na koju se Luis oslanja, kada tvrdimo da *S* zna da *p* zato što ima evidenciju koja isključuje *svaku* alternativu, onda nemamo u vidu apsolutno sve *ne-p* mogućnosti, već samo one koje su u datom kontekstu relevantne; za ostale alternative podrazumevamo da nisu ostvarene i s pravom ih zanemarujemo kao irelevantne za tačnost naše saznajne tvrdnje. Prema ovom tumačenju, predikat “zna” se u stvari ponaša kao (modalni) kvantifikator, a prazno neartikulisano mesto koje sa sobom unosi u strukturu rečenice “*S* zna da *p*” rezervisano je za ograničen domen alternativa koje su, shodno pravilima relevantnosti o kojima smo ranije pisali, u datom kontekstu relevantne.³⁶

Kontekstualna zavisnost kvantifikatora kao što je “svi” ispoljava se u tome što se se promenom konverzacionog konteksta menjaju semantički sadržaj upotrebljene kvantifikacione sintagme i istinosni uslovi saznajnih tvrdnji - rečenica “Svi su izašli” može biti tačna u kontekstu izbora novog pape a netačna u kontekstu koncertne sale, kao što i “Sve čaše su prazne” može biti tačna u razgovoru koji se vodi za kafanskim stolom a netačna na svečanom koktelu. Paralelno tome, sa promenom epistemičkog konverzacionog konteksta dolazi do promene skupa relevantnih alternative, tako da jedna ista saznajna tvrdnja “*S* zna da *p*” u jednom kontekstu može biti istinita a u nekom drugom neistinita bez ikakve promene u saznajnom pložaju samog subjekta, tačnije u evidenciji kojom on raspolaže.

36 Kao što primećuje Blom-Tilman (Blome-Tillmann 2017), Luis time izbegava uvođenje epistemičkih standarda koji su povezani sa skalarnim svojstvom (snagom epistemičkog položaja ili evidencionog potkrepljenja). Osim njega, za luisovsko rešenje opredeljuju se Ičikava (Ichikawa 2011, 2017).

Poput ostalih kontekstualista, ni Luis ne smatra da su kontekstualne varijacije u domenu relevantnih alternativa proizvoljne. One su regulisane pomenutim pravilima relevantnosti od kojih neka (prohibitivna) uskraćuju dok neka druga (permisivna) dopuštaju pravo ignorisanja određenih mogućnosti pogreške - njihovom kombinovanom primenom u datom kontekstu pripisivači znanja razgraničavaju relevantne od irelevantnih alternativa. Većina od ukupno sedam pravila koje Luis navodi tiče se objektivnih okolnosti - takvo je, recimo, pravilo aktualnosti koje nalaže da se ne sme zanemariti ona alternativa koja je ostvarena. Pravilo pažnje i jedan aspekt pravila sličnosti - sličnost između nekih alternativa delom je objektivna, ali je njena istaknutost ili upadljivost stvar subjektivne procene -³⁷ otvaraju prostor za uticaj konverzacionih faktora i potkrepljuju glavnu kontekstualističku tezu [KK] da semantički sadržaj predikata "zna" i istinosni uslovi saznavnih tvrdnji zavise od konverzacionog konteksta pripisivača znanja.

Luisov kvantifikacioni model izložen je prigovoru *teorije pogreške* koji se tiče jezičke kompetencije.³⁸ Zaista, prilikom upotrebe kvantifikatora obično nemamo nedoumice oko toga da li se u različitim kontekstima radi o različitom domenu. Zamislimo da su Jovan i Dušan zaseli u kafani sa nekoliko prijatelja, upustili su se u

37 Kao što smo ranije videli, prvo pravilo objašnjava kako skeptik *prostim skretanjem pažnje* na alternative uspeva da stvori kontekst u kojem naše saznavne tvrdnje postaju netačne. Da bi otvorio prostor za kontekstualizam i izbegao opasnost od skliznuća u skeptički kontekst, Luis je u polaznu, infaliblističku definiciju znanja uneo *sotto voce* uslov: "S zna da *p* ako i samo ako S-ova evidencija otklanja svaku mogućnost u kojoj je *ne-p* slučaj - Psst!- osim onih mogućnosti koje imamo pravo da ignorišemo." (1996: 554) Nevolja je, međutim, što ovo pravilo čini znanje nepostojanim. Bavljenje epistemologijom je ujedno i bavljenje skeptičkim alternativama koje ugrožavaju znanje: "Znanje je u tom smislu nepostojano. Čim počnete da ga istražujete, ono odmah nestaje." (Lewis 1996: 559-560)

Pravilo sličnosti (u kombinaciji sa pravilom aktualnosti) Luisu služi da se izbori sa lutrijskim i getijeovskim problemom. Dok je kontekstualističko rešenje prvog problema prilično uspešno, predloženo rešenje drugog je sporno zato što previđa da je izvor getijeovskog problema u objektivnim okolnostima u kojima se nalazi subjekt znanja, a ne u konverzacionom kontekstu pripisivača znanja (vid. Cohen 1998, Lazović 2014a).

38 Schiffer 1996; Hawthorne 2004.

zanimljiv razgovor da bi Dušan u jednom trenutku uzviknuo: "Sve čaše su prazne" i za rastanak naručio poslednju turu. Jovan se vratio kući i zatekao goste koje je supruga upravo poslužila pićem. Uzeo je jednu čašu, usuo sebi piće i krenuo da gostima prepričava sadržaj zanimljivog kafanskog razgovora. Došavši do trenutka kada su naručili poslednju turu, preneo je Dušanove reči u indirektnom govoru: "Dušan nas je opomenuo da su sve čaše prazne". Niko od prisutnih ko je pažljivo pratio o čemu Jovan priča neće biti u nedoumici da prenoseći *šta* je Dušan rekao Jovan govori o domenu čaša na kafanskom stolu za kojim je do pre nekog sata sedeo sa prijateljima, a ne o čašama iz kojih oni u tom trenutku piju. Ako je nekome od njih možda i promaklo da Jovan prepričava kafansku epizodu pa, gledajući u svoju punu čašu, kaže: "Ne, nisu sve čaše prazne", to će svakako biti samo komunikacioni nesporazum a ne stvarni sukob između njegove i prenete Dušanove tvrdnje - one se naprosto ne odnose na isti domen i mogu u isto vreme da budu tačne. S obzirom na to da u zajedničku osnovu koja određuje dati konverzacioni kontekst spadaju i pretpostavke o domenu kvantifikacije, sagovornici po pravilu neće imati većih teškoća da razumeju ili da razjasne koje objekte imaju u vidu kada o njima nešto tvrdi izdvajajući ih pomoću kvantifikatora sa graničnikom domena. Nasuprot tome, za suprotne saznavne tvrdnje "*S* zna da *p*" i "*S* ne zna da *p*" izrečene u dva konverzaciona konteksta o istom saznavnom subjektu ipak imamo utisak da su u stvarnom sukobu i najčešće nismo svesni toga da se, ako su kontekstualisti u pravu, njihov semantički sadržaj i istinosni uslovi u tim kontekstima razlikuju.

Kvantifikacioni model je još očiglednije izložen Stenlijevom prigovoru koji se poziva na fleksibilnu upotrebu indeksičkih izraza.³⁹ Kao i ostali tipični indeksički izrazi, i kvantifikatori mogu da se koriste više puta unutar složenije rečenice ili kraćeg segmenta razgovora sa drugačijim semantičkim sadržajem, tj. različitim domenom kvantifikacije. Ako su Jani i Jovanu nešto kasnije pristigli novi gosti i rukovali se sa svakim ko je već bio tu, teško da će iko od prisutnih imati ikakvu nedoumicu oko toga šta je u tom (konverzacijom) kontekstu Jana kazala kada je konstatovala: "Svako se sa svakim

39 Stanley 2005.

pozdravio” i sve ih zatim pozvala da sednu za trpezarijski sto - pod pretpostavkom da niko od njih nie previše popio, na pozadini zajedničke konverzacione osnove biće im jasno da se kvantifikator “svaki” u prvom javljanju odnosi na novopridošle goste, a u drugom na domaćine i goste koji su već bili tu.⁴⁰

Sličnost između upotrebe predikata “zna” i univerzalnog kvantifikatora “svaki” uzdrmana je u oba pogleda. Kao što smo i u vezi sa modelom osnovnih indeksikala istakli, kompetentna govorna lica neupućena u kontekstualistički protumačenu semantiku glagola *znati* pripisivanje i poricanje znanja istom subjektu u okolnostima kada je njegov saznavni položaj nepromenjen doživljavaju kao stvarni sukob, odnosno razilaženje oko toga da li on zaista ima znanje. Takođe, ako su i upoznata sa kontekstualističkom tezom, kompetentna govorna lica zaziraće od posledica do kojih i kvantifikacioni model vodi - ako analogija sa kvantifikatorima stoji, predikat “zna” bi takođe trebalo da se fleksibilno ponaša unutar kraćih segmenata razgovora i složenijih rečeničnih sklopova, što nam opet preči greškom ekvivokacije i nepodnošljivom konjunkcijom.

Sve u svemu, pouka je ista kao i kod prethodnih modela. Dok u pogledu fleksibilne upotrebe prepoznatljivih indeksičkih izraza - osnovnih indeksikala, skalarnih predikata i reči koje u običnom jeziku koristimo za kvantifikaciju nad ograničenim domenima objekata ili individua - zajednička konverzaciona osnova ne nameće nikakve posebne prepreke, slobodno korišćenje predikata “zna” u epistemičkom kontekstu izlaže nas opasnostima od greške ekvivokacije i nepodnošljivih konjunkcija.⁴¹

40 Upućeniji čitaoci prepoznaće da je ovo modifikacija Stenlijevog često navođenog primera rečenice “Svaki mornar je mahnuo svakom mornaru” izrečene u situaciji kada mornari na palubi i mornari na obali mašu jedni drugima (Stanley 2005: 60). Slične primere nalazimo kod Stenlija i Vilijamsona, recimo: “Grupa jevanđelista zatekla se na trgu gde je, zatim, svako nekoga preobratio” (Stanley and Williamson 1995: 293) ili: “Dok je brod napuštao pristanište, svaki muškarac mahao je svakoj ženi, svaka žena svakom muškarcu i svako dete svakom detetu” (*Ibid*: 294). U tu grupu primera mogla bi se svrstati i poznata Hobsova misao “Bellum omnium contra omnes”.

41 Između “zna” i “svaki” postoji razlika i na strukturalnom planu. Dok uz kvantifikatore kao što su “svi”, “neki” i sl. u govoru obično koristimo imenične ili deskriptivne fraze kao graničnike domena, predikat “zna” u rečenicama kojima

Neki noviji kontekstualisti su ipak nastojali da relativizuju Stenlijev prigovor koji se tiče fleksibilnosti upotrebe indeksičkih izraza i sačuvaju kvantifikacioni model.⁴² Ičikava je ukazao na to da, prvo, slobodna upotreba kvantifikatora ponekad stvara “nepodnošljive” rečenične konstrukcije, i drugo, da predikat “zna” dobija izvesnu fleksibilnost kada se eksplicitno dopuni odgovarajućim epistemičkim standardom na koji se pripisivači znanja oslanjaju. Na osnovu ta dva zapažanja, Ičikava zaključuje da je fleksibilnost o kojoj govori Stenli stvar stepena i da je “zna” u dovoljnoj meri fleksibilno da ga možemo tumačiti kao kontekstualno zavisani predikat.

Možemo da se složimo sa prvim Ičikavinim zapažanjem - fleksibilnost upotrebe zaista odlikuje indeksičke izraze, ali ne sve u istoj meri. Već smo među osnovnim indeksikalima videli da postoji razlika u slobodi njihovog korišćenja. Uprkos utisku (koji i Stenli deli) da su kaplanovski čisti, odnosno perijevski automatski indeksikali kao što su zamenica “ja” i prilozi “sada” i “ovde” nefleksibilni zbog toga što su lingvistička pravila njihove upotrebe (karakter) takva da im nekonverzacioni kontekstualni činioči direktno - bez posredovanja namera govornih lica ili njihove zajedničke osnove - dodeljuju referenciju i time kompletiraju njihov sadržaj, u nekim okolnostima i oni mogu da se upotrebe unutar iste rečenice ili kratkog segmenta razgovora sa različitim semantičkim sadržajem; pominjali smo ranije situaciju u kojoj Jovan na dve stare fotografije prepoznaje sebe iz mlađih dana i kaže: “Ovo sam ja i ovo sam ja”. Pošto su takve okolnosti zaista retke, za ovakve indeksikale bi se bar moglo reći da su u najmanjoj meri fleksibilni. Među indeksičkim izrazima na drugom polu su, pak, diskrecioni indeksikali, skalarni predikati i kvantifikatori. Ičikava ipak primećuje da ni oni nisu potpuno fleksibilni, ilustrujući to na preformulisanoj naizgled nepodnošljivoj konjunkciji u kojoj namesto “zna *p*” stavlja infalibilistički uslov “ima evidenciju koja isključuje sve ne-*p* alternative”:

pripisujemo ili odričemo znanje nije praćen takvim izrazima. (Više o tome u: Stanley and Szabó 2000; Schaffer and Szabó 2014)

42 Na primer: Ichikawa 2011, 2017; Baumann 2016. Nešto drugačiji odgovor na ovaj Stenlijev prigovor može se naći u: Mion 2015.

“*S* ima evidenciju koja isključuje *sve* alternative u kojima nema ruke, ali *S*-ova evidencija ne isključuje *sve* alternative u kojima je bestelesni mozak u posudi”.

Kvantifikator “*svi*” se u ovoj rečeničnoj konstrukciji očito ne ponaša slobodno; da bismo pokazali da se ne odnosi na isti domen, morali bismo da pribegnemo nekoj posebnoj interpretaciji u duhu ideje o relevantnim alternativama kao što je Luisova i tvrdimo da se mogućnost da je *S* mozak u posudi u prvom članu konjunkcije s pravom ignoriše zato što ne spada u relevantne alternative, dok u drugom članu konjunkcije ona samim pominjanjem postaje relevantna. Bez tog dodatnog tumačenja, navedana formulacija izgleda jednako nepodnošljiva (samoprotivrečna) kao kada bismo na pozadini zajedničke osnove u kojoj se podrazumeva isti domen rekli: “*Svi* su izašli iz zgrade, ali neki su ostali u njoj.”⁴³

Na drugoj strani, pak, ima nekih složenijih konjunktivnih formulacija u kojima se prema Ičikavinom mišljenju predikat “*zna*” ponaša dovoljno slobodno da nam one deluju koherentnije i smislenije od jednostavnih očito nepodnošljivih konjunktivnih. Naime, Ičikava smatra da se utisak nepodnošljivosti ublažava navođenjem kontekstualnih činilaca koji upućuju na promenu epistemičkog standarda ili, kao u Luisovoj verziji kontekstualizma, prelazak sa jednog na drugi skup alternativa. Na primer:

“Pošto je pažljivo pogledao izloženu sliku i pročitao legendu istaknutu pored nje, Jana zna da je to Renoarova ‘Kupačica’, ali pošto uprava Narodnog muzeja ima običaj da iz bezbedonosnih razloga izlaže kopije vrednijih dela, Jana ne zna da to nije verna kopija Renoarove ‘Kupačice’.”

Paralelan primer sa radikalnom skeptičkom alternativom bio bi:

“Pošto bi u normalnim okolnostima svakako bio svestan toga da je nesrećnim slučajem ostao bez ruku, Jovan zna da ima ruke, ali pošto za to da nije bestelesni mozak u posudi ne može da pruži nepobitan dokaz, Jovan ne zna da nije mozak u posudi.”

43 Vid. Ichikawa 2017: 39. Slična zapažanja iznosi Blom-Tilman (Blome-Tillmann 2014: 87-94).

Ove konjunkcije Ičikava doživljava kao podnošljivije⁴⁴ - ili bar manje nepodnošljive - na osnovu čega zaključuje da Luisova analogija između predikata “zna” i univerzalnog kvantifikatora “svi” u svom najvažnijem aspektu opstaje. Prema njegovom sudu, svi kontekstualno zavisni izrazi su *donekle* fleksibilni, s tim što su neki kao skalarni pridevi ili kvantifikatori to u većoj, a neki drugi - u koje spada i “zna” - u daleko manjoj meri.⁴⁵

Možda će onima koji ne dele Ičikavin utisak uverljivije delovati kontrastivistički primer sa naglašavanjem pojedinih delova rečenice i promenom kontrastnog skupa alternativa. Evo primera u kojem u istoj rečenici može da se promeni skup alternativa a da se pritom ne zapadne ni u grešku ekvivokacije ni u nepodnošljivu konjunkciju:

“Jana zna da [*p*] se Jovan na Dušana jedino naljutio.”

S obzirom od kojih reči je i na koji način zavisna rečenica (iskaz *p* kao predmet ili sadržaj Janinog znanja) sklopljena, isticanjem Dušana kao objekta Jovanove ljutnje izdvojićemo jedan skup alternativa, a sasvim drugi ako istaknemo čin ljutnje:

“Jana zna da se Jovan na *Dušana* jedino naljutio”

“Jana zna da se Jovan na Dušana jedino *naljutio*”.⁴⁶

U prvom slučaju, alternative su neke druge osobe (Marko, Slavko itd) koje su umesto Dušana mogle biti objekt Jovanove ljutnje, dok su u drugom slučaju alternative neki drugi Jovanovi stavovi ili postupci usmereni na Dušana (vikanje, grdnja i sl). Pošto su u pitanju dva različita skupa alternativa, možemo smisleno da kažemo:

“Jana ne zna da se Jovan na *Dušana* [i ni na koga drugog] jedino naljutio, ali Jana zna da se Jovan na Dušana jedino *naljutio* [nije se na njega izvikao, nije ga grdio i sl].”

Iako ove kontrastivističke formulacije deluju još podnošljivije od Ičikavinih, klasični kontekstualisti će u njima videti i grešku ekvivokacije i nepodnošljivu konjunkciju. Na to ih, konačno, obavezuju

44 Taj utisak deli i Bauman (Baumann 2016: 179).

45 Ichikawa 2017: 40.

46 Sasvim smisleno možemo da kažemo i sledeće: “Na *Dušana* se Jovan jedino naljuti, ali se na njega Jovan nije jedino *naljutio*”.

osnovne postavke njihovog učenja. Jer, ako prihvatimo gledište da je epistemički konverzacioni kontekst određen pretpostavljenim epistemičkim standardom kao delom zajedničke osnove pripisivača znanja, za fleksibilnu upotrebu predikata “zna” nema nimalo prostora. Ičikavin manevar je zato unapred osuđen na neuspeh: u svakom trenutku u kojem pripisivači znanja menjaju epistemički standard, makar to bilo i u sklopu jedne iste složene rečenice, oni menjaju zajedničku osnovu a sa njom i konverzacioni kontekst. Drugim rečima, pošto članovi nepodnošljive konjunkcije prečutno referiraju na različite epistemičke standarde, nema konverzionog konteksta u kojem bi ona mogla da bude tačno tvrđena. U igri su, dakle, samo dve opcije sa kojima smo se i ranije (prisetimo se Dirouza) susretali: kad god oba člana konjunkcije tvrdimo bilo kojim redom skupa, zapadamo u protivrečnost i izričemo neistinit konjunktivni iskaz; ako ih, pak, razdvojimo i sukcesivno nezavisno tvrdimo, menjamo epistemički standard ili skup relevantnih alternativa, tj. prebacujemo se iz jednog u drugi konverzacioni kontekst.⁴⁷

Takva konjunkcija je smisljena ako je formulisana metalingvistički uz preciziranje da je svaki njen član tačan u svom kontekstu:

“‘S zna <prema standardu K_B> da ima ruke’ i ‘S ne zna <prema standardu K_Z> da nije bestesni mozak u posudi’”.⁴⁸

47 Luis nije odustao od ovog kontekstualističkog stava, bio je spreman i na dalekosežnije konsekvence. On zamišlja situaciju u kojoj dvoje epistemologa tokom šetnje razgovaraju o problemu skepticizma i pominju radikalne skeptičke hipoteze kao što je “Možda smo mozgovi u posudi”; uprkos tome što ta alternativa, prema pravilu pažnje, postaje relevantna i po pretpostavci ugrožava sva njihova znanja, oni dobro znaju kuda idu. Da bi otklonio inkonzistentnost, Luis tvrdi da je u njihovoj svesti prisutna svojevrsna podela (*compartmentalization*) misaonih tokova: u jednom toku, epistemolozi peripatetičari obraćaju pažnju na radikalne skeptičke alternative i gube sve znanje, ali u drugom odeljku svoje svesti zaduženom za navigaciju oni zadržavaju znanje koje im omogućuje da se orijentišu u prostoru. (Lewis 1996: 565)

48 Ovde se razilaze kontekstualisti koji zadržavaju deduktivnu zatvorenost znanja i oni koji je, kao Heler, odbacuju. Za prve, u uobičajenom blažem kontekstu tačno je (kako god to objašnjavali) da S zna da ima ruke i da nije bestesni mozak u posudi, dok je u zahtevnom skeptičkom kontekstu tačno da S ne zna ni drugo ni prvo. Za Helera, nepodnošljiva konjunkcija je tačna samo ako je metalingvistički formulisana, u objekt-jeziku je neassertibilna. (Heller 1989; vid. Lazović 2020)

Za doslednog kontekstualistu svaka ovakva konjunkcija tvrdena u objekt jeziku nosi u sebi *grešku* ekvivokacije, ostaje *nepodnošljiva* i, na kraju krajeva, biva netačna u kojem god kontekstu da je izrečena.

Pošto nisu u poziciji da odustanu od svojih osnovnih postavki, kontekstualistima se neki stari problemi vraćaju u novom, zaoštrenijem obliku, dok se u svetlu lingvističkih prigovora na koje nisu uspeali da ponude zadovoljavajuće odgovore njihov manevarski prostor dodatno sužava.

Jedan od problema koje smo nagovestili još u uvodnom poglavlju jeste pitanje kriterijuma identiteta konverzionog konteksta. Zaista, ako je moguće da se konverzion kontekst tako lako i brzo promeni čak i u jednoj malo složenijoj rečenici ka što je nepodnošljiva konjunkcija, kako ćemo moći da ih razgraničimo u nekom tematski veoma kompleksnom i dinamičnom razgovoru u kojem učestvuje velik broj osoba. Činjenica je da u svojim analizama kontekstualisti pribegavaju jednostavnim, ponekad čak i krajnje uprošćenim primerima kako bi proverili našu spremnost da prihvatimo njihove intuicije u pogledu kontekstualne uslovljenosti predikata “zna” i istinosnih uslova saznanjnih tvrdnji. Ipak, lingvistička evidencija je najčešće daleko bogatija, raznovrsnija i ponekad takva da nas kada su jezičke intuicije u pitanju čas vuče na jednu, čas na drugu stranu

U zaoštrenijem vidu vraća se i pitanje kriterijuma relevantnosti alternativa oko kojeg očito ni među kontekstualistima nema saglasnosti. Ako su merila relevantnosti i saznanjni standardi podložni uticaju konverzionih faktora, tj. namera, potreba, interesa itd. prpisivača znanja, kako izbeći komociju koju donose krajnje relaksirana pravila poput Luisovog pravila pažnje? Da li je uopšte moguće kontekstualistički opravdati unošenje bilo kakvog objektivnijeg kriterijuma ili normativnog oslonca koji bi sprečio proliferaciju skeptičkih alternativa, lakoću povišenja standarda i potpunu nestabilnost znanja? I zar se uobičajena znanja, kada smo ih jednom već tako lako izgubili, mogu jednako lako povratiti potiskivanjem ili pukim ignorisanjem strožih saznanjnih standarda?⁴⁹

49 Ovde je u prvom planu ponovo asimetrija o kojoj je bilo reči u vezi sa Luisovim shvatanjem jezičke igre i konverzacione dinamike. Na oscilacije tipa “čas znam, čas ne znam”, kritički je ukazao Jorgrau (Yourgrau 1983). Dirouz je ponudio kontekstualistički odgovor (DeRose 2009).

Baveći se lingvističkim prigovorima semantičkim modelima u svetlu kojih kontekstualisti obično tumače kontekstualnu uslovljenost predikata “zna”, bili smo u prilici da uvidimo i nove teškoće sa kojima se ovo gledište suočava. One se u stvari mogu svesti na dva pitanja. Prvo je povezano sa Stenlijevim rezervama oko slobodne upotrebe tog predikata - ako “zna” zaista spada u indeksičke izraze, zašto ne deli njihovu prepoznatljivu fleksibilnost unutar složenijih rečenica ili kraćih segmenata razgovora. Drugo pitanje je u direktnoj vezi sa Stenlijevim negativnim zaključkom da “navodna kontekstualna zavisnost sazajnih tvrdnji nema nikakvih drugih paralela među izrazima koji su nesporno zavisni od konteksta” (2005: 47) - da li onda predikat “zna” predstavlja izuzetak (svojevrstu anomaliju) ili ipak ima neke srodnike među nesporno indeksičkim izrazima?

Tokom protekle decenije, kontekstualisti su napravili izvestan napredak u pogledu odgovora na drugo pitanje, za šta su podsticaj pružili Šejfer i Sabo.⁵⁰ Oni se generalno slažu sa Stenlijevim metodološkim zapažanjem da su semantičke analogije između pojedinih leksičkih kategorija ili grupa reči empirijske hipoteze koje imaju a posteriori karakter i mogu biti potkrepljene jedino induktivnom argumentacijom, ali ne i sa njegovim zaključkom da “sazajne tvrdnje nisu uslovljene kontekstom na distinktivno epistemološki način” (Stanley 2005: 51). U (2014) oni zastupaju kontrastivističku verziju kontekstualizma i izlažu formalno-semantičku analizu predikata “zna” po modelu adverbijalnih i modalnih izraza koji se obično označavaju kao A-kvantifikatori (“uvek”, “ponekad”, “mora biti” i sl). Za njih je karakteristično da nisu praćeni graničnicima domena i ne ponašaju se slobodno; kontekstualna dopuna njihovog sadržaja i istinosnih uslova rečenica u kojima se javljaju odigrava se kao kod automatskih indeksikala direktno, bez posredovanja jezičkih namera govornih lica. Tumačenje kontekstualne zavisnosti “zna” po analogiji sa A-kvantifikatorima približava ovaj predikat automatskim indeksikalima i neutrališe drugi Stenlijev prigovor.⁵¹

50 Schaffer and Szabó 2014. To rešenje prihvata i Blome-Tillman 2017, 2022.

51 Vid. Blome-Tillman 2017: 355.

Pošto se radi o verziji kontekstualizma koja je još uvek programska i dosta se razlikuje od konverzacionog, bavljenje njome ostavićemo za neku drugu priliku. U poslednjem poglavlju pozabavićemo se prvim od navedena dva pitanja i skicirati odgovor koji kontekstualistima na žalost neće ići na ruku.

ZNANJE KAO POSTIGNUĆE

U dosadašnjim poglavljima izložili smo glavnu tezu [KK] i prateće postavke kontekstualizma, njegovo epistemološko i filozofsko-jezičko zaleđe, lingvističku evidenciju, semantičke modele analize kontekstualne zavisnosti glagola *znati* i teškoće na koje oni nailaze. U ovom završnom poglavlju želeli bismo da (i) ponudimo odgovor na pitanje zašto se predikat “zna” u najvažnijim aspektima ne ponaša kao ostali indeksički izrazi (osnovni indeksikali, skalarni predikati i kvantifikatori sa graničnicima domena) i (ii) naznačimo neke invarijantističke alternative kontekstualističkom shvatanju semantičkog karaktera saznanjnih tvrdnji.

(i) Stenlijevi lingvistički prigovori koje smo razmotrili u prethodnom poglavlju otkrili su nam da se predikat “zna” ne uklapa ni u jedan od semantičkih modela pomoću kojih su klasični kontekstualisti tumačili njegovu pretpostavljenu kontekstualnu uslovljenost - za razliku od većine indeksičkih izraza, taj predikat ne može fleksibilno da se koristi unutar složenijih rečenica ili kraćih segemenata razgovora, ne prolazi test diskvotacije u indirektnom govoru niti je kao skalarni predikati inherentno semantički povezan sa bilo kakvom stupnjevitošću skalom.

Većina autora objašnjenje za takvo ponašanje glagola *znati* traže u njegovoj faktivnosti¹ koja se ispoljava u tome što iz istinitosti tvrdnje “*S* zna da *p*” sledi istinitost iskaza *p*. Faktivnost je modalitet kao sintaksičko-semantička kategorija - faktivni su oni predikati koji svojim značenjem impliciraju da je iskaz izražen zavisnom (poređenom) rečenicom istinit, odnosno da ono što se u ovoj rečenici

1 Upor. Wright 2005; Bach 2005, 2010.

tvrdi jeste slučaj (činjenica).² U jednostavnim izolovanim rečenicama oblika “S zna da p” u kojima se javlja afirmativno (bez negacije) glagol *znati* jeste faktivan.

Naravno, ne bi trebalo gubiti iz vida da je ovaj modalitet na mnogo raznovrsnih načina povezan sa nekonverzacionim i konverzacionim faktorima - iz toga što Jana zna *da je slika koja je pred njom Renoarova “Kupačica”* sledi da *slika koja je pred njom jeste Renoarova “Kupačica”* u širem konverzacionim kontekstu njene posete Nardonom muzeju, razgledanja postavke impresionističkih i postimpresionističkih dela iz muzejske zbirke, zajedničke osnove, tematskog sadržaja i toka njenog razgovora sa Jovanom, njene spremnosti da se izjasne oko te činjenice, Jovanovog poverenja u verodostojnost njene tvrdnje itd. Do sada smo već bili u prilici da se na brojnim primerima osvedočimo da usled isprepletanosti sa objektivnim okolnostima i subjektivnim stavovima govornih lica gramatičke konstrukcije same po sebi (posmatrane izolovano) često prikriju ili menjaju semantička obeležja svojih sastavnih delova. To i jeste jedan od glavnih razloga zašto pozivanje na primere iz običnog jezika može, što je Stenli posebno isticao,³ u najboljem slučaju da posluži kao induktivno potkrepljenje za pretpostavke o semantičkom statusu pojedinih jezičkih izraza.

Kao primer koji navodi na takav zaključak mogu da nam posluže sledeće rečenične konstrukcije u srpskom jeziku koje pokazuju u kojoj meri faktivnost predikata “zna” u širem govornom kontekstu može da zavisi od *veznika* koji povezuje glavnu i podređenu rečenicu, *lica* i glagolskog *vremena*.⁴ Tako rečenica koju Jana tokom razgovora sa Jovanom izriče u prvom licu: “Nisam znala da je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena” implicira da ona *u trenutku izricanja* zna da je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena, što negativnu upotrebu predikata “zna” čini faktivnom. U Jovanovom prenošenju te informacije u trećem licu: “Jana nije znala da je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena”, faktivnost se gubi, preostaje samo konverzaciona implikacija koju on, kao njen nosilac, može da

2 Upor. Ivić 1980: 45.

3 Stanley 2005: 51.

4 Vid. Ivić 1980: 46.

opozove. Zamena u prvom licu afirmativnog “da” upitnim “da li” kao veznika koji se odnosi na podređenu rečenicu (što srpski jezik dopušta) takođe suspenduje faktivnost; Jovanova izjava: “Ja znam da li je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena” sugerise da je to pitanje postavljeno u prethodnoj fazi razgovora, Jovan implicira da zna *p* ili *ne-p*, ali iz nekog razloga (još) ne želi da Jani otkrije istinu. Da je Jovan kojim slučajem rekao u trećem licu “Jana ne zna da je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena”, on bi implicirao (zavisno od prethodnog toka razgovora, možda čak i eksplicirao) da zna da je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena. Upitna formulacija u trećem licu “Jana ne zna da li je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena.” bi, pak, tu implikaciju ostavila otvorenom, kao da Jovan iz nekog razloga izbegava da se izjasni. Konačno, Janina rečenica u prvom licu prezenta sa negativnom upotrebom predikata “zna”: “Ja ne znam da je Renoarova ‘Kupačica’ bila ukradena” može zavisno od šireg govornog konteksta da znači njeno prihvatanje tačnosti podređene rečenice uz priznanje da o tome nije informisana, ili izraz sumnje u informaciju koju joj je Jovan saopštio. Sve ove finese samo su još jedna potvrda koliko je usled sintaksičkih i semantičkih suptilnosti, isprepletanosti sa vanlingvističkim činiocima i hampti-damptijevske slobode u upotrebi reči, *govor* složeniji od *jezika*, što umanjuje pouzdanost lingvističke evidencije i stvara prepreku za precizne semantičke klasifikacije.

Faktivnost glagola *znati* u jednostavnim afirmativnim gramatičkim konstrukcijama objašnjava zašto se predikat “zna” ne ponaša fleksibilno i ne prolazi test diskvotacije, ali mu taj modalitet sam po sebi ne uskraćuje skalarni karakter. Naime, postoje i drugi prelazni faktivni glagoli koji su semantički inherentno povezani sa stupnjevitom skalom i slažu se sa priložima “veoma”, “baš”, “malo” i sl. Stenli navodi primer glagola *žaliti*⁵ (zbog nečeg ili za nečim) koji dopušta rečenične konstrukcije tipa: “Jana veoma žali što opklada nije realizovana” ili “Jana žali više od Jovana što opklada nije realizovana” i očigledno je podložan stepenovanju. Za razliku od žaljenja, znanje ipak nema kvantitativnu prirodu. Stenli je u pravu kada ističe da razlog zašto se *znati* ne uklapa u stupnjevite i komparativne gramatičke konstrukcije nije ni u tome što spada u leksičku kategoriju

5 Stanley 2005: 41.

glagola, ni u faktivnosti kao sintaksičko-semantičkom modalitetu pojedinih prelaznih glagola.

Pravo objašnjenje leži dublje, u jednom zapretnijem semantičkom obeležju glagola “znati” koje u stvari izražava osobenost *vrste relacionog svojstva* ili *stanja* u koju znanje spada. To obeležje uočljivije je u semantici njegovog leksičkog parnjaka, izvedenog glagola “saznati”. Ovaj glagol spada u jednu osobenu grupu koju je još Gilbert Rajl (Gilbert Ryle) nazvao *glagolima postignuća*. U pitanju su razni svršeni prelazni glagoli koji određuju neku *okonačanu* svrhovitu aktivnost, radnju u kojoj je *cilj postignut*: “opaziti”, “pobediti”, “sakupiti”, “pogoditi” i sl.⁶

Gramatički gledano, glagol “znati” je nesvršen, prelazan i označava stanje na koje se odnosi i njegov imenični oblik, termin “znanje”. Glagol “saznati” dobijen je dodavanjem prefiksa, svršen je, takođe prelazan i označava radnju kojom se dospeva u stanje znanja. Uopšteno uzev, složićemo se sa ranije pomenutim Laddom da su glagoli leksički bogatiji od prideva i da se u tome krije rešenje zagonetke zašto se “zna” ne ponaša kao skalarni predikat. Pogrešna je jedino njegova dijagnoza aspekta u kojem se “znati” razlikuje od drugih skalarnih termina, odnosno obeležja koje znanje čini nestupnjivim a predikat “zna” nefleksibilnim - nije u pitanju (ili ne samo) faktivnost, već to što se ovaj predikat odnosi na *relaciono svojstvo* ili *stanje* koje je *ishod* radnje označene glagolom postignuća “saznati”.

U epistemičkom kontekstu, glavni cilj jeste otkriće istine. Glagol “saznati” označava upravo postignuće tog cilja, dospevanje u stanje na koje se onda primenjuje glagol “znati”. Kao i “saznati” i glagol “znati” je zahvaljujući okonačanoj saznoj aktivnosti i postignuću sazajnog cilja (otkriću istine) faktivan - iz “S je saznao da *p*” i “S zna da *p*” sledi da *p* jeste istinito.

Po tome se “znati” razlikuje od “žaliti”: “saznati” je glagol postignuća, “zažaliti” nije! Naprotiv, “žaliti” je primerenije *pro-*

6 Rajl je ovaj termin uveo u analizi perceptivnih glagola kao što su “čuti” ili “videti”, ali je imao u vidu širu grupu “... brojnih glagola čija glavna uloga je da oglase neki svršetak (...) pobediti u trci znači okončati trku.” (Ryle 1953: 102-3). Za njih je karakteristično da se ne odnose na neki bilo fizički bilo mentalni proces ili stanje, već na okončanje aktivnosti.

mašenom ili *neostvarenom* cilju. Semantički gledano, glagoli kao što su “žaliti”, “kajati (se)” i sl. označavaju psihološka stanja koja nisu rezultat aktivnosti usmerene ka ostvarenju nekog cilja, već reakcija na nešto što je propušteno ili pogrešno učinjeno. Ovakve i slične semantičke finese nedvosmisleno idu u prilog Laddlovom podsećanju na leksičko bogatstvo glagola koje proističe iz činjenice da se oni odnose na radnje, stanja ili zbivanja koja su često krajnje kompleksna i raznovrsna.

Kada se uzme u obzir lingvistička činjenica da je “saznati” glagol postignuća, razumljivo je što pojam znanja poseduje apsolutnu komponentu značenja o kojoj je govorio Drecke. Cilj ne može manje ili više biti postignut, on je ili postignut ili nije postignut: metu smo ili pogodili ili promašili, u trci smo ili pobedili ili izgubili, da li je pred nama Renoarova *Kupačica* ili jesmo ili nismo saznali - trećeg nema! Ovo semantičko obeležje glagola “saznati” - postignuće cilja, tj. otkriće istine - istovremeno objašnjava zašto glagol “znati” nije povezan sa skalom, zašto nije fleksibilan i zašto u indirektnom govoru ne prolazi diskvotacioni test za indeksikale. To što je okončanje aktivnosti ili postignuće cilja nužan i dovoljan uslov za primenu glagola postignuća reflektuje se u zajedničkoj konverzacionoj osnovi jezički kompetentnih govornih lica: ako ta osnova određuje tematski sadržaj razgovora i ako je tema neka aktivnost, koristeći odgovarajući glagol postignuća govorna lica su semantički implicirala da je aktivnost okončana i da je cilj postignut, pa je nekonzistentno da u nastavku tvrde nešto što tu implikaciju negira. Takvi glagoli nisu fleksibilni, njihovo semantičko obeležje i zajednička konverzaciona osnova sagovornika kontekstualno ograničavaju njihovu upotrebu. Iz tog razloga, konjunkcija “Jana zna da je pred njom Renoarova ‘Kupačica’ ali Jana ne zna da je ne vara zli demon” nije ništa manje nepodnošljiva nego “Jana je videla Renoarovu ‘Kupačicu’ ali Jana nije bila svesna da je vara zli demon” ili “Jovan je pobedio u trci ali Jovan nije prvi prošao kroz cilj”. Takođe, iz istog razloga nam je kao jezički kompetentnim osobama u našem konverzacionom kontekstu, koje god epistemičke standarde da primenjujemo, potpuno jasno koju informaciju nam Jovan saopštava kada prenosi sadržaj Janine saznanje tvrdnje iz njihovog konverzacionog konteksta: “Jana je kazala da zna da je pred njom Renoarova ‘Kupačica’”.

(ii) Imajući u vidu nestupnjevitu prirodu znanja i opisane semantičke odlike glagolskog para "saznati" i "znati", ne deluje iznenađujuće što je ostalo dovoljno prostora za invarijantistička tumačenja lingvističke evidencije koju su kontekstualisti koristili i objašnjenje njihovih intuicija o pripisivanju znanja u kontrastnim konverzacionim kontekstima.⁷

Jedan takav invarijantistički pristup nalazimo u Dreckeovoj teoriji relevantnih alternativa i na njoj zasnovanoj analizi pragmatičke dimenzije znanja. Dreckeovom tezom da se kontekstualne varijacije ne zadiru u semantiku pojma znanja već se odvijaju isključivo u pragmatičkoj dimenziji njegove primene bilo je nešto reći u drugom poglavlju, pa se njome ovde nećemo detaljnije baviti.⁸ Samo ćemo podsetiti da je Drecke u značenju pojma znanja razlikovao dve komponente, apsolutnu koja je stvar leksički utvrđene semantike i relacionu koja se tiče upotrebe tog pojma u svakodnevnom govoru.

Prema Dreckeovom shvatanju, semantički uslov primene pojma znanje fiksiran je i nezavisan od konteksta. Da bi subjekt *S* znao da *p*, evidencija na kojoj zasniva svoje verovanje da *p* mora biti takva da isključuje sve relevantne alternative; ako je u datom kontekstu *p* istinito i ako *S*-ova evidencija ispunjava ovaj uslov, saznajna tvrdnja "*S* zna da *p*" je tačna ne samo gledano iz tog, nego i iz bilo kog drugog konteksta. Sa tim su naša zapažanja o "saznati" kao faktivnom glagolu postignuće u potpunom skladu, štaviše ova semantička obeležja služe kao svojevrsno sidro za očuvanje istinitosti jednom izrečene sazajne tvrdnje i u drugim kontekstima u kojima se ona navodi.

Kada su u pitanju pragmatički uslovi primene pojma znanja, od konteksta do konteksta može da varira samo skup relevantnih alternativa. U jednom kontekstu pripisivači znanja mogu tačno da tvrde da neko nešto zna u odnosu na fiksiran skup relevantnih alternativa. U nekom drugom kontekstu, pak, u svetlu nove alternative koja je postala relevantna oni mogu da se uzdrže od pripisivanja tog znanja, čak i da ga poreknu, ali je to promena u relacionoj komponenti. Prema Dreckeovom mišljenju, reč je o pragmatičkoj dimenziji znanja

7 O takvim kontekstima na koje se pozivao Dirouz bilo je reći u trećem poglavlju.

8 O Dreckeovoj epistemologiji sa posebnim naglaskom na njegovom rešenju problema filozofskog skepticizma, više u: Lazović 2017.

u kojoj se sa promenom skupa relevantnih alternativa menja *sadržaj* (*predmet*) znanja koje se pripisuje subjektu - u polaznom kontekstu od subjekta se tražilo da zna samo negacije onih alternativa koje su u tom kontekstu bile relevantne, dok se za sve ostale (irelevantne) podrazumevalo da nisu ostvarene; u novom kontekstu, od njega se traži da zna i negaciju dodatne, u tom kontekstu relevantne alternative. Kao to tačno izgleda, videli smo i u Dreckeovom zoo primeru i u našem primeru Janine i Jovanove posete Narodnom muzeju.

Relaciona dimenzija znanja je, ipak, daleko raznovrsnija nego što je to Drecke imao u vidu. Naime, ona nije uvek vezana samo za pragmatičke pretpostavke kao deo zajedničke konverzacione osnove pripisivača znanja, već i za njihove praktične interese i određene psihološke faktore. Bahovo invarijantističko shvatanje statusa saznanjnih tvrdnji u kontrastnim kontekstima naglasak stavlja na te relacione aspekte primene pojma znanja.⁹ Ovde ćemo sažeto izložiti njegovo gledište i proveriti kako ono izlazi na kraj sa kontekstualističkim intuitivnim zahtevima koje smo razmatrali u trećem poglavlju.¹⁰

Najveću teškoću u kontekstualističkoj semantičkoj analizi predikata “zna” Bah vidi u tome što ona čini nekoherentnim međukontekstualno pripisivanje znanja. Kao što primer dirouzovskih kontrastnih konteksta pokazuje, kontekstualizam svakako dopušta da se pripisivač znanja i subjekt nalaze u različitim kontekstima. Problem nastaje kada su u tim kontekstima primenjeni različiti epistemički standardi. S obzirom na neke naizgled nesporne principe i osnovne kontekstualističke postavke, prilikom međukontekstualnog pripisivanja znanja pripisivač znanja (čak i sam subjekt koji iz jednog konteksta sebi u nekom drugom kontekstu pripisuje znanje) može da zapadne u kontradikciju.¹¹

Pomenuti nesporni principi su mogućnost diskvotacije i faktivnost znanja. Kontekstualistički interpretirani i metalingvistički izraženi, oni glase ovako:

9 Bach 2005, 2010. Bah svoje gledište kvalifikuje kao umereni invarijantizam.

10 Reč je, da podsetimo, o zahtevima koje je formulisala Braunova (Brown 2005). Nešto kasnije, u prikazu Bahovog mogućeg tumačenja kontekstualističkih intuicija oslanjam se na njen članak.

11 Sličan prigovor izneo je Rajt (Wright 2005: 243), uz konstataciju da kontekstualisti nikako ne mogu da ga izbegnu.

[Diskvotacija] Ako je “*S* zna da *p*” (izrečeno u K_i) istinito, onda *S* zna <prema K_i -standardu> da *p*.

[Faktivnost] Ako *S* zna <prema K_i -standardu> da *p*, onda *p*.

Ova dva principa mogu da se spoje:

Ako je “*S* zna da *p*” (izrečeno u K_i) istinito, onda *p*.¹²

U primeni na međukontekstualno pripisivanje znanja oni nas, međutim, uvlače u nekoherentnost.

Zamislimo sledeću situaciju u kojoj će nam opet glavni akteri biti supružnici Jana i Jovan. Jana je hemičarka i radi u laboratoriji u kojoj se, između ostalog, obavlja i analiza plemenitih metala. Za njen rođendan Jovan joj je kupio i poklonio medaljon. Čim ga je uzela u ruke prepoznala je da je zlatan i obradovala se. Na Jovanovu izraženu bojazan da ga prodavci nisu kojim slučajem prevarili, odgovorila je samouvereno: “Znam da je ovaj medaljon zlatan”. U njihovom kućnom konverzacijom kontekstu ta saznavna tvrdnja je tačna. Jana sutradan odlazi na posao i stupa u laboratorijski kontekst u kojem su standardi procene plemenitih metala daleko viši od onih koje je primenila u kućnom ambijentu. Pričajući koleginicama o poklonu koji je juče dobila, ona bi na osnovu saznavne tvrdnje koju je u kućnom kontekstu izrekla primenom principa faktivnosti morala da tvrdi da je medaljon koji je dobila na poklon zlatan; štaviše, ako kao Dirouz i ostali kontekstualisti usvajamo načele da je znanje norma za tvrđenje, Jana bi trebalo pred koleginicama u laboratoriji da tvrdi da *zna* da je taj medaljon zlatan. Međutim, prema višim epistemičkim standardima koji se primenjuju u laboratorijskom kontekstu, Janine kolegice bi morale da kažu da Jana u kućnom kontekstu ipak *ne zna* da je medaljon zlatan. Da stvari budu još gore, zamislimo da je

12 Upor. Baumann 2016: 123. U vezi sa faktivnošću *znati*, Bauman skreće pažnju na još jednu nedoslednost u kontekstualističkom pristupu problemu skepticizma. „(...) kontekstualista takođe želi da ostane neutralan na metalingvističkom nivou gde će samo da sudi o istinitosti različitih saznavnih tvrdnji u različitim kontekstima bez obavezivanja na ijedan od njih. (...) Posebno kada dođe do rasprave između zdravorazumske osobe i filozofskog skeptika mnogi kontekstualisti bi da uživaju u metalingvističkoj neutralnosti i udovolje obema stranama a da se sami ne obavežu ni na jednu od te dve pozicije. Problem je što izgleda da kontekstualista ne može da se izvuče iz uobičajenih konteksta i izbegne podržavanje zdravorazumske strane.“ (*Ibid*: 124-5)

Jana osim što je hemičarka još i kontekstualista: u tom slučaju, ona bi u laboratoriji morala istovremeno da tvrdi da medaljon koji joj je Jovan poklonio jeste zlatan, jer je na to obavezuju principi diskovotacije i faktivnosti primenjeni na tvrdnju "Znam da je ovaj medaljon zlatan" izrečenu u kućnom kontekstu, ali i to da shodno laboratorijskim standardima *ne zna* da je medaljon zlatan.

Bah stoga odbacuje glavnu kontekstualističku tezu da istinosni uslovi sazajne tvrdnje zavise od konverzionog konteksta govornih lica i zastupa invarijantističku poziciju. On se slaže da se u svakodnevnim situacijama dešava da jednom istom subjektu s obzirom na njegov sazajni položaj u jednom kontekstu pripišemo a u drugom odrekemo znanje i da do toga dolazi usled povišenja epistemičkih standarda. Ipak, on nasuprot kontekstualistima smatra da se sa takvom izmenom standarda nisu promenili semantički sadržaj predikata "zna" i istinosni uslovi sazajne tvrdnje "*S zna da p*", već je samo podignut prag uverenosti pripisivača znanja u istinitost *p*, što se odražava na njihovu spremnost da tvrde ili prihvate da *S zna da p*.¹³ Uzimajući u obzir ovu psihološku dimenziju, Bah status sazajnih tvrdnji izrečenih u kontrastnim kontekstima interpretira na sledeći način.

Prebacivanje u laboratorijski kontekst i pooštavanje epistemičkih zahteva ne utiče na istinosnu vrednost Janine rečenice "Znam da je ovaj medaljon zlatan" izrečene u kućnom kontekstu - pod pretpostavkom da je iskaz tvrđen tom rečenicom bio istinit u kućnom kontekstu, on ostaje istinit i u svakom drugom kontekstu bez obzira na to koje standarde u njemu primenjujemo. Sa povišenim epistemičkim standardom do promene može doći samo u psihološkoj ravni. Pošto je verovanje nužan uslov za znanje, okolnost da Jana sutradan na poslu priča kolegincima o poklonu u laboratorijskom kontekstu u kojem dele daleko zahtevnije standarde u pogledu procene da li je neki metal zlato ili ne neće promeniti istinosnu vrednost njene sazajne tvrdnje izrečene u kućnom kontekstu, ali može utiče na stepen njene uverenosti i njenu spremnost da i dalje tvrdi da zna da je

13 Bach 2010: 113. Naravno, to ne znači da pripisivači znanja u svetlu viših standarda prestaju da veruju da je *p* istinito, jedino je snaga ovog njihovog verovanja u zahtevnijem kontekstu nedovoljna da bi bili spremni da subjektu pripišu znanje.

medaljon koji je dobila na poklon zlatan. Svesna da ja za takav sud potrebna odgovarajuća hemijska analiza, ako već neće biti sklona da porekne da zna da je medaljon zlatan, ona će se bar uzdržati od tvrdnje da to zna dok ga u strožim uslovima ne podvrgne laboratorijskoj proveru.

Slično objašnjenje Bah daje i za odricanje ili uzdržavanje od sazajnih tvrdnji u situacijama kada su nam predložene obrazložene mogućnosti pogreške koje prethodno nismo imali u vidu. Kada je tokom obilaska izložbe u Narodnom muzeju zastala ispred Renoarove slike i rekla Jovanu “Znam da je ovo Renoarova ‘Kupačica’”, sasvim je razumljivo što ju je Jovanovo pominjanje i uverljivo obrazlaganje mogućnosti da je to samo verna kopija Renoarovog dela pokolebalo i navelo na to da se uzdrži od suda ili čak da porekne svoju tvrdnju. Zaista, ničeg neobičnog niti misterioznog nema u tome što smo skloni da u zahtevnijim kontekstima kao što su laboratorijski ili sudski tragamo za dodatnom potvrdom i osnažimo ubeđenost u istinitost iskaza za koje smo u uobičajenim kontekstima u svetlu nižih standarda bili spremni da tvrdimo da ih znamo. Kao što je Ostin u svom na stranicama ove knjige povremeno pominjanom primeru govorio, to što smo opazili na čiviluku ispred kancelarije nečiji šešir u svakodnevnim okolnostima obično uzimamo kao evidenciju na osnovu koje smo uvereni da je vlasnik u kancelariji, ali teško da će imati neku posebnu dokaznu snagu na sudu - zahtevniji sazajni standardi u sudskom kontekstu povisiće prag uverenosti neophodan za pripisivanje znanja, pa nećemo biti spremni da pred sudijom tvrdimo da znamo da je vlasnik šešira bio u kancelariji.¹⁴

Podizanje praga uverenosti potrebnog za pripisivanje znanja posebno je očigledno kada interesi bivaju krupniji, ulozi veći, odnosno kada za pripisivače znanja postaje prilično važno da li je *p* istinito.¹⁵ U našem ranijem primeru Janine i Jovanove opklade oko toga da li je Marko tokom radnog dana napuštao posao, Janina tvrdnja “Portir zna da Marko nije izlazio sa posla” istinita je i u blažem K_B kontekstu (u kojem je Jani zbog opklade, koliko god ona

14 Hotorn na sličan način objašnjava delovanje predloženih mogućnosti pogreške (Howthorne 2004: 169-70).

15 Bah brani invarijantističke intuicije na Dirousovom primeru banke (DeRose 1992: 913) i Koenovom primeru aerodroma (1999: 58).

bila beznačajna, bilo u interesu da se uveri da Marko nije napuštao zgradu firme) i u zahtevnijem K_z kontekstu (u kojem su se supružnici kladili u mnogo veću sumu novca pa je za oboje daleko važnije da li je Marko izlazio sa posla ili ne). Ipak, u K_z njih dvoje se slažu oko suprotne, premda netačne tvrdnje “Portir ne zna da Marko nije izlazio sa posla”. Krupniji ulozi u K_z uticali su na povišenje epistemičkog standarda, što se reflektovalo u psihološkoj ravni - velika suma novca u koju su se kladili pružila je supružnicima jak praktični razlog da Dušanovo svedočenje ne prihvate bezrezervno i podiglo prag evidencione snage neophodne za dovoljno snažno verovanje da Marko nije izlazio sa posla; priznajući u K_z da evidencija kojom Dušan (portir) raspolaže ne isključuje obrazloženu mogućnost pogreške¹⁶ na koju joj je Jovan skrenuo pažnju, ni Jana nije više uverena u to da Marko nije napuštao zgradu pa oboje Dušanu odriču znanje.

Prisetimo se kontekstualističkih intuicija u vezi sa K_B i K_z .

U K_B epistemički standard je niži te:

(a) Janino i Jovanovo *pripisivanje* znanja Dušanu jeste tačno, bilo bi netačno da tvrde da Dušan ne zna da Marko nije izlazio sa posla.

(b) Njih dvoje s pravom mogu da *tvrd*e da Marko nije napuštao posao.

(c) Štaviše, iskaz “Marko nije izlazio sa posla” oni s pravom mogu da uključe u *praktičko rasuđivanje* koje se tiče njihove opklade: Jana će od supruga zatražiti da ispuni opkladu, ovaj će to i učiniti.

U K_z je standard viši, Jovan je obrazloženo ukazao na alternativu (“Možda je Marko krišom napuštao zgradu”) koju Dušanova i Janina evidencija ne otklanja, pa će:

(a) Jana i njen suprug tačno da *poreknu* da Dušan zna da Marko nije izlazio sa posla.

(b) Ne bi bilo ispravno da *tvrd*e da Marko nije izlazio sa posla.

16 Predočavanje obrazložene alternative donosi pravu sumnju i pogađa dosegnut nivo uverenosti. Ako su ulozi ili interesi izuzetno krupni, učesnici u epistemičkom kontekstu mogu biti skloni da alternativu razmotre čak i ako nije dovoljno obrazložena. To se posebno ogleda u praktičkom rasuđivanju: da bismo mogućnost da je u zgradi postavljena eksplozivna naprava ozbiljno uzeli u obzir i preduzeli odgovarajuće mere predostrožnosti, dovoljna će nam biti dojava; u takvim okolnostima nismo spremni da rizikujemo ljudske živote, epistemički standard postavljamo veoma visoko i ne dovodimo u pitanje pristiglu informaciju dokle god pažljivo ne proverimo da li je tačna ili ne.

(c) Osim toga, nemaju pravo ni da iskaz “Marko nije napuštao posao” uključe u *praktičko rasuđivanje*; niti će Jana od supruga potraživati veliku sumu novca u koju su se kladili, niti će suprug pristati da joj tu sumu isplati.

Bah će se složiti sa svim ovim intuicijama ali će ih objasniti iz invarijantističke perspektive. Osnovna razlika između invarijantista i kontekstualista je u tome što prvi smatraju da pojam znanja ima konstantno značenje. Ono je obično izraženo u klasičnoj definiciji znanja¹⁷ prema kojoj su nužni i dovoljni uslovi za tačnost saznanje tvrdnje “*S* zna da *p*” da je *p* istinito, da *S* veruje da je *p* istinito i da *S* ima opravdanje za to verovanje.

Po pretpostavci, u kontekstu K_B svi ti uslovi su ispunjeni. Pošto je jedan od nužnih uslova za tačno pripisivanje znanja nekog iskaza to da je taj iskaz istinit, to što Jana i (još više) suprug u K_z imaju (novi) razlog da *sumnjaju* u istinitost iskaza da Marko nije napuštao posao objašnjava zašto u tom zahtevnijem kontekstu nisu spremni da Dušanu pripišu znanje tog iskaza, ali šta je se njihovim *poricanjem* da ga Dušan zna?

Najvažnija je razlika u tumačenju intuicija koje se tiču (a) istinosnog statusa saznanjnih tvrdnji izgovorenih u K_B i K_z . Prema kontekstualističkom tumačenju, objašnjenje činjenice da Jana i Jovan portiru u jednom kontekstu pripisuju a u drugom odriču znanje leži u pooštavanju zahteva koje oni postavljaju u pogledu snage subjektivog saznanjog položaja (bilo da ga kao Koen opisujemo u terminima opravdanja, bilo da ga kao Dirouz kvalifikujemo pomoću kondicionalnog uslova osetljivosti). Naime, porast uloga koji je u igri skopčan je sa praktičnim interesima sagovornika, usled čega Jovan i Jana povisuju epistemički standard shvaćen kao prag snage saznanjog položaja neophodan za znanje, pa pošto evidencija kojom portir raspolaze i na koju se Jana poziva taj prag u K_z ne doseže (ne isključuje mogućnost da je Marko neopaženo napuštao posao), supružnici mu s pravom i tačno odriču znanje. U skladu sa glavnom kontekstualističkom tezom, njihove tvrdnje izrečene u K_B i K_z imaju različit semantički sadržaj, tvrde različite iskaze i nisu u stvarnom sukobu - svaka je tačna u kontekstu u kome je izgovorena.

17 Ona je bila predmet brojnih rasprava u svetlu getijeovskih protivprimera, ali je njena osnovna struktura uglavnom prihvaćena. Više o tome u: Lazović 2004.

Kao invarijantista, Bah nudi drugačiju interpretaciju:

“Mislim da postoji jednostavnije, direktnije tumačenje prema kojem su *dve navedene intuicije zaista u sukobu*, baš kako izgleda, tako da ne mogu obe da budu prihvaćene kao ispravne. Prema toj interpretaciji, sa promenom konteksta kod pripisivača znanja varira prag uverenosti. U kontekstu sa višim standardima, on je podignut; ili praktični interes ili (u skeptičkim slučajevima) krajnje zaošćen epistemički zahtev navodi pripisivača znanja da traži više evidencije nego što znanje iziskuje. U kontekstima u kojima iskrstavaju posebne brige, bile one praktične ili skeptičke, ne menjaju se istinosni uslovi saznavnih tvrdnji nego saznavne tvrdnje koje su ljudi spremni da tvrde. *Ne povisuje se standard istinitosti saznavne tvrdnje, već prag uverenosti koji pripisivač mora da dosegne* da bi nekome pripisao znanje.” (2010: 113, kurziv dodat)

Bah je, dakle, mišljenja da je Janina i Jovanova tvrdnja “Portir ne zna da je Marko izlazio sa posla” oko koje su se složili u K_z u stvari pogrešna. Njihovu spremnost da u K_z Dušanu odreknu znanje on objašnjava pozivanjem na uslov verovanja iz klasične definicije znanja - i u K_z je tačno da Dušan zna da Marko nije izlazio sa posla, ali je za supružnike neprikladno da to tvrde jer s obzirom na povećan ulog i predočenu mogućnost da je Marko krišom napuštao zgradu (tako što je izlazio kroz prozor svoje kancelarije) više nisu toliko sigurni u istinitost iskaza “Marko nije izlazio sa posla”. Svesni tih okolnosti okolnosti, oni u K_z podižu prag uverenosti potreban za znanje te Dušanov saznavni položaj, premda je isti kao i u K_B , ocenjuju kao nedovoljno dobar da mu se pripiše znanje. Ali, praktični razlog koji ih je kao pripisivače znanja naveo na negativnu saznavnu tvrdnju ne bi trebalo brkati sa sudom o epistemičkom položaju samog subjekta znanja - Dušanova evidencija da Marko nije izlazio sa posla ista je u oba konteksta, pa ako mu je u prvom omogućila znanje, biće mu dovoljna za znanje i u drugom bez obzira na to što sada pripisivači znanja pod dejstvom razloga koji se tiču njihovih interesa nemaju takav utisak.¹⁸ Ophrvani brigom za svoje interese i

18 “(...) imati praktičan razlog za dodatnu proveru da p jeste slučaj saglasno je sa znanjem da p. Kada taj razlog osobu sprečava da zna da p, on je sprečava da ispuni doksatički uslov za znanje.” (Bach 2010: 119)

nesigurnošću Jana i Jovan u K_z radije pribegavaju *pogrešnom* sudu "Portir ne zna da Marko nije izlazio sa posla".

Preostale su intuicije u pogledu (b) i (c). Psihološko stanje u kojem se, kada je reč o potrebnom pragu uverenosti da Marko nije napuštao zgradu u kojoj radi, Jana i Jovan nalaze objašnjava zašto imamo intuiciju da (b) u zahtevnijem K_z kontekstu za njih ne bi bilo ispravno da *tvrde* da Marko nije izlazio sa posla. Konačno, veći ulog koji se tiče njihovih interesa predstavlja jak praktični razlog u svetlu kojeg (c) za njih nije ispravno da iskaz "Marko nije napuštao posao" uključe u *praktičko rasuđivanje* - nedovoljno sigurna u to da je dobila opkladu, Jana od Jovan neće tražiti da joj isplati sumu u koju su se kladili, niti bi Jovan na to pristao čak i da ona kojim slučajem postupi suprotno.

Uopšteno govoreći, dakle, od pripisivača znanja ne zavisi tačnost tvrdnje " S zna da p ", nego to da li će u datom kontekstu, zavisno od takvih činilaca kao što su praktični ulozi, interesi, svest o nepoželjnoj mogućnosti pogreške, evidenciju kojom subjekt raspolaze smatrati dovoljno jakom da su i sami na osnovu nje ubeđeni u istinitost iskaza p .¹⁹ Kao što smo videli, Bah posebno naglašava da pripisivanje znanja bilo kog iskaza p iziskuje čvrstu uverenost da p jeste slučaj i da spremnost da se nekome (ili sebi) pripiše znanje ne prati kriterijume tačnosti saznanje tvrdnje " S zna da p " nego visinu praga čvrste uverenosti. U zahtevnijim kontekstima, taj prag se kod pripisivača znanja može podići do tačke u kojoj oni sami nisu spremni da bezrezervno poveruju da je p istinito, povisuju saznanji standard i u odnosu na njega pogrešno sude da subjektova evidencija nije dovoljna, tj. da bez dodatne evidencije on nije u položaju da zna p .²⁰

Uprkos razlikama između Dreckeovog i Bahovog invarijantističkog tumačenja kontrastnih epistemičkih konteksta, utisak je da se pragmatički i psihološki aspekt pripisivanja znanja uopšte ne isključuju. Naprotiv. Zavisno od toka razgovora i zajedničke osnove (verovanja, potreba, interesovanja i sl), sagovornici će ponekad ukazati na mogućnosti pogreške za koje je prethodno pragmatički implicirano da nisu ostvarene sa namerom da time prošire sadržaj

19 Kada je reč o praktičnim interesima, sličan stav zastupa Rišju u: Rysiew 2001.

20 Upor. Bach 2010: 114.

znanja koje bi subjekt trebalo da ima, tražiće od njega da zna još nešto što prethodno nije imao u vidu. U trenutku kada su svratili u obližnju galeriju sa namerom da kupe neko umetničko delo i odabrali Veličkovićev rad koji se Jani dopao i za koji je uverena da je rukom rađen crtež, njeno oslanjanje na vizuelno svedočanstvo neće biti dovoljno ako joj Jovan skrene pažnju na to da je možda u pitanju štampani otisak. Čak i ako u rukama zaista drže crtež, mogućnost da je to otisak u okolnostima u kojima bi greška mogla prilično skupo da ih košta podstaći će njihovu zajedničku brigu, povisiti prag za verovanje da je u pitanju crtež i tako uticati na Janinu spremnost da isključivo na osnovu vizuelne evidencije tvrdi da zna da je to Veličkovićem rukom rađeno delo. U tim okolnostima, bez dodatne provere ni Jovan neće biti sklon da Jani pripiše znanje da razmišljaju o kupovini originalnog Veličkovićevog crteža.

Primeri kao što je ovaj, poput brojnih drugih kojima smo se u ovoj knjizi bavili, još jednom potvrđuju da se epistemički konteksti po svojoj kompleksnosti ne razlikuju bitno od ostalih konverzacionih konteksta. Činjenica da govor, za razliku od jezika kao uređenog sistema fonoloških, sintaksičkih i semantičkih pravila, predstavlja oblik racionalnog ljudskog ponašanja koji je u ogromnoj meri i na mnogo različitih načina zavisao od vanjezičkih objektivnih i subjektivnih činilaca. Pojave kao što su sloboda u korišćenju reči, fleksibilna upotreba termina, opozive konverzacione implikacije i niz drugih odstupanja od konvencionalnog leksičkog značenja široko prisutna u svakodnevnom govoru, značajno otežavaju povlačenje oštarih semantičkih distinkcija i relativizuju snagu lingvističke evidencije na koju se filozofi (posebno kontekstualisti) obično pozivaju.

Ako ništa drugo, invarijantističko objašnjenje intuicija u vezi sa kontrastnim epistemičkim kontekstima ima jednu važnu prednost u odnosu na ono koje nude kontekstualisti. Kao što smo bili u prilici da vidimo, kontekstualističko tumačenje je kompleksnije i narušava jezičku kompetenciju. Ono od svakog govornog lica iziskuje da se prilikom izricanja rečenice oblika “*S* zna da *p*” prećutno oslanja na relativno složen mehanizam koji primenu predikata “zna” dovodi u semantičku vezu sa kontekstualno promenljivim epistemičkim standardima, otvara za njih sintaksički prazno mesto u sklopu te rečenice i na taj način njene istinosne uslove relativizuje u odnosu na

konverzacioni kontekst; jednostavno rečeno, to bi značilo da kad god bilo koja jezički kompetentna osoba u nekom kontekstu K_i izriče rečenicu “ S zna da p ” ona u stvari tvrdi - a da toga nije svesna - da S zna <prema standardu K_i > da p . Invarijantističko objašnjenje je ipak jednostavnije i u tom pogledu uverljivije, posebno ako se ima u vidu veza između *znati* i *saznati* kao glagola postignuća: preduslov tačnosti tvrdnje da S zna iskaz p jeste da je on postigao epistemički cilj i *saznao* (zahvaljujući evidenciji koja isključuje sve relevantne alternative, verovanju koje je osetljivo na istinu, ili na neki treći, metodološki ispravan način) da je p istinito. Uspešno otkriće istine kao ispunjenje pojmovno nužnog uslova za znanje predstavlja, kao što smo ranije metaforično opisali, sidro koje učvršćuje akontekstualnu tačnost saznavne tvrdnje - to što pripisivač znanja tvrdnjom “ S zna da p ” semantički implicira da je epistemički cilj postignut i da p jeste istinito nameće kontekstualno ograničenje za fleksibilno korišćenje predikata “zna” unutar složenijeg rečeničnog sklopa ili kraćeg segmenta razgovora i prepreku za slobodnu promenu standarda ili skupa relevantnih alternativa. Za invarijantiste koji se ne bi tako lako odrekli deduktivne zatvorenosti znanja, u koje i Bah spada, greška ekvivokacije ostaje *greška* i nepodnošljiva konjunkcija ostaje *nepodnošljiva*.

Kada se s jedne strane sagleda u svetlu obilja raznovrsnih lingvističkih fenomena, leksičkog bogatstva glagola *znati* i *saznati*, zavisnosti njihovih implikacija od gramatičkih konstrukcija (lica, glagolskih vremena i sl) i jezičkih namera govornih lica te, sa druge strane, bar jednako prihvatljive invarijantističke interpretacije intuicija u pogledu kontrastnih konteksta, preterano oslanjanje na lingvističku evidenciju od strane klasičnih kontekstualista nalik je zidanju građevine na pesku.²¹ Teško da bilo u primerima iz običnog jezika ili u semantičkim modelima na koje se pozivaju oni mogu da nađu, hampti-damptijevski govoreći, “lep presudan argument” za tezu [KK] o kontekstualnoj uslovljenosti glagola *znati* i istinosnih uslova

21 Bar neki od savremenih kontekstualista nastoje da pronađu jače teorijske argumente za prihvatanje teze o kontekstualnoj zavisnosti znanja. Primer za to su Bauman koji brani konverzacioni kontekstualizam (Baumann 2016) i Šejfer i Sabo sa svojom kontrastivističkom verzijom kontekstualizma (Schaffer and Szabó 2014).

saznajnih tvrdnji. Mada nam ukupno uzev njihovo gledište izgleda prihvatljivije, ni invarijantisti po svoj prilici u takvoj evidencije ne bi trebalo da tragaju za čvrstim osloncem. Potraga za “lepom presudnom argumentacijom” iziskuje nova teorijska istraživanja koja nadilaze okvire ove knjige, pa je možda najbolje da i pitanje: “Kome pripada slava?”, izraženo u hampti-damptijevskom maniru gospodarenja rečima, ostavimo otvorenim.

LITERATURA

- Annis, B. David. 1978. A Contextualist Theory of Epistemic Justification. *American Philosophical Quarterly* 15(3): 213-219.
- Austin, L. John. 1961. *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press: 44-84.
- Bach, Kent. 2005. The Emperor's New "Knows". In: Gerhard Preyer and Georg Peter (eds.) *Contextualism in Philosophy: On Epistemology, Language and Truth*. Oxford: Oxford University Press: 51-90.
- 2010. Knowledge In and Out of Context. In: Joseph K. Campbell, Michael O'Rourke, Harry S. Silverstein (eds.) *Knowledge and Skepticism*. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Ball, Derek and Brian Rabern. (eds.) 2018. *The Science of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Baumann, Peter. 2016. *Epistemic Contextualism*. Oxford: Oxford University Press.
- Blaauw, Martijn. 2005. Epistemological Contextualism. *Grazer Philosophische Studien* 69.
- Blome-Tillmann, Michael. 2008. The Indexicality of 'Knowledge'. *Philosophical Studies* 138 (1): 29–53.
- 2014. *Knowledge and Presuppositions*. Oxford: Oxford University Press.
- 2017. Gradability and Knowledge. In: Jonathan Jenkins Ichikawa (ed.) *Routledge Handbook of Epistemic Contextualism*. London & New York: Routledge: 348-355.
- 2022. *The Semantics of Knowledge Attributions*. Oxford: Oxford University Press.
- Braun, David. 2017. Indexicals. In: Edward N. Zalta (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2017 Edition). URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/indexicals/>>.
- Brown, Jessica. 2005. Comparing Contextualism and Invariantism on the Correctness of Contextualist Intuitions. *Grazer Philosophische Studien* 69: 71–99.

- Cappelen, Herman and Ernie Lepore 2005. *Insensitive Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Cappelen, Herman and John Hawthorne 2009. *Relativism and Monadic Truth*. Oxford: Oxford University Press.
- Cockram R. Nathan. 2017. Knowledge' and quantifiers. In: Jonathan Jenkins Ichikawa (ed.) *Routledge Handbook of Epistemic Contextualism*. London & New York: Routledge: 332-347.
- Cohen, Stewart. 1986. Knowledge and Context. *Journal of Philosophy* 83: 574–583.
- 1988. How to be a Fallibilist. *Philosophical Perspectives* 2: 91–123.
- 1998. Contextualist Solutions to Epistemological Problems: Scepticism, Gettier, and the Lottery. *Australasian Journal of Philosophy* 76(2): 289–306.
- 1999. Contextualism, Skepticism, and the Structure of Reasons. *Philosophical Perspectives* 13: 57–89.
- Davidson, Donald. 1967. Truth and meaning. *Synthese* 17(1): 304–23.
- DeRose, Keith. 1992. Contextualism and Knowledge Attributions. *Philosophy and Phenomenological Research*. 52 (4): 913–929.
- 1995. Solving the Skeptical Problem. *Philosophical Review* 104: 1-52.
- 1998. Contextualism: an Explanation and Defense. In: John Greco and Ernest Sosa (eds.) *The Blackwell Guide to Epistemology*. Oxford: Blackwell: 187–206.
- 1999. Contextualism: An Explanation and Defence. *The Blackwell Guide to Epistemology*. J. Greco and E. Sosa. Oxford, Blackwell: 187–205.
- 2009. *The Case for Contextualism*. Vol. I. Oxford: Oxford University Press.
- Donnellan, Keith 1968. Putting Humpty Dumpty Together Again. *The Philosophical Review* 77: 213–15.
- Dretske, Fred. 1970. Epistemic Operators. *Journal of Philosophy* 67: 1007–23.
- 1971. Conclusive Reasons. *Australasian Journal of Philosophy* Vol. 49, No. 1: 9-22.
- 1981. The Pragmatic Dimension of Knowledge. *Philosophical Studies* Vol. 40, No. 3: 363-378.
- 2004. Externalism and Modest Contextualism. *Erkenntnis* 61: 173–186.
- Gauker, Christopher. 2010. Global Domains Versus Hidden Indexicals. *Journal of Semantics* 27 (2): 243–270.

- Goldman, Alvin. 1976. Discrimination and Perceptual Knowledge. *Journal of Philosophy* 73: 771–91.
- 1986. *Epistemology and Cognition*. Harvard University Press.
- Grice, H. Paul. 1975 [1989]. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics III: Speech Acts*. P. Cole and J. L. Morgan. New York, Academic Press: 41–58.
- 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hawthorne, John. 2004. *Knowledge and Lotteries*. Oxford: Oxford University Press.
- Heller, Mark. 1989. Relevant Alternatives. *Philosophical Studies* 55: 23–40.
- 1999. Relevant Alternatives and Closure. *Australasian Journal of Philosophy*. Vol. 77, No. 2: 196–208.
- Ichikawa, Jonathan. 2011. Quantifiers and Epistemic Contextualism. *Philosophical Studies* 155 (3): 383–398.
- 2017. *Contextualising Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Ivić, Milka. 1980. O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem “znati”, *Otázky slovanské syntaxe* IV/2, Brno: 45–48.
- Kaplan, David. 1977. Demonstratives. Mimeographed, UCLA.
- 1989a. Demonstratives. In: J. Almog, J. Perry, and H. Wettstein (eds.) *Themes from Kaplan*. Oxford/New York, Oxford University Press: 481–563.
- 1989b. Afterthoughts. In: J. Almog, J. Perry, and H. Wettstein (eds.) *Themes from Kaplan*. Oxford/New York, Oxford University Press: 565–614.
- 2004. The meaning of “ouch” and “oops”. Transcribed by Elizabeth Coppock, Howison Lecture in Philosophy. <<https://youtu.be/iaGRLl-gPl6w>>
- Kennedy, Christopher. 1999. *Projecting the Adjective: The Syntax and Semantics of Gradability and Comparison*. New York: Garland.
- Kennedy, Christopher and L. McNally. 2005. Scale structure and the semantic typology of gradable predicates. *Language* 81: 345–81.
- Klein, D. Peter. 2000. Contextualism and the Real Nature of Academic Skepticism. *Philosophical Issues*. Vol. 10: 108–116.
- Којен, Леон. 2021. Песничка семантика у српском модернизму: Тражилово Милоша Црњанског. *Зборник Матице српске за славистику* 99: 197–229.

- Lawlor, Krista. 2005. Living Without Closure. *Grazer Philosophische Studien* 69: 25–49.
- 2013. *Assurance. An Austinian View of Knowledge and Knowledge Claims*. Oxford: Oxford University Press.
- Lazović, Živan. 1994. *O prirodi epistemičkog opravdanja*. Beograd: Srpsko filozofsko društvo.
- 2007. *Da li je opravdanje u glavi?* Beograd: Plato.
- 2011. Scepticism, Externalism, and the Predictive Dimension of Knowledge Claims. *Prolegomena*. 10(2): 215–237.
- 2014a. Epistemički kontekstualizam. *Theoria* 57(3): 5–22.
- 2014b. Cartesian Skepticism. In: *Epistemologie française/French Epistemology*, Arnaud Francois, Ivan Vuković (eds.), ERRAPHIS Toulouse, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu: 44–59.
- 2019. *Problem filozofskog skepticizma*. 2. izd. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet.
- 2020. Is Putnam’s “Brain in a Vat” Hypothesis Self-Refuting. *Belgrade Philosophical Annual*
- Lewis, David. 1979. Scorekeeping in a Language Game. *Journal of Philosophical Logic* 8: 339–59.
- 1983. Languages and language. *Philosophical Papers*. Vol. I. New York: Oxford University Press: 163–88.
- 1996. Elusive Knowledge. *Australasian Journal of Philosophy*. Vol. 74, No. 4: 549–567.
- 1998. Index, context, and content. In: *Papers in Philosophical Logic*. Cambridge: Cambridge University Press: 21–44.
- Ludlow, Peter. 2005. Contextualism and the New Linguistic Turn in Epistemology. In: Gerhard Preyer and Georg Peter (eds.) *Contextualism in Philosophy*. Oxford: Clarendon Press: 11–50.
- MacKay, Alfred F. 1968. Mr. Donnellan and Humpty Dumpty on Referring. *The Philosophical Review* 77: 197–202.
- Malcolm, Norman. 1952. Knowledge and Belief. *Mind* 61(242): 178–89.
- Milunović, Bojan. 2021. Dva lingvistička modela kontekstualne osetljivosti termina “znanje”. *Theoria* 64(4): 67–82.
- Mion, Giovanni. 2015. Does Knowledge Function Like a Quantifier? A Critique of Stanley. *Philosophical Inquiries* 3 (2): 9–16.
- Montague, Richard. 1968. Pragmatics. In R. Klibansky (ed.) *Contemporary Philosophy: A Survey*, Vol. 1, Florence: La Nuova Italia Editrice: 102–22.

- Nozick, Robert. 1981. *Philosophical Explanations*. Oxford: Oxford University Press.
- Perry, John, 1977. Frege on Demonstratives. *Philosophical Review* 86: 474–97.
- 1979. The Problem of the Essential Indexical. *Noûs* 13: 3–21.
- 1986. Thought without Representation. *Proceedings of the Aristotelian Society. Suppl. Vol.* 60: 137–151.
- 1997. Indexicals and Demonstratives. In: Bob Hale and Crispin Wright (eds.) *A Companion to Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell: 586–612.
- 2001. *Reference and Reflexivity*. Stanford: CSLI Publications.
- 2006. Using Indexicals. In: Michael Devitt and Richard Hanley (eds.) *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*. Blackwell: 314–334.
- Preyer, Gerhard and Georg Peter eds. 2005. *Contextualism in Philosophy*. Oxford: Clarendon Press.
- Pritchard, Duncan. 2005. *Epistemic Luck*. Oxford: Oxford University Press.
- Rysiew, Patrick. 2001. The Context-Sensitivity of Knowledge Attributions. *Noûs* 35: 477–514.
- 2021. Epistemic Contextualism. In: Edward N. Zalta (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2021 Edition), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/contextualism-epistemology/>>.
- Ryle, Gilbert. 1953. *Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schaffer, Jonathan. 2004. From Contextualism to Contrastivism. *Philosophical Studies* 119: 73–103.
- 2005. What Shifts? Thresholds, Standards, or Alternatives? In: Gerhard Preyer and Georg Peter (eds.) *Contextualism in Philosophy*. Oxford: Clarendon Press: 115–130.
- 2015. Lewis on Knowledge Ascriptions. In: Barry Loewer and Jonathan Schaffer (eds.) *A Companion to David Lewis*. Chichester: Wiley-Blackwell: 471–90.
- Schaffer, Jonathan and Zoltán G. Szabó. 2014. Epistemic Comparativism: A Contextualist Semantics for Knowledge Ascriptions. *Philosophical Studies* 168(2): 491–543.
- Schiffer, Stephen. 1996. Contextualist Solutions to Scepticism. *Proceedings of the Aristotelian Society* 96: 317–333.
- Stalnaker, Robert. 1968. A Theory of Conditionals. *Studies in Logical*

- Theory*, *American Philosophical Quarterly Monograph Series*, No. 2. Oxford: Blackwell.
- 1970. Pragmatics. *Synthese* 22: 272–89.
- 1973. Presuppositions. *Journal of Philosophical Logic* 2: 447–57.
- 1999. *Context and Content*. Oxford: Oxford University Press.
- 2002. Common Ground. *Linguistics and Philosophy* 25: 701–21.
- 2014. *Context*. Oxford: Oxford University Press.
- 2018. David Lewis on Context. In: Derek Ball and Brian Rabern (eds.) *The Science of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Stanley, Jason. 2005. *Knowledge and Practical Interests*. Oxford: Oxford University Press.
- Stanley, Jason and Zoltan G. Szabo. 2000. On Quantifier Domain Restriction. *Mind and Language* 15 (2–3): 219–261.
- Stanley, Jason and Timothy Williamson. 1995. Quantifiers and Context-Dependence. *Analysis* 55: 291–5.
- Stine, Gail. 1974. Skepticism, Relevant Alternatives and Deductive Closure. *Philosophical Studies* 29 (4): 249–261.
- Strawson, Peter. 1950. On referring. *Mind* 59(235): 320–44.
- Unger, Peter. 1975. *Ignorance: A Case for Scepticism*. Oxford: Clarendon Press.
- 1984. *Philosophical Relativity*. Oxford: Blackwell.
- Williams, Michael. 2001. Contextualism, Externalism and Epistemic Standards. *Philosophical Studies* 103: 1–23.
- 2004. Knowledge, Reflection and Sceptical Hypotheses. *Erkenntnis* 61: 315–343.
- Williamson, Timothy. 1996. Knowing and Asserting. *Philosophical Review* 105: 489–523.
- 2000. *Knowledge and its Limits*. Oxford: Oxford University Press.
- 2005. Knowledge and Scepticism. In: Frank Jackson and M. Smith (eds.) *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Wright, Crispin. 2005. Contextualism and Scepticism: Even-handedness, Factivity and Surreptitiously Raising Standards. *Philosophical Quarterly* 55: 236–62.
- Yourgrau, Palle. 1983. Knowledge and Relevant Alternatives. *Synthese* 55: 175–90.

Izdavač

Institut za filozofiju
Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet

Za izdavača

Nenad Cekić

Recenzenti

Vladimir Milisavljević
Slobodan Perović
Slobodan Sadžakov

Štampa

Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

100 CD

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

165.6/.8

81:1

81'37

801.73

ЛАЗОВИЋ, Живан, 1958-

Jezik, kontekst i znanje / Živan Lazović. -
Beograd : Univerzitet, Filozofski fakultet,
Institut za filozofiju, 2023 (Beograd : Službeni
glasnik). - 172 str. ; 21 cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference
uz svako poglavlje. - Bibliografija: str. 167-172.

ISBN 978-86-6427-256-8

a) Epistemologija б) Филозофија језика в)
Семантика г) Херменеутика

COBISS.SR-ID 107965193